

ساعدت وزارة المعارف العراقية على نشره

دراسات في الادب المقارن

المنذري سعد

أثر الثقافة العربية في سعد المنذري

تأليف

الدكتور حسين علي محفوظ

تقدمة إلى أمي و عمي

١٠٠٠ / ١٣٧٧ هـ / ١٩٥٧ م

مطبعة العبدري - طهران

عمّي محمد محفوظ

ذاق سمدى ألم اليتيم و هو طفل ، و حُزيم المتنبي
ظل الأبوّة وهو صبيّ .

أمّا أنا ؛ فقد وجدت من عنايتك و رءـايتك فوق
ما يتوقّع ابن من أب . و نلت من تربيّتك و تأديبك ما لا
يرجوه ولد من والد .

فاليكـ اعترافاً باحسانك و ايثارك و فضلك و أياديك
أقدّم هذا الكتاب .

الدكتور حسين علي محفوظ

فهرس الكتاب

بز - ك	تصدير
٧ - ١	المتنبى وسعدى
٤ - ٢	المتنبى
٧ - ٥	سعدى
٢٧ - ٩	ديوان المتنبى فى ايران حتى اواسط القرن الثامن
١٧ - ١٠	ديوان المتنبى فى ايران؛ شراحه، والعناية به :
١٦	ابن اسفنديار الكاتب
١٤	ابن بندار التفلىسى
١٣	ابن دوست
١٢	ابن الساربان
١١	ابن فورجة
١٢	ابوحيان التوحيدى
١٠	ابوالعباس الضبى
١٣	ابوالفتح الجرجانى
١٢	ابوالقاسم الاصفهانى
١٣	ابوالمظفر المروزى السمرقندى
١٣	ابو منصور السمعانى
١٢	الثعالبي

١١	حمزة الاصفهاني
١١	الخوارزمي
١٦	سعدى الشيرازي
١٣	الشاهماتي
١٦	شمس الدين الرازي
١٠	الصاحب بن عباد
١٣	الطغرائي
١٣	عبد القاهر الجرجاني
١٤	عميد الملك الكندري
١٠	فخر الدولة
١٤	فخر الدين الرازي
١١	القاضي ابوالحسن الجرجاني
١١	المتيم المغربي الافريقي
١٢	المعزومي
١٦	المولوي
١٢	الهراصي
١٢	الهروي
١٣	الواحدى
١٢	الوحيد البغدادي
٣٢ - ١٨	أثر معاني المتنبي في الادب الفارسي :
٢٠	ابوالفتح البستي

٢٥، ١٥	الاديب صابر الترمذى
٢٤	الاسدى الطوسى
١٩	الاعاجى البخارى
٢٧	افضل الدين الكرمانى
٣٠	امام الدين بن مذكور
٢٥، ١٥	الأمير المعزى
٢٦، ١٥	الانورى
٢٨	جمال الدين الاصفهانى
٢٦، ١٥	حميد الدين البلخى
١٩	الخوارزمى
٢٤	سعيد بن احمد الميدانى النيسابورى
٢٩	شفروه
٢٠	الصاحب بن عباد
٢١	العنصرى البلخى
٢٨	الفاريابى
٢٣	فخر الدين الكركانى
٣٠	فخر السابقانى
٢٣	قطران التبريزى
٢٤، ١٥	مسعود سعد سلمان
٢٢، ١٤	المتوجهرى الدامغانى
١٦	المولوى

٣٧ - ٣٣	تمثل الكتاب والمؤلفين بشعر المتنبي :
٣٥	ابن اسفنديار الكاتب
٣٤	ابن فندق
٣٥	ابوالشرف الجرفادقاني
٣٣	ابوالفضل البيهقي
٣٥	افضل الدين الكرمانى
٣٤	بديع اتابك الجوينى
٣٣	بديع الزمان الهمداني
٣٥	بهاء الدين المنشىء البغدادى
٣٥	حميد الدين الكرمانى
٣٧	الخواجة رشيد الدين
٣٦	الخواجة الطوسى
٣٣	الخوارزمى
٣٥	الراوندى
٣٤	رشيد الدين الوطواط
٣٦	الزيدري
٣٥	سعد الدين الوراوينى
٣٥	شمس الدين الرازى
٣٧	الصاحبى النخجوانى
٣٤	الظهيرى السمرقندى
٣٣	العتبى

٣٤	العروضى السمرقندى
٣٦	العزى
٣٦	عطا ملك الجوينى
٣٥	العوفى
٣٤	عين القضاة الهمدانى
٣٤	الغز الى
٣٦	القاضى الجوزجانى
٣٧	ناصر الدين الكرمانى
٣٦	نجم الدين الرازى
٣٤	نصر الله المنشىء
٣٥	الملطوى
٣٦	المولوى
٣٤	الميدانى
٣٣	الهجوبرى
٣٧	الهروى
٣٧	وصاف الحضرة
٣٧	اليزدى
٤٧ - ٣٩	نداد فى القرن السابع الهجرى
٥٩ - ٤٩	مدرسة النظامية والمستنصرية
٥٦ - ٥٠	المدرسة النظامية
٥٦ - ٥٣	أساتذة النظامية

٥٩ - ٥٧	المدرسة المستنصرية
٦٤ - ٦١	أثر الثقافة العربية فى أدب سعدى
٧٧ - ٦٥	ذكر العراق فى آثار سعدى
٢٧٩ - ٧٩	مآخذ سعدى من المعانى العربية
١٠٢ - ٨٠	مآخذ سعدى من القرآن
١٣١ - ١٠٣	مآخذ سعدى من الحديث
١٥٩ - ١٣٢	مآخذ سعدى من الحكم والأمثال
١٦٩ - ١٦٠	مآخذ سعدى من القصص
٢٢٣ - ١٧٠	مآخذ سعدى من الشعراء العرب :
١٢٠	ابن أبى خازم
٢١٧	ابن بسام
٢٠٣	ابن بشير الخارجى
١٨٦	ابن البنى
١٨٤	ابن الحاج
١٨١	ابن الحجاج
٢١٤	ابن خارجه
١٧٠	ابن الرومى
٢٢٢، ٢٠٤، ١٧٧، ١٢٠	ابن سكرة الهاشمى
١٧٧	ابن الصائغ
٢١٦	ابن الفارض
١٩٦	ابن قلاقس

١٧٣	ابن مقلة
٢٥٤	ابن هاني
١٨٩، ١٥٦	ابن الوردى
٢١٨	ابن الوزير
٢١٨، ١٩٤، ١٧٩، ١٧٨، ١٧٥، ١٧٢	ابو تمام
٢١٣	ابو دهبيل
٢٠٦	ابو الشيص
٢٢٢، ١٢٦	ابو العتاهية
١٩٢	ابو عمرو السفاقسى
٢١٣	ابو الغمر الاسناوى
١٩٣، ١٨٩، ١٨٨، ١٨٤، ١٨١، ١٧١ ٢٢٢، ٢١٩، ٢٠٠، ١٩٨، ١٩٧	ابو الفتح البستى
٢١٠	ابو فراس الحمدانى
١٥١	ابو الفضل السكبرى المروزى
١٨٠	ابو القاسم الزاهى
١٨٥	ابو مروان الطنبى
٢٠٩، ١٧٢	ابو النصر العتبى
٢١٧، ٢١٥، ٢٠٥، ٢٠٢، ١٩١، ١٧٥	ابو نواس
٢١٨	الارجاني
٢٠١	اسحق بن ابراهيم الموصلى
١٨٠	اشكناهة الحجارى الاندلسى

١٧٣، ١٦٠	اعرابي (٩)
١٧١	الأعور الشني
١٨٢، ١٣٨	امرؤ القيس
٢٢٣، ١٧٣	بشارين برد
، ١٦٩، ١٦٥، ١٥٧، ١٣٩، ١٢١، ١١٧، ١٠٧	بعض الشعراء
، ١٨٠، ١٧٧، ١٧٦، ١٧٤، ١٧٣، ١٧١، ١٧٠	
، ١٨١، ١٨٥، ١٨٨، ١٩١، ١٩٢، ١٩٣، ١٩٤	
، ٢١١، ٢١٠، ٢٠٧، ٢٠٦، ٢٠٣، ٢٠٢، ١٩٨	
، ٢٣٨، ٢٢٣، ٢٢٢، ٢٢٠، ٢١٩، ٢١٤، ٢١٢	
٢٤٠	
١٦١	بعض الطرفاء
٢٠٧	بهاء الدين زهير
٢١٠	جرير
١٩٤	حاتم الطائي
١٨٠	الحدادى البلخي
٢١٤	الحسين بن مطير الأسدي
٢١٦	الحسين بن وهب
١٨١	الحصري
١٥٨	الحطيئة
١٩٧، ١٧٨	الخليل بن احمد الفراهيدي
١٢٠	ديك الجن

٢١١	سرى السقطى
٢٠٧	سعيد بن حميد الكاتب
٢٢٠	سعيد بن الدهان البغدادى
١٤٨	الشافعى
٢٥٢	الشرىف الرضى
١٤٥	الشرىف شكر
٢١١، ١٧٤	الصاحب بن عباد
١٩٩، ١٩٠، ١٨٥	صالح بن عبدالقدوس
١٧٧	طرفة بن العبد
٢٣٨	ظافر الحداد
٢١٤	العباس بن الاحنف
١٨٢	عبدالله بن معاوية بن عبدالله بن جعفر بن ابنى طالب
٢٠٤	عبد المحسن الصورى
١٨٩	عبد الوهاب المالكى البغدادى
١٨٤	المرجى
٢٠٥، ١٨٧، ١٢٤	على بن ابنى طالب - عليه السلام - [٤]
٢١٢	عمر بن أبى ربيعة
٢٠١، ١٩٠	الفرزدق
١٨٣	فضل الله الراوندى
٢٠٨	القاضى الفاضل
١٨٨	القظامى

٢١٦	قيس العامري
٢١٦	كشبر
١٧٩	كشاجم
٢٠٨، ١٩٧	النامون
١٩٨	محمود الوراق
٢٠٠، ١٩٢	المعري
٢٧٧	الميداني
٢٠٩	الناطقة الذبياني
٢٢١	هرون الرشيد
٢٠٧	الوليد بن يزيد

ماخذ سعدى من الشعر الفارسي :

٢٣٨	ابوالمؤيد البلخي
٢٢١	السلطان اتسز خوارزمشاه
١٣١	جمال الدين الاصفهاني
٢٠٠	الخاقاني
٢٠٠	الخيام
١٩٩	الدقيقي
١٩٨، ١٨٠، ١٧٩، ١٤٤	السنائي
٢٨٨	القطار
٢٢٣، ٢٠٧	فخر الدين الكركاني
٢٠٠، ١٧١	الفردوسي

١٣٠	ناصر خسرو
٢٢٥ - ٢٢٩	مآخذ سعدى من معانى المتنبى
٢٨١ - ٢٨٨	تعليقات
٢٨٩ - ٣٠٢	مراجع ترجمة المتنبى و سعدى
٢٩٠ - ٢٩٧	مراجع ترجمة المتنبى
٢٩٨ - ٣٠٢	مراجع ترجمة سعدى
٣٠٣ - ٣٣٢	فهرس المراجع

سعدى الشيرازى - خريج النظامية ، و تلميذ بغداد - شاعر ايران الملمه ،
وامام الادب الفارسى الكبير ، في كل العصور . ولا أدري ؛ فقد تتعجب و تهتم
بالانكار ، و يملكك الامتراء - اذا علمت - ان كتابه « گلستان » ما زال يقرأه كل
من اظلمته سماء ايران .

و ربما عارضك الشك - اذا خبرتك - ان ديوانه يوجد في كل بيت ، و ان
شعره سائر ؛ تنهاده الألسن في كل جيل ، و يتداوله الناس في كل زمان ، و يتمثل
به العامة والمتأدبون في كل أمر .

و أنا ؛ لا اعرف كتاباً فارسياً بلغ ما بلغه كتاب سعدى من الانتشار والذيع ،
و بعد الصيت (*) .

نال سعدى هذه الشهرة في حياته . و أحاطت به قدسية عريضة بعد موته ؛
وما انفك قبره - في بلدة شيراز - مزار الناس كافة ، وما برحت تربته رباط الصوفية ،
و مثابة العرفاء ، ولا تزال آدابه مرتاد اولى اللسن ، ومضطرب رجال الادب والفكر .
سافر سعدى الى العراق ، في ريعان شبابه ، و جدّة فتائه . و قد كانت بغداد
- حينئذ - ام الدنيا ، و ينبوع الآداب ، ومنبت الحكم ، و دار العلم ؛ فقرأ في معاهدها
القرآن ، و وعى في ربوعها الحديث ، و درس في زواياها الكلام ، و سمع في مدارسها
التفسير ، و تلقن في منتجعها الادب ، و تعلم في حلقاتها الفقه ، و ثقف في رُبطها الوعظ ،
و روى في مجالسها الشعر . و في ناديتها علق قلبه المتنبي ، و هنالك تلقى ديوانه ،

(*) و قد كان الكتاب المفضل في دراسة الفارسية ، في العراق و توكية ، الى وقت قريب .
و ما زال الكرد يقرؤونه ، و يعنون به .

و غمرت جانبيه الصباة بشعره ، و الولوع به .

اقام سعدى بالمدرسة النظـامية ، و صاحب شيوخها ، و اتصل بأسانذتها ، فاعترف من فيض علمهم الجمّ ، و استفاد من ادبهم الدّثر . و رجع الى شيراز ؛ و هو حافل بما أخذه عن اهل الفضل ، و كملة الرجال ؛ من آداب و علوم ، و هدى و نور . نعم - لم ينس سعدى العراق ، و لم يزل عن ذكره . و قد وفي له ، و ظل حريصاً على ذكره . و أدرك سقوط الخلافة ؛ فندب المستعصم ، و بكى على بنى العباس ، و رئى بغداد .

هذا ، و ليس بدعاً ان يروى سعدى ديوان المتنبيّ ، و تُعجب نفسه به ، و تنصبّ رغبته إليه ، و ينال من الشغف بشعره هذا الحظ ؛ فانّ للمتنبيّ فى الفكر الفارسيّ مكاناً مرموقاً . و العناية به ، و مدارسته ' سنة موصولة ، و نهج متّبع ، و طريقة متقادة ، و نسب عريق فى أدب ايران . فانك اذا استقصيت تصانيف المؤلفين ، و تتبعت رسائل الكتّاب ، و استقرت دواوين الشعر ؛ رأيت أثر افكار المتنبيّ ظاهراً فى الآداب الفارسية ، و استبنت تأثرها الواضح الشديد بمعانيه . فلا يكاد يخلو كتاب فارسيّ فى التاريخ ، و الأدب ، و التصوّف و السّير ، و القصص ، و الاخبار ، و الحكمة ، و الترسّل ، و الشعر ؛ من تناقل أبياته ، و التمثّل بشعره ، و حلّ نظمه ، و الاقتداء به ، و الاقتباس و الاتّزاع منه .

و اتّصال ايران بالعراق ، و العلاقة الثقافية بين الاقطار العربية و فارس ، و الصلات الفكرية بين العرب و العجم ، و القرابة الادبية بين العربية و الفارسية ، و العروق الحضارية المشتركة بين الهلال الخصيب و الشرق - قديماً و حديثاً - أمر بيّن ، لا يكاد يخالف فيه أحد .

و هى - إذا احسنت التأمل ، و حققت النظر ، و تقصّيت البحث - أمّ ميداناً ،

و أبعد غوراً ، و أوسع من أن تأتى الصفة على حقيقة حالها ؛ حتى لتجد ها - على تباعد المنتمى ، و تباين الطبيعة ، و اختلاف الجنس ، و بُعد الاصل - جارية معجى النسب . و قد تراها اقرب من الرّجيم الماسّة ، و أوثق من واشجة الانساب .

هذا ، و قد تناولت فى هذا الكتاب ، فضل العناية بديوان المتنبى فى ايران ، واستقصيت القول فى اعظام الادباء له ، وافتتان الشعراء الفرس به . و عطف عنان الشرح الى حالة بغداد فى القرن السابع الهجرى - ايمان اقامة سعدى بها - و أخذت فى الحديث عن المدرسة النظاميّة و المستنصرية . و أجملت أثر الفكر العربى فى أدب سعدى ، فى فصل أفرد به . و استخرجت مواضع ذكر العراق فى كلام سعدى ، فى مقالة فيها من البسط و التفصيل شىء غير قليل .

و قد أنعمت النظر فى ديوان سعدى - و هو جلد ضخّم الحجم ؛ قوامه أربعة كتب ، فى زهاء ١٣٠٠ صفحة ؛ عدّة اشعارها نحو من ١٧٠٠٠ بيت ؛ بله النشر - و تتبع ما أخذه من الثقافة العربية ، و توسعت فى الكشف عن أصول أفكاره و معانيه ، فى القرآن ، و أحاديث النبى - صلى الله عليه و آله و سلّم - و كلام الصحابة ، و آثار السلف ، و الامثال القديمة ، و الاخبار و القصص ، و كتب الادب ، و دواوين الشعر ، مستمداً ذلك من مراجع كثيرة ، أنافت على ٥٠٠ كتاب ؛ عدّ مما لم أشر إليه من كتب يصعب استقصاؤها ، و اسفار تفوت الاحصاء ؛ كنت قد اجتهدت فى تصفح أوراقها و بالفت فى الاحاطة بصفحاتها ؛ فلم احصل منها على طائل ، و لم احظ لا بما قلّ و لا ما كثر .

وانتهيت فى البيان إلى ديوان المتنبى ، الذى هو عمدة الكتاب ، و أصل الغرض ، و مغزى الكلام ، و ذات الموضوع و المعانى المتنبيّة التى اقتبسها سعدى من ديوان المتنبى ، و ترجمها بالفارسية ؛ نيّف ومائة ؛ فى ٣٠٠ موطن - تقريباً - من شعره و نثره .

هذا ؛ وأما ما توقرتُ عليه من دراسة ، و تجشمتُ من تتبع ، و كابدتُ من بحث ؛ فأمر لا أريد أن أقلقك ببيانه ، ولا اكلفك العلم به . وإنما غرضي أن يفضي بك تصفح هذه الفصول ، إلى مباحث جديدة في (الادب المقارن) ، و مجال فسيح من الدراسات الانتقادية الحرة ؛ أرجو أن تجد فيها ما يمتع العقل ، و يؤنس النفس ، و يثير الارتياح .

وحسبي ، كفاء ما تحملتُ من مشقة ، واحتملته من نصب ، و لاقيته من تعب ، و عانيت من تشييط ، أننى أول من سلك هذا المسلك ، و فتح هذى الابواب .
فان صوّبت رأى ، و حكمت لى بالاصالة ، و الصدق فيما قلت ، و ادركتُ حظاً من رضاك ؛ فهو تفضل و إكرام منك . و اذا خالفتنى فيما أدّى اليه اجتهادى ، فلك مذهبك ، و لى مذهبي ، و لا إكراه فى الرأى .

صيف ١٩٥٧

الدكتور حسين علي محفوظ

المتنبی و سعدی

المتنبى

هو أبو الطيب ، أحمد بن الحسين ؛ المتنبى . والمغاربة يسمونه المتنبى^(١) .
لقب أبو الطيب بالمتنبى ، في عصره . وكل الظن أن أعداءه ، هم الذين نبزوه
به ؛ طعناً عليه ، وحسداً له^(٢) .

ولد المتنبى بالكوفة ، في محلة كندة^(٣) ، سنة ٣٠٣ هـ^(٤) .
وهو ينتسب الى جعفر بن سعد العشيرة بن مذحج^(٥) ، من قحطان .
اشتغل في الكوفة بالادب ، واللغة ، والاخبار ، والشعر - وهو صبي^(٦) - وأقام
بالبادية مدة^(٧) ، وقدم بغداد .

ثم سافر الى الشام سنة ٣٢١ هـ ، فلبث بها خمس عشرة سنة ، و مدح أكثر من
لقى من أمراء و رجال^(٨) .
ثم دعاه ابن طغج أمير الرملة^(٩) . فالتقى بأبي العشائر بن حمدان ، والتحق

(١) وفيات الاعيان ج ١ ص ٤٣٣ «ترجمة الوزير المغربي» .

(٢) ذكرى ابي الطيب ص ٦٢ - ٧٧ ، و رسالة الففران ص ٣٥٠ - ٢ ، و ٣٥٥ - ٦ .

والمصبح النبى ص ٢٣ - ٦ ، و ٣٢ ، وتاريخ بغداد ج ٤ ص ١٠٤ - ٥ .

(٣) خزائن الادب ج ١ ص ٣٨٢ .

(٤) رسالة الففران ص ٣٥٨ .

(٥) تاريخ بغداد ج ٤ ص ١٠٣ ، والمصبح النبى ص ٢ .

(٦) خزائن الادب ج ١ ص ٣٨٢ .

(٧) تاريخ بغداد ج ٤ ص ١٠٣ .

(٨) رسالة الففران ص ٣٥٨ .

(٩) ذكرى ابي الطيب ص ٩١ - ٢ .

بسياف الدولة بن حمدان ؛ أمير حلب و الجزيرة ، وانخرط في سلكه ، وحظي عنده^(١) .
- وكان سيف الدولة أديباً ، شاعراً ، محباً للعلم . مشغولاً بالفضل ، مشهوراً بالكرم .
معروفاً برعاية اهل الادب ، والشعراء . فلأزمه المتنبى ثمانى سنين ، وانقطع اليه ،
واستفاد من صلاته وجوائز ، ومدحه بالسيفيات .

ثم فارق حلب ، سنة ٣٤٦ هـ ، ورحل الى مصر ، ودخل القسطنطينية ، ومدح
كافوراً الاخشيدي ، وبقي بها اربع سنوات وستة أشهر . ولما لم يرضه هجاءه ، وفارقه
فاراً الى العراق . فورد الكوفة في ربيع الثاني سنة ٣٥١ هـ . ولبت بالعراق حتى صفر
سنة ٣٥٤ هـ^(٢) .

وكان مقامه في بغداد ، بدار على بن حمزة ، البصرى و قد قرى ديوانه عليه^(٣) ،
و ناظره الحاتمي هناك^(٤) .

وفي صفر سنة ٣٥٤ هـ ، فارق بغداد ، مراغماً لمعز الدولة ، والمهلبى الوزير -
وقد يئس منهما - فاجتاز بالاهواز ، و سار الى حضرة ابي الفضل بن العميد . ومكث
في بيته شهرين^(٥) ؛ فأكرمه وأنعم عليه^(٦) .

و ورد عليه كتاب عضد الدولة ، شهنشاه فارس ؛ يستزيه . فقصد ابو الطيب
سدته بشيراز ، و سعد بحظ من جميله . وكان عضد الدولة يعظمه ، و يحترمه ، ويوليه

(١) خزائن الادب ج ١ ص ٣٨٣ ، والصبح النبى ص ٣٣ - ٤٣ .

(٢) وفيات الاعيان ج ١ ص ١٠٣ ، والصبح النبى ص ٤٥ - ٥٤ ، و ٦١ - ٧١ ، و اعلام
الكلام ص ٤٣ - ٤٤ .

(٣) نزهة الالباء ص ٣٦٦ - ٧ .

(٤) وفيات الاعيان ج ٣ ص ٤٨٢ - ٦ « ترجمة الحاتمي » ؛ والصبح النبى ص ٧١ - ٨٠ ، وقصص

العرب ج ٣ ص ٢٠٦ - ٢١ .

(٥) وفيات الاعيان ج ٤ ص ١٨٩ - ٩٠ « ترجمة ابن العميد » .

(٦) وفيات الاعيان ج ١ ص ٣٠٧ « ترجمة ابن الفرات » . و بتيمة الدهر ج ٣ ص ١٥٦ .

غاية الاقبال . فأقام بشيراز ثلاثة شهور^(١) . ورجع من حضرته في اوائل شعبان قاصداً بغداد - و مرّ بالاهواز - فلمّا وصل الى الصافية ؛ على ١٦ فرسخاً من بغداد ، عرض له فاتك بن ابي جهل الاسدى - وكان المتنبى هجاءه الطرطبة - فقتل في اواخر شهر رمضان سنة ٣٥٤ هـ ، بالقرب من بغداد^(٢) .

(١) خزانة الادب ج ١ ص ٣٨٧ - ٩ ، و فيات الاعيان ج ٣ ص ٢١٨ - ٢٠ .

(٢) خزانة الادب ج ١ ص ٣٨١ ، وتاريخ بغداد ج ٤ ص ١٠٥ ، والصبح المنبى ص ٩٧ .

سعدى

هو مصلح الدين ، أبو محمد ، عبد الله بن مشرف بن مصلح بن مشرف ؛ المعروف بالشيخ سعدى^(١) ؛ انتساباً الى الامير الشاهزادة^(٢) ، الاتابك ، مظفر الدين ، سعد بن ابي بكر سعد بن زنگى - المتوفى سنة ٦٥٨ هـ^(٣) -^(٤) .
ولد بشيراز^(٥) ، فى أوائل العشر الاول من القرن السابع للهجرة^(٦) . و توفي والده و هو طفل^(٧) .

وقد كان رجال أسرته كلهم علماء^(٨) .
شدا سعدى مقدمات العلوم فى بلدة شيراز^(٩) . وفارقها أيام اضطراب فارس - قبل سنة ٦٦٣ هـ ، أى ؛ قبل أن يملك ابوبكر بن سعد بن زنگى شيراز^(١٠) - فأتى العراق ،

(١) تلخيص مجمع الآداب ص ٥٥١ .

(٢) الشاهزادة : أى ؛ ابن الملك .

(٣) تاريخ كزیده ج ١ ص ٥٠٨ .

(٤) تاريخ كزیده ج ١ ص ٨٢٠ ، و تلخيص مجمع الآداب ص ٥٥١ .

(٥) كلستان ص ١٣٦ :

سألنى عن مولدى ؛ قلت : ارض شيراز .

(٦) سعدى نامه ص ٧٩ - ٨٠ .

(٧) قال فى بوستان ص ٧٠ :

أنا أعرف ألم الايتام ؛ فقد حرمت ظل الوالد وأنا طفل .

(٨) غزليات ص ١٨ :

كل أسرتى علماء .

(٩) مقدمة قريب صفحة / ل .

(١٠) سعدى نامه ص ٧٧ .

وأقام ببغداد ، و تفقه فى النظامية ^(١) و عين معيداً بها ^(٢) .
وقد لاقى كثيراً من الصوفية والعارفين ، و حضر مجالس الافاضل والادباء ^(٣) ،
وصحب الشيخ شهاب الدين أباحفص عمر بن محمد السهروردى ^(٤) ، واستفاد من حكمه
و وصاياه ^(٥) . و أدرك الشيخ جمال الدين أبا الفرج عبدالرحمن ^(٦) بن محبى الدين
ابى محمد يوسف بن جمال الدين أبى الفرج عبدالرحمن ابن الجوزى ^(٧) .
سافر سعدى من بغداد إلى الشام ، و أرض الروم ^(٨) . وزار كثيراً من الممالك
الاسلامية . فالتقى بالعلماء ، واجتمع مع ذوى الفضل ^(٩) .
ثم رجع الى شيراز ، فى أواخر عهد سلطنة أبى بكر سعد بن زنگى ^(١٠) . وكان
ابوبكر هذا ، وابنه سعد بن أبى بكر يؤثران قربه ، و يستفيدان من أدبه و حكمته
ولا يألوانه اهتماماً و اعتناء و رعاية ^(١١) .

(١) سعدى نامه ص ٧١ .

(٢) بوستان ص ١٨٦ :

كنت أعيد الدروس فى النظامية ليلاً و نهاراً . و أعطى فيها انواراً (= واتب) .
ولاحظ المعيد و آدابه فى كتاب معيد النعم ص ١٠٨ .

(٣) سعدى نامه ص ٣٧ .

(٤) شدالازار ص ٤٦١ . وتلاحظ سيرته و مراجع ترجمته فى كتاب سعدى نامه ص ٧٥ - ٢٧
و ١٦٢ - ٤ . وتفصيل القول فى الطريقة السهروردية فى كتاب الشبك والفزلباش ص ١٩ ،
والكاكائية فى التاريخ ص ٧٩ - ٨٣ ، و عشائر العراق الكردية ص ٢٢٥ ، والتكيا والطرق
ص ٨٢ .

(٥) قال سعدى فى بوستان ص ٧٥ : محضنى الشيخ العالم المرشد الشهاب نصيحتين . . . الخ .
و تراجع شدالازار ص ٤٦١ .

(٦) لاحظ سيرته و مراجع ترجمته فى كتاب سعدى نامه ص ١٦٤ - ٨ ، و ٧٨ .

(٧) گلستان ص ٦٥ : أمرنى الشيخ الاجل أبو الفرج بن الجوزى - رحمة الله عليه - بترك السماع .

(٨) ارض الروم ، أى ؛ آسيا الصغرى . وهى تركية .

(٩) منتخبات ادبيات فارسى ص ٢٢١ ، و سعدى نامه ص ٧١ ، و مقدمة قريب صفحة / ٧٥

(١٠) سعدى نامه ص ٧٧ .

(١١) منتخبات ادبيات فارسى ص ٢٢١ .

أنفق سعدى أواخر عمره فى الارشاد والموعظة، وهداية الناس، والدعوة إلى الاخلاق والدين .
وتوفى فى سنة ٦٩٤ هـ ^(١) . ودفن فى صفة خاتماه بشيراز ^(٢) .

(٤) الحوادث الجامعة ص ٤٨٩ .

(٥) شدالازار ٤٦٢ .

ديوان المتنبي في ايران

حتى اواسط القرن الثامن

ديوان المتنبي

في ايران

سار ذكر المتنبي - في حياته - مسير الشمس ، و بعد صيته في الافاق ؛ فوثب
الجبال ، وخاض البحار . وهب شعره هبوب الريح ، فعمرت به المجالس ، وجرت به اللسان ،
و حفظه الناس ، و انشده الرواة .

لقد رزق ابو الطيب رعاية الملوك والامراء ولاحظته عنايتهم ، في حلب ، ومصر ،
و فارس . و كان عزيزاً بينهم ، يرونه فريداً ، و يعجبون جداً به . و هم الذين جذبوا
بضبعه ، و وروا زناده ، و رفعوا قدره ؛ بله تقدّم قدمه ، و توحده بفضلها ، وعلاه .
و قد نفق شعره - حينئذ - في ايران ، و شغل به اهل الادب ، و نقدة الكلام .

سرق صاحب بن عباد - المتوفى سنة ٣٨٥ هـ - طائفة من معانيه ^(١) . و كان
يحفظ شعره ، و يكسر استعماله ، و يستعين بألفاظه ، و يتمثل في محاضراته و مكاتباته
به ^(٢) .

و كان الامير شاهنشاه فخر الدولة « يتمثل كثيراً بفصوص من شعر المتنبي » فجمع
ابن عباد هذا ، كتاباً في (الامثال السائرة من شعر ابي الطيب) ^(٣) . و تتبع عليه سقطاته
و هفواته في كتاب (الكشف عن مساوي شعر المتنبي) ^(٤) .

و كان الاستاذ ، ابو العباس ، احمد بن ابراهيم الضبي ؛ الملقب بالكافي الاوحد ،
الوزير - في بلاط آل بويه - المتوفى في صفر ٣٩٩ هـ ، يقتبس من ابي الطيب في رسائله ^(٥) .

(١) يتيمة الدهر ج ٣ ص ٢٧٥ - ٨ ، و الصبح المنبى ص ١٦٦ - ٧ .

(٢) يتيمة الدهر ج ٣ ص ٢٤٧ - ٨ ، و الصبح المنبى ص ١٦٢ - ٥ .

(٣) انوار الريع ص ١٦٨ .

(٤) بنية الوعاة ص ١٩٧ ، و وفيات الاعيان ج ١ ص ٢٠٨ ، و نزهة الالباء ص ٣٩٩ .

(٥) يتيمة الدهر ج ٣ ص ٢٨٨ ، و الصبح المنبى ص ١٦٥ .

و هذا حذوه ^(١) ابوبكر محمد بن العباس الخوارزمي المتوفى سنة ٣٨٣ هـ ،
و كتب شرحاً له ^(٢) .

و ألف ابوالحسن ، محمد بن احمد بن محمد ، المغربي ، الافريقي ، المعروف
بالمتميم ؛ راوية المتنبي - ايام أبي القاسم نوح بن منصور ، في بخارى (٣٦٦ - ٨٧ هـ) -
كتاب (الانتصار المنبي عن فضل - فضائل [خ ل] - المتنبي) و (التنبيه المنبي
عن رذائل المتنبي) و (بقية الانتصار المكثّر للاختصار) ^(٣) .

و دون ابوالحسن ، حمزة بن محمد الاصفهاني ، المعاصر للمتميم (رسالة في كشف
عيون المتنبي) ^(٤) .

و صنّف محمد بن حمد بن محمد بن عبد الله بن محمود بن فورجة البروجردى
المتوفى سنة ٣٨٠ هـ - في الرى كتاب (التجنى على ابن جنى) و كتاب (الفتح على
ابى الفتح) ^(٥) .

و تكلم القاضي ، ابوالحسن ، على بن عبد العزيز ، الجرجاني - المتوفى سنة
٣٩٢ هـ (في الوساطة بين المتنبي و خصومه في شعره) ^(٦) ، و شرح ديوانه (٩) ^(٧) .
ولا يي طالب ، سعد بن محمد بن على بن الحسن بن سعيد بن مطرب مالک بن

(١) الصبح المنبي ص ١٦٥ - ٦ ، و ١٦٨ .

(٢) الصبح المنبي ص ١٦١ .

(٣) بئمة الدهر ج ٤ ص ١٥٦ ، و ارشاد الاريب ج ٦ ص ٢٧٤ ، و ج ٣ ص ١٠٤ . و
الوافى بالوفيات ج ٢ ص ٦٨ ، و تلخيص مجمع الاداب ص ٦٣ - ٤ .

(٤) ديوان المتنبي في العالم العربي و عند المستشرقين ص ١١ ، و مجلة المقتطف مج ٥٨

ص ١٥٥ .

(٥) بقية الوعاة ص ٢٩ ، و الوافى بالوفيات ج ٣ ص ٢٥ ، و العربية ص ١٧٩ ، و فوات

الوفيات ج ٢ ص ٣٩٨ ، و ارشاد الاريب ج ٧ ص ٤ ، و خزنة الادب ج ٣ ص ١١١ .

(٦) بئمة الدهر ج ٤ ص ٤ ، و ارشاد الاريب ج ٥ ص ٢٥١ .

(٧) الوافى بالوفيات مج ٥ « ورقة ١٧٧ ب »

الحارث بن سنان الأزدي المعروف بالوحيد، البغدادي - المتوفى سنة ٣٨٥ هـ - من فضلاء بلاط سابور بن اردشير، شرح لديوان أبي الطيب ^(١).

وحرّر أبو القاسم، عبد الله بن عبد الرحمن، الأصفهاني - مدرس الأدب في قاشان سنة ٣٧٠ هـ - كتاب (إيضاح المشكل من شعر المتنبي) وهداه إلى بهاء الدولة بن بويه ^(٢).

وقيد أبو حيان التوحيدي - المتوفى سنة ٤٠١ هـ (ظ؟) كتاب (الرد على ابن جني في شعر المتنبي) ^(٣).

وكتب أبو المظفر، محمد بن آدم بن كمال الهروي - المتوفى سنة ٤١٤ هـ - في خراسان ^(٤)، و أبو علي، محمد بن علي بن إبراهيم، الهراسي، الكائي، الخوارزمي تلميذ أبي بكر الخوارزمي - المتوفى سنة ٤٢٥ هـ - أيضاً، شروحاً للديوان ^(٥).

وبسط الثعالبي - المتوفى سنة ٤٢٩ هـ - عنان الكلام في أخبار أبي الطيب، واختيار أشعاره، والتنبيه على محاسنه و مساويه، في كتاب (يتمية الدهر) ^(٦).

وعمل أبو محمد، طاهر بن الحسين بن يحيى المخزومي، البصري، الرازي، المعاصر للثعالبي، كتاب (فتق الكمام في تفسير شعر المتنبي) ^(٧).

و أدرك ابن الساربان؛ أبو الحسن، علي بن أيوب بن الحسين بن أيوب بن استاذ، الكاتب، الشيرازي، القمي، المعروف بابن الساربان - المتوفى سنة ٤٣٠ هـ - عصر المتنبي، وسمع منه ديوان شعره، سوى القصائد الشيرازيات. وهو من مشاهير شيوخ

(١) إرشاد الأريب ج ٤ ص ٢٣٣، و بغية الوعاة ص ٢٥٧، و ٢٥٣.

(٢) خزنة الأدب ج ١ ص ٣٨٢، والعربية ص ١٨٠.

(٣) بغية الوعاة ص ٣٤٨، و أبو حيان التوحيدي ص ٢٥٦.

(٤) بغية الوعاة ص ٢٩، والوافي بالوفيات ج ١ ص ٣٣٣، وإرشاد الأريب ج ٦ ص ٢٦٧، والعربية ص ١٨٠.

(٥) بغية الوعاة ص ٧٣، و الوافي بالوفيات مج ٥ « ورقة ١١٧٨ ».

(٦) يتمية الدهر ج ١ ص ١١٠ - ٢٢٤.

(٧) يتمية اليتيمة ج ١ ص ٢٠، و الوافي بالوفيات مج ٥ « ورقة ١١٧٨ ».

رواة الديوان ، الذين ينتهي اليهم اسناده ^(١) .

و روى عنه - ايضاً - ابوالمظفر ، عبدالله بن الحسين ، النحوى ، المروزى ، السمرقندى ، جزءاً منه ^(٢) .

و كان ابو الفتح ، ثابت بن محمد ، الجرجانى (٣٥٠ - ٤٣١ هـ) - و قد روى ديوان المتنبي عن على بن حمزة البصرى ، ضيف المتنبي - يدرّسه فى استرabad ، فى حدود سنة ٣٩١ هـ ، ثم درّسه فى البصرة ، و بغداد ، و غرناطة ^(٣) .

و شرحه الحاكم ، ابوسعد ، عبد الرحمن بن محمد ، المعروف بابن دوست النحوى - المتوفى سنة ٤٣١ هـ ^(٤) ، و ابو منصور ، محمد بن عبد الجبار ، السمعاني - المتوفى سنة ٤٥٠ هـ ، ^(٥) و ابو الحسن على بن احمد بن متويه ، الواحدى ^(٦) - المتوفى سنة ٤٦٨ هـ - فى نيسابور ، و عبد القاهر ، الجرجانى - المتوفى سنة ٤٧١ هـ ^(٧) ، و ابو الحسين ، عبدالله بن احمد بن الحسين ، الشاهاتى (السامانى - خ ل) ، الكرمانى الاديب - المتوفى سنة ٤٧٥ هـ ^(٨) و مؤيد الدين الاصبهاني ؛ المعروف بالطغرائى -

(١) الباب ج ١ ص ٥٢٠ - ١ ، و تاج العروس ج ٩ ص ٢٣٣ ، و الانساب : « ورقة ٢٨٥ » ، و تاريخ بغداد ج ١١ ص ٣٥١ .

و تراجع التعليقات فى آخر الكتاب .

(٢) بنية الوعاة ص ٢٨١ .

(٣) بغية الملتبس ص ٢١٠ ، و الاحاطة ج ١ ص ٢٨٥ - ٨ ، و فهرسة مارواه عن شيوخه من الدواوين المصنفة فى ضروب العلم و انواع المعارف - ابوبكر محمد بن خير الاموى الاشبيلي ص ٤٠٤ ، و ديوان المتنبي فى العالم العربى و عند المستشرقين ص ٤٧ .

(٤) اوج التحرى ص ٢٩ - ٣٠ .

(٥) الصبح المنبى ص ١٦١ .

(٦) انباء الرواة ج ٢ ص ٢٢٣ ، و المختصر فى اخبار البشر ج ٢ ص ٢٠١ ، و كشف الظنون ج ١ ص ٨٠٩ ، و بغية الوعاة ص ٣٣٣ ، و الوافى بالوفيات (ترجمة المتنبي) مج ٥ « ورقة ١٧٧ ب » .

(٧) ديوان المتنبي فى العالم العربى و عند المستشرقين ص ٢٣ ، و الطرائف الادبية ص ٢٠١ - ١٣١ ، و الوافى بالوفيات (ترجمة المتنبي) مج ٥ « ورقة ١٧٧ ب » .

(٨) بنية الوعاة ص ٢٧٨ ، و الوافى بالوفيات (ترجمة المتنبي) مج ٥ « ورقة ١٧٨ أ » ، و الوافى بالوفيات : المجلد المرقوم ٣٥٨٤ « ورقة ٣٢٥ ب » .

المتوفى سنة ٥١٥ هـ^(١).

وَألف أبو محمد ، حسن بن بندار ، التفليسي ، الأديب ، المعاصر للإمير المظفر ،
أبي الحسن ، علي بن جعفر ، رسالة (المسابقة والمسارة فيما اخذ المتنبي من الشعراء)
و رسالة (المفاخرة والمكاثرة ما بين ابن الرومي و أبي الطيب خاصة)^(٢) .
و كتب الإمام فخر الدين الرازي (المتوفى سنة ٦٠٦ هـ) شرحاً للديوان - فيما قيل -^(٣) .
و اشار المنوچهرى الدامغانى (٤٣٢ هـ) الى سجع^(٤) المتنبي^(٥) ، و لمح الى
بعض قصائده^(٦) ^(٧) ، و ذكر اسمه^(٨) .
و تمثل عميد الملك الكندرى (٤٥٦ هـ) بشعر المتنبي ، في حضرة الخليفة
القائم ، فى سفارته من قبل السلطان طغرل بك^(٩) .

(١) الذريعة مج / ذ - غ ..

(٢) انباء الرواة ج ١ ص ٢٩٠ .

(٣) الوافى بالوفيات مج ٥ > ورقة ١٧٨ أ .

(٤) لعله أواد السجع الذى نقله البديعى ، من قرآن المتنبي (؟) ؛ و هو : > والنجم السيار ،
والفلك الدوار ، والليل والنهار ، ان الكافر لفى اخطار ، امض على سننك ، واقف اثر من كان
قبلك من المرسلين ؛ فان الله قامع بك ذينغ من الهدى الدين ، و ضل عن السبيل > تراجع الصبح المنبى
ص ٢٥ .

(٥) حيث قال :

سجع متنبي كفتن ييش متفقه

از بى ادبى باشد در پيش مقامى

(ديوان منوچهرى ص ٧٨)

و فرق الهجر بين الجفن والوسن

(٦) ابلى الهوى اسفاً يوم النوى بدنى

(ديوان المتنبي ص ١)

(٧) قال :

آنكه كفت السيف اصدق آنكه كفت ابلى الهوى
(ديوان منوچهرى ص ١١٣ ، و ٢١٠)

آنكه كفته است آذنتنا آنكه كفت الداهيين

(٨) فى قوله :

نه بوتامو نه اعشى نه قيس و نه تهوى

مديح تو متنبي بسر نياود برد

(ديوان منوچهرى ص ١٠٥)

(٩) تجارب السلف ص ٢٦٢ .

و ذكره مسعود سعد سلمان (۵۱۵ هـ)^(۱) .

و ذكره^(۲) - أيضاً - الامير المعزى (المتوفى بين سنة ۵۱۸ - ۲۱ هـ) و ضمن نصف بيت له^(۳) .

و ضمن الاديب ، صابر ، الترمذی (۵۴۲ هـ) مصرعين من شعره^(۴) .

كما ضمن ابوبكر ، حميد الدين ، عمر بن محمود ، الباهلي - المتوفى سنة ۵۵۹ هـ مصرعاً من بدائع شعره^(۵) ، و تمثل في مقاماته بيت له^(۶) .

و اشار^(۷) الانورى (۵۶۵ هـ) الى قصيدة المتنبي ، التي اولها :

(۱) حيث قال :

متنبي نكو همی گوید . . . الخ (ديوان مسعود سعد سلمان ص ۲۹۶)

(۲) في قوله :

فرخنده بود بر متنبي بساط سيف . . . الخ (ديوان امير معزى ص ۵۲۳)

(۳) قوله :

گفتم ستايش تو بروزن شعر عرب تقطيع آن بعروض الا چنین نکنی
مستفعلن فعلن مستفعلن فعلن (ابلي الهوى اسفا يوم النوى بدنى)
(ديوان امير معزى ص ۷۳۰ ، و Daudpota, P. 73 - دلتنى على هذا البيت ، الدكتور صادق كيا)

(۴) قال :

در بحر مدح توأم ايمن ز بیم بلا (انا الفريق فماخوفى من البلبل)
مستفعلن فعلن مستفعلن فعلن (اعلى المالك ما بينى على الاسل)
(سخغن و سخغوران ج ۱ ص ۲۵۱ و ۲۵۲)

(۵) في قوله :

فوق المناصب فضل لو ظفرت به وجدت في الخمر معنى ليس في العنب
(مقامات حميدى ص ۹۳)

(۶) گفتم اين واقعه که مراست قدم در جستجوى بايد و زبان دو گفتگوی چنانکه متنبي گفته است :
الحب ما منع الكلام الا لسانا والذئ شكوى عاشق ما اعلنا
(مقامات حميدى ص ۱۲۶) الخ . . .

(۷) في قوله :

بى سپيده دم شب خلدان بدخواهت چنانکه تا بروز حشر ميگويد (احاد ام سداس)
(ديوان انورى ص ۲۳۱)

احد ام سداس فی احاد لیلتنا المنوطة بالتنادی

وذكر بهاء الدين، محمد بن حسن بن اسفندیار، الكاتب - فی کتاب تاریخ طبرستان، المؤلف سنة ۶۱۳ هـ - اجتماع المتنبي، والاستاذ علی پیروزه (مادح عضد الدولة شهنشاه فنا خسرو) فی حضرة عضد الدولة ^(۱).

و اشار شمس الدين، محمد بن قيس، الرازی - فی کتاب (المعجم فی معايير اشعار المعجم) ^(۲) المؤلف فی اوائل القرن السابع للهجرة - الى انتقاد أئمة الادب علی المتنبي، وعيبرهم له، بقوله:

لو استطعت ركب الناس كلهم الى سعيد بن عبدالله بعرانا
و كان جلال الدين، محمد، المشهور بالمولوى - المتوفى ۵ جمادى الآخرة سنة ۶۷۲ هـ - مشغول القلب بديوان المتنبي، كثير الانس به ^(۳)، «و كان يطالعه فی الليل» ^(۴).

فأما الشيخ سعدی، الشيرازی، فكان ينظر فی ديوان المتنبي معجباً به؛ قال:

كنت أنظر فی جزء من شعر المتنبي؛
سفينة بحر [المعاني] الحافل بالدر النفيس.
فاحتقرت متاعی،
و ليس للسهي رونق عند الشمس.

لعل الخواجة سمع قوله: «خير صلات الكريم اعودها» ^(۵).

(۱) تاريخ طبرستان ج ۱ ص ۱۳۸.

(۲) المعجم فی معايير اشعار المعجم ص ۲۳۹.

(۳) فيه مافيه (حواشی و تعليقات) ص ۲۴۵.

(۴) فيه مافيه (حواشی و تعليقات) ص ۲۴۶ نقلاً من روايات الافلاکی.

(۵):

بجزوی از متنبي نظر همی کردم	دوین سفینه دریای درویش بها
متاع خویشتم در نظر حقیر آمد	که رونقی ندهد پیش آفتاب بها
بگوش خواجه رسیده ست گویی این معنی	که گفت «خير صلات الكريم اعودها»

وربّما درسه في النظامية ، وعلّقه أخذ نفسه بمطالعة سنة كافة الادباء والشعراء .
و ينم ديوانه ، [ال] كليات على اثر شعر المتنبي في أبياته ، وتأثرها الواضح
الشديد به ^(١) .

(١) تراجع (معاني المتنبي في آثار سعدى) .

أثر معاني المتنبي

في الادب الفارسي

مرَّ أن ديوان المتنبي كان سائراً مشهوراً في أيامه ؛ اتخذته أهل الادب جليساً ؛ فحذوا حذوه ، واقتدوا به . و ضمّنوا أبياته ، واقتبسوا معانيه . و قد كانت مطالعته من شرائط صناعة الكتابة . و روايته - عندهم - لازمة ؛ لشحذ الخاطر و صقل الذهن ، و اذكاء الطبع ، و فتح القلب ، و ادهاف اللسان ^(١) . حتى ان حفظ اثنتين ، أو ثلاث من قصائده صار يُعدّ من ضرورات الادب ، و امارات الفضل ^(٢) .

والحق ؛ ان المتنبي أستاذ الشعراء ^(٣) . و به يضرب المثل - بين فصحاء العرب والعجم - في غاية الفصاحة ، و جودة المعاني ، و دقة النظر ، و عمق الفكر ^(٤) .

قال الرشيد الوطواط : « كل الشعراء الاسلاميين عيال على المتنبي ، في اقتباس المعارف ، والدقائق ، والمتانة . و ديوانه مشهور بين العرب والعجم ؛ يعتز به أكابر

(١) جهار مقالة من ١٣ ، و ارشاد الاريب ج ٥ ص ٢٠٨ ؛ « ترجمة ابي الحسن علي بن ابي القاسم زيد البيهقي المتوفى سنة ٥٦٥ هـ قلا من كتابه (مشارب التجارب) » .

(٢) تاريخ بيهقي ص ١١٢ :

قال الامير مسعود : ينبغي لعبد الغفار أن يعلم شيئاً من الادب . فرواني بضع قصائد من ديوان المتنبي ، و (قفانك) .

(٣) تذكرة الشعراء ص ٢٤ .

(٤) بنية الملتبس ص ١٥٠ ، و الذخيرة ق ٤ ج ١ ص ١٤ - ٥ ، و ديوان ابن زيدون ص ٣٢٤ ، و المعجب ص ١١١ ، و المغرب ج ٤ نص ١٠٥ ، و الصلة رقم ٢٨٦ ، و النجوم الزاهرة ج ٤ ص ٦٨ ، و ارشاد الاريب ج ٧ ص ١٢٦ « ترجمة ابن هاني » .

الفضلاء^(١) ولا يقصرون في مطالعته . وكان المتأدّبون - في الممالك الاسلامية - يروون شعره ، و يسمعون على الشيوخ ، ويأخذونه بالاجازة والاسناد^(٢) .

و يبين تصفح دواوين شعراء ايران ، و آثار ادبائها ، تأثرهم باخيلة المتنبي ، و أخذهم من معانيه .

و هذا انموذج لاقتباس فحول شعراء ايران من أبي الطيب ، و إلمامهم بأقواله ، و أخذهم منه :

(١)

الامير ابو الحسن علي بن الياس الاغاجي البخاري المعاصر الدقيقي

اي آنكه نداری خبری از هنر من خواهی كه بدانی كه نيم نعمت پرورد
اسب آرو كمند آركتاب آرو كمان آر شعرو قلم و بربط و شطرنج و می و نرد^(٣)

المتنبي

فالخيل والليل والبيداء تعرفني والحرب والضرب والقرطاس والقلم^(٤)

(٢)

ابوبكر محمد بن العباس الخوارزمي المتوفي سنة ٣٨٣ هـ

و انك منهم و كذاك ايضاً من الماء الفرائد واللاكي
وتسكن دارهم و كذاك سكني الـ حجارة والزمرد في الجبال^(٥)

(١) تذكرة الشعراء ص ٢٤ .

(٢) الاحاطة ج ١ ص ٢٨٥ - ٨ ، والمعجب ص ٣٠١ - ٢ ، والتكملة ص ٣٦٧ - ٩ ، و تاريخ علماء الاندلس ص ١٣٠ ، وفهرسة مارواه عن شيوخه من الدواوين المصنفة في ضروب العلم و انواع المعارف ابوبكر محمد بن خير الاموي الاشبيلي ص ٤٠٣ - ٤ .

(٣) لباب الالباب ج ١ ص ٣٢ ، و . Daudpota, P. 182 .

(٤) ديوان المتنبي ص ٣٢٤ .

(٥) بتيمة الدهر ج ٤ ص ٢٢٦ ، والصبح المنبي ص ١٦٨ .

المتنبي

فان تفق الانام و انت منهم فان المسك بعض دم الغزال^(١)

و

لو كان سكناي فيه منقصة لم يكن الدر ساكن الصدف^(٢)

(٣)

الصاحب بن عباد ، المتوفى سنة ٣٨٥ هـ

لبسن برود الوشى لالتجمل ولكن لصون الحسن بين برود^(٣)

المتنبي

لبسن الوشى لا متجملات ولكن كي يصن به الجمالا^(٤)

✱

الى سيد لولاه كان زماننا وابناؤه لفظاً عريان المعنى^(٥)

المتنبي

والدهر لفظ و انت معناه^(٦)

(٤)

ابوالفتح علي بن محمد الكاتب البستي ، المتوفى سنة ٤٠٠ هـ

ابوك هوى العليا و أنت مبرز عليه اذا نازعته قصب المجد

وللخمر معنى ليس في الكرم مثله وللنار نور ليس يوجد في الزند^(٧)

(١) ديوان المتنبي ص ٢٥٨ .

(٢) ديوان المتنبي ص ٤٦ .

(٣) بيتمة الدهر ج ٣ ص ٢٧٥ .

(٤) ديوان المتنبي ص ١٢٩ .

(٥) بيتمة الدهر ج ٣ ص ٢٧٦ - ٧ .

(٦) ديوان المتنبي ص ٢٣٨ .

(٧) بيتمة الدهر ج ٤ ص ٣١٩ - ٢٠ ، والصبح النبى ص ١٦٨ .

المتنبي

فان فی الخمر معنی لیس فی العنب^(۱) .

(۵)

العنصری البلخی ، المتوفی سنة ۴۳۱ هـ

بیش ازین نصرت نشاید بود کو را داده اند

چون ز نصرت بگذری زانسودر خذلان بود^(۲)

المتنبي

متی ما ازددت من بعد التناهی فقد وقع انتقاصی فی ازدياد^(۳)

☆

تو ایشاه از ز جنس مردمانی بود یاقوت نیز از جنس احجار^(۴)

المتنبي

فان تفق الانام و أنت منهم فان المسك بعض دم الغزال^(۵)

☆

گر بحرب اندر بود لشگر پناه خسروان

چونکه روز حرب باشد تو پناه لشگری^(۶)

المتنبي

بـالجیش تمتنع السادات کلهم والجیش با بن ابی الیهیجاء یمتنع^(۷)

(۱) دیوان المتنبی ص ۴۲۵ .

(۲) سخن و سخنوران ص ۹۹ ، و دیوان عنصری ص ۱۶ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۷۸ .

(۴) دیوان عنصری ص ۲۶ ، سخن و سخنوران ج ۱ ص ۱۰۰ ، و Daudpotā, P.89 .

(۵) دیوان المتنبی ص ۲۵۸ .

(۶) دیوان عنصری ص ۱۳۹ ، سخن و سخنوران ج ۱ ص ۱۰۰ .

(۷) دیوان المتنبی ص ۳۰۲ .

میان صد حشر اندر بفضل تنهائی و گرچه تنه باشی ز فضل باحشری^(۱)

المتنبي

فلما رأوه وحده قبل جیشه دروا أن کل العالمین فضول^(۲)

(۶)

المنوچهری الدامغانی ، المتوفی سنة ۴۳۲ هـ

کش و بند و بر و آر و کن و کار و خور و پوش

کین و مهر و غم و لہو و بد و نیک و می و راز^(۳)

المتنبي

اقل انل ان صن احمّل علّ سلّ اعد زدهش بش هب اغفر ادن سرّ صل^(۴)

بزرگواران همچون قلادۀ خرزند تو همچو یاقوت اندر میانہ خرزی^(۵)

المتنبي

ذكر الانام لنا فكان قصيدة كنت البديع الفرد من اياتها^(۶)

نه هرچه یافت کمال از پیش بود نقصان

نه هرچه داد ستد باز چرخ مینائی^(۷)

(۱) دیوان عنصری ص ۱۴۳ ، و Daudpota, P.88.

(۲) دیوان المتنبی ص ۳۵۰ .

(۳) دیوان منوچهری ص ۴۰ ، و ۱۹۵ .

(۴) دیوان المتنبی ص ۳۳۲ .

(۵) دیوان منوچهری ص ۱۱۲ ، و Daudpota, P.93.

(۶) دیوان المتنبی ص ۱۷۴ .

(۷) دیوان منوچهری ص ۱۸۱ .

المتنبي

متى ما ازددت من بعد التناهي فقد وقع انتقاصي في ازدياد^(١)

و

ابدا تستردّ ما تهب الدنيا فياليت جودها كان بخلا^(٢)

(٧)

فخر الدين الكركاني ، المتوفى بعد سنة ٤٤٢ هـ (ظ ؟)

نبودي مرگ را هرگز بمن راه اگر نه فرقتش بودی کمین گاه^(٣)

المتنبي

لولا مفارقة الاحباب ما وجدت لها المنايا الى ارواحنا سبلا^(٤)

(٨)

الحكيم قطران التبريزي ، المتوفى بعد سنة ٤٦٦ هـ (ظ ؟)

جهان عزيز هم از تست گرچه زوئی تو

صدف عزيز بدر است گرچه زوست در^(٥)

المتنبي

فان تفق الانام و أنت منهم فان المسك بعض دم الغزال^(٦)

✱

تو چون میانه ای و دیگران همه چو در

تو چون فذالکی و دیگران همه چو شمار^(٧)

(١) دیوان المتنبي ص ٧٨ .

(٢) دیوان المتنبي ص ٤٠٠ .

(٣) وبس ورامين ص ٤٠١ ، وسخن وسخنوران ج ٢ ص ٥ .

(٤) دیوان المتنبي ص ١٠ .

(٥) دیوان قطران ص ١١٨ ، و Daudpota, P.90 .

(٦) دیوان المتنبي ص ٢٥٨ .

(٧) دیوان قطران ص ١٧٢ ، و Daudpota, P.93 .

المتنبي

نسقوا لنا نسق الحساب مقدما و اتي فذلك اذ آتيت مؤخرا^(۱)

(۹)

الاسدی الطوسی ، المتوفی سنة ۴۶۸ هـ (ظ ؟)

نباید شد از خنده شه دلیر نه خنده ست دندان نمودن ز شیر^(۲)

المتنبي

اذا رأيت نیوب الليث بارزة فلا تظن ان الليث مبتسم^(۳)

☆

چنینست وزینگونه تابد بس است زیان کسی سود دیگر کس است^(۴)

المتنبي

بذا قضت الايام ما بين اهلها مصائب قوم عند قوم فوائد^(۵)

(۱۰)

مسعود سعد سلمان ، المتوفی سنة ۵۱۵ هـ

متنبي نکو همی گوید باز دارند فریبی ز آهاس^(۶)

المتنبي

اعيد لها نظرات منك صادقة ان تحسب الشحم فيمن شحمه ورم^(۷)

(۱۱)

سعيد بن احمد بن محمد بن احمد بن ابراهيم الميداني النيسابوري

(۱) ديوان المتنبي ص ۵۱۴ .

(۲) کرشاسب نامه ص ۶۸ ، وسخن وسخنوران ج ۲ ص ۷۶ .

(۳) ديوان المتنبي ص ۳۲۳ .

(۴) کرشاسب نامه ص ۳۰۰ ، وسخن وسخنوران ج ۲ ص ۷۶ .

(۵) ديوان المتنبي ص ۳۱۳ .

(۶) ديوان مسعود سعد سلمان ص ۲۹۶ .

(۷) ديوان المتنبي ص ۳۲۳ .

أضحى كمثل الشمس في فلك العلا و الشمس تستغنى عن التعريف^(١)

المتنبي

و اذا استطال الشيء قام بنفسه وصفات نور الشمس تذهب باطلا^(٢)

(١٢)

الامير المعزى ، المتوفى بين ٥١٨ و ٥٢١ هـ

تو اندر جهانی و بیش از جهان چنان کز صدف بیش باشد گهر^(٣)

و

در جهانی تو و لیکن قدر تو بیش از جهان

کین جهان همچون صدف گشتست و تو همچون گهر^(٤)

المتنبي

لو کان سکناى فيه منقصة لم یکن الدرساکن الصدف^(٥)

(١٣)

الادیب صابر الترمذی ، المتوفى سنة ٥٤٦ هـ

چو بر جان من شد هوای تو غالب جمال تو را جان من گشت طالب

اگر چه ندارم ز وصل تو حاصل همی باد بر من هوای تو غالب^(٦)

المتنبي

اغالب فيك الشوق والشوق اغلب واعجب من ذا الهجر والوصل اعجب^(٧)

(١) انباء الرواه ج ٢ ص ٥٢ .

(٢) سرح العيون ج ١ ص ٣٢ .

(٣) ديوان امير معزى ص ٢٢١ ، و Daudqota, P.91.

(٤) ديوان امير معزى ص ٢٢٣ ، و Daudpota, P.91.

(٥) ديوان المتنبي ص ٤٦ .

(٦) ديوان ادیب صابر ، ورقة ١٢ ، ب ، ٤ .

(٧) ديوان المتنبي ص ٤٦٤ .

(۱۴)

ابوبکر حمیدالدین عمر بن محمود البلخی ، المتوفی سنة ۵۵۹ هـ
فالحر یشرب من جفنیه فی الظمأ و ربما یرتضی العطشان بالحما^(۱)

المتنبي

غیر اختیار قبلت برک بی و الجوع یرضی الاسود بالجیف^(۲)

(۱۵)

الانوری ، المتوفی سنة ۵۶۵ هـ

در جهانی و از جهان بیشی همچو معنی که در بیان باشد^(۳)

و

ای جهان لفظ و تو در آن معنی هم ازو بیش و هم بدو اندر^(۴)

و

تو بیش از عالمی گرچه در اوئی چو علم معنوی در لفظ ابتر^(۵)

و

تویش از عالمی گر چه دروئی چو رمز معنوی و کسوت زور^(۶)

المتنبي

الناس هالم یروک اشباه والدهر لفظ و أنت معناه^(۷)

و

ولولا کونکم فی الناس کانوا هذء کالکلام بلا معان^(۸)

(۱) مقامات حمیدی ص ۱۹۸ .

(۲) دیوان المتنبی ص ۴۶ .

(۳) دیوان انوری ص ۱۲۵ ، و Daudpota, P.90.

(۴) دیوان انوری ص ۱۵۹ ، و Daudpota, P.90.

(۵) دیوان انوری ص ۱۷۴ ، و Daudpota, P.90.

(۶) دیوان انوری ص ۱۹۹ ، و Daudpota, P.90.

(۷) دیوان المتنبی ص ۲۳۸ .

(۸) دیوان المتنبی ص ۵۶۱ .

☆

از پس گرد سپه برق سز—ان آبدار

(۱) همچنان باشد که اندر پرده شب اختری

المتنبي

(۲) فکانما کسی النهار بهادجی لیل و اطلعت الرماح کواکبا

☆

تو جهان کاملی ان—در جهان مختصر

(۳) هفت اقلیمت که باقی باد و هفت اندام تو

المتنبي

(۴) هدیه ما رأیت مهدیها الا رأیت العباد فی رجل

☆

خود خراب آباد گیتی نیست جای تو ولی

(۵) کنجها ننهند هرگز جز که درجائی خراب

المتنبي

(۶) وما انا منهم بالعیش فیهم ولكن معدن الذهب الرغام

(۱۶)

افضل الدين ابو حامد احمد بن حامد الكرمانی

(۷) و لیل صادق الميعاد بتنا نبین فیہ کذب المانویه

(۱) دیوان انوری ص ۳۷۴ ، و Daudpota, P. 124.

(۲) دیوان المتنبی ص ۱۰۱ .

(۳) دیوان انوری ص ۳۴۰ ، و Daudpota, P. 86 .

(۴) دیوان المتنبی ص ۱۶ .

(۵) دیوان انوری ص ۲۰ ، و Daudpota, P. 89 .

(۶) دیوان المتنبی ص ۹۲ .

(۷) عقد العلی ص ۹۴ .

المتنبي

و کم بظلام الليل عندك من يد تخبر ان الماوية تكذب^(۱)
(۱۷)

جمال الدين الاصفهانی ، المتوفی سنة ۵۸۸ هـ

نماند تیری در ترکش قضا که فلک سوی دلم بسرا نگشت امتحان نکشود
چو خار پستی گشتم ز تیر آزارش که هوی بر تن صبرم ز تیر او بشخود^(۲)

المتنبي

رمانی الدهر بالارزاء حتی فؤادی فی غشاء من نبال
فصرت اذا اصابتني سهام تكسرت النصال علی النصال^(۳)
(۱۸)

الحکیم ظهیرالدین الفاریابی ، المتوفی سنة ۵۹۸ هـ

گرچه يك شخصم از ره صورت دارم از علم لشکر جرّار^(۴)
و

داند همکنان که تو تنها بذات خویش

صد لشکری که روی بکافر نهاده^(۵)

المتنبي

فلما رأوه وحده قبل جیشه دروا ان کل العالمین فضول^(۶)

✱

کمال و دانش من کوردید و کر بشنید بنظم و نشر چه در پارسی چه در تازی^(۷)

(۱) دیوان المتنبی ص ۴۶۴ .

(۲) دیوان جمال الدين اصفهانی ص ۸۰ ، و : Daudpota, P.106

(۳) دیوان المتنبی ص ۲۵۴ .

(۴) دیوان ظهیرالدین فاویابی ص ۱۱۳ ، و : Daudpota, P.89

(۵) دیوان ظهیرالدین فاریابی ص ۲۱۸ ، و : Daudpota, P.88

(۶) دیوان المتنبی ص ۳۵۰ .

(۷) دیوان ظهیرالدین فاریابی ص ۳۱۰ ، و یادداشت های آقای مجتبی مینوی .

المتنبي

انا الذى نظر الاعمى الى ادبى واسمعت كلماتى من به صمم^(١)

(١٩)

شرف الدين عبدالمؤمن بن هبة الله ، شفروه ، الاصفهاني

المتوفى سنة ٦٠١ هـ

ومن راد البطيخة لم يقل العراقى (ومن ورد البحر استقل السواقى) . وانا احكى لك
حالى و حاله ، وهو يقول و انا أتقول ، وهو اكحل و انا اتكحل ...^(٢) .

المتنبي

و من ورد البحر استقل السواقيا^(٣)

و

ليس التكحل فى العينين كالكحل^(٤)

✱

ولا تغتر بكثرة اسبابك فلعلّ هذا السمن ورم^(٥)

المتنبي

اعيدها نظرات منك صادقة ان تحسب الشحم فى من شحمه ورم^(٦)

✱

وهل يضر النضار كونه من صلب الصخور^(٧)

(١) ديوان المتنبي ص ٣٢٣ .

(٢) اطباق الذهب ص ٥ .

(٣) ديوان المتنبي ص ٤٤٠ .

(٤) ديوان المتنبي ص ٣٣١ .

(٥) اطباق الذهب ص ٣٠ .

(٦) ديوان المتنبي ص ٣٢٣ .

(٧) اطباق الذهب ص ٤٠ .

المتنبي

لو كان سکنای فيه منقصة لم یکن الدر ساکن الصدف^(۱)

و

و لكن معدن الذهب الرغام^(۲)

(۲۰)

امام الدین عبدالرحمن بن عبداللطیف بن مذكور، المتوفی بعد

سنة ۷۰۰ هـ

ضمنت الى الذنوب الذنب حتی «تکسرت النصال علی النصال»^{(۳)(۴)}

(۲۱)

مجموعة فخر السابقانی

جانم فدای آنک مرا در فراق او

جان از جهان ملول و دل از دیده سیر شد

يك سال بود مدت هجران چو دیدمش

بدرود باش گفت کی رفتیم دیر شد

المتنبي

بایی من و ددته فافترقنا و قضی الله بعد ذاك اجتماعا

وافترقنا عاما فلما التقينا كان تسليمه علی وداعا^(۵)

✽

بجان رسیدم از جور این گروه حسود چنانک صاحب ناقه میان قوم نمود

(۱) دیوان المتنبی ص ۴۶ .

(۲) دیوان المتنبی ص ۹۲ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۲۵۴ .

(۴) شد الاذار ص ۴۴۱ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۵۲۶ .

المتنبي

انا في امة تداركها الله غريب كصالح في نمود^(۱)

☆

از لفظ من سخن چو هویدا همی شود هر عضو من بمدح تو گویا همی شود

المتنبي

و بهم فيك اذا نطقت فصاحة من كل عضو منك ان يتكلما^(۲)

☆

زنسبت توجه پرسم ترا چونست پذیر هن از عیب ترا هست و نیست نیم هنر

المتنبي

لما نسبت و كنت ابنا بغير أب ثم امتحنت فلم ترجع الى ادب^(۳)

☆

جهان بغصه نیرزد چو من کنم نظری ز روزگار کشد بار هر که خورد دبری
کجا شدند شہانی که گنج داشته اند نمانده است ازیشان و گنجشان اثری

المتنبي

نبکی على الدنيا وما من معشر جمعتهم الدنيا فلم يفرقوا
این الاکسرة الجبابرة الالی کنزوا الكنوز فما بقن ولا بقوا^(۴)

☆

چون رسد روز جدائی عشق کی ماند نهان

راز پوشیده نگرده خاصه با اشک روان

المتنبي

و كاتم الحب يوم الين منهتك وصاحب الدمع لا تخفي سرائره^(۵)

(۱) دیوان المتنبي ص ۱۶ .

(۲) دیوان المتنبي ص ۹ .

(۳) دیوان المتنبي ص ۵۳۴ .

(۴) دیوان المتنبي ص ۲۰ - ۱ .

(۵) دیوان المتنبي ص ۳۶ .

تشنه‌ام کرد جهان چونك ازو خواستم آب

بر سر من عوض آب ببارید عذاب

المتنبي

اظمتنی الدنيا فلما جئتها مستسقياً مطرت عليّ مصائباً (۱)

از جمله عضو فرق را فرق بوذ چون سوی توشد قدم به از فرق بوذ

المتنبي

خير اعضائنا الرؤوس ولكن فضلتها بقصدك الاقدام (۲)

(۱) دیوان المتنبی ص ۱۰۰ .

(۲) دیوان المتنبی ص ۱۵۲ .

تمثل الكتاب والمؤلفين

بشعر المتنبي

عنى افاضل ايران ، ومشاهير كتابها ، وفحول مترسليها بشعر المتنبي ، وشغلت به كتب المؤلفين والمصنفين ؛ فكانوا يوردون بدائع اياته فى رسائلهم ، ويحرصون على التمثل بقصص أمثاله و غرر حكمه .

و منهم :

ابوبكر ، محمد بن العباس ، الخوارزمي (٣٨٣ هـ) (١) .

و ابوالفضل ، احمد بن الحسين بن يحيى بن سعيد ؛ بديع الزمان الهمذاني (٣٨٩ هـ) (٢) .

و ابوالنصر ، محمد بن عبد الجبار ، العتبي ؛ الشاعر (٤٣١) (٣) .

و ابوالحسن ، على بن عثمان بن ابي على ، الجلابي ، الهجويرى ، الغزنوى (حدود ٤٧٠) (٤) .

و ابوالفضل ، محمد بن حسين ، البيهقي ، الكاتب (٤٧٠) (٥) .

(١) رسائل ابى بكر الخوارزمي ص ٦ و ٧ و ٨٣ و ٨٤ و ٩٩ و ١٤٧ و ١٧٥ و ١٩٠ و

١٩١ و ٢٠٤ و ٢٠٥ و ٢٠٦ و ٢١٣ .

(٢) كشف المعاني والبيان ص ٣٧ و ٤٥ و ٤٧ و ٣١٢ و ٣٤٢ و ٤٧٥ و ٤٩٩ ، و

ارشاد الارب ج ١ ص ١٠١ - ٢ .

(٣) اليميني ص ٤٥ و ١٩١ و ٢٥٣ .

(٤) كشف المعجوب ص ٩ و ٤٨٢ .

(٥) تاريخ بيهقي ص ١١٢ و ٢٣٨ و ٢٣٩ و ٢٧٤ و ٣٨٥ و ٣٨٦ و ٤٠٨ و ٤٥٧ .

والغزالي (٥٠٥) (١).

و ابوالفضل ، احمد بن محمد بن احمد بن ابراهيم ، النيسابوري ، الميداني (٥١٨) (٢).

وعين القضاة الهمداني (٥٢٥) (٣).

و نصر الله بن محمد بن عبد الحميد ، المنشئ (٤).

و احمد بن عمر بن علي ، النظامي ، العروضي ، السمرقندي (٥).

و مؤيد الدولة ، منتجب الدين ، بديع اتابك ، الجويني (٦).

و ابوالحسن ، علي بن زيد ، البيهقي ، المعروف بابن فندق (٥٦٥) (٧).

و محمد بن علي بن محمد ، الظهيري ، السمرقندي (٨).

و رشيد الدين الوطواط (٥٧٢) (٩).

(١) مكاتيب فارسي غزالي ص ٢٣ .

(٢) مجمع الامثال ص ٤٥ و ١٠٥ و ١٣٢ و ١٩٤ و ٢٧٩ .

(٣) تمهيدات ص ٣٢ .

(٤) كليله ودمنه (نقل الى الفارسية بين سنة ٥٣٦ و ٥٣٩ هـ) ص ١٦ و ٥٦ و ٥٧ و ٥٨ .

و ٦٠ و ٧٣ و ٨٢ و ١٦٧ و ١٧٠ و ١٨٤ و ٢٦٠ و ٣١٢ .

(٥) چهارمقاله - في حدود سنة ٥٥٠ هـ - ص ١٣ .

(٦) عتبة الكتبه - مجموعة مراسلات ديوان السلطان سنجر في اوائل القرن السادس للهجرة ،

و واسطه - ص ٥٠ و ١٣٢ و ١٣٦ .

(٧) تاريخ بيهقي - في حدود سنة ٥٦٣ هـ - ص ٤٧ ، و تمة صوان الحكمة ص ١٩ .

(٨) سندبادنامه - في حدود سنة ٥٧٠ هـ - ص ٤ و ٥ و ٦ و ٧ و ١٣ و ١٤ و ١٥ و ١٦ .

و ١٨ و ٢١ و ٢٤ و ٢٦ و ٢٨ و ٣٦ و ٣٨ و ٣٩ و ٥٣ و ٧١ و ٧٣ و ٨٧ و ٩٢ و ٩٨ و

١٠١ و ١٠٥ و ١١٣ و ١١٥ و ١٣٢ و ١٣٤ و ١٤٥ و ١٤٩ و ١٦٥ و ١٧٠ و ١٨٨ و

١٩٠ و ١٩٥ و ٢٠٣ و ٢١٧ و ٢٣٠ و ٢٣٧ و ٢٣٨ و ٢٥٥ و ٢٧٥ و ٢٨٥ و ٢٩٢ و

٣١٨ و ٣٣٣ و ٣٤٠ .

(٩) حقائق السحر : تراجع فهرست الاعلام (ابوالطيب المتنبي) الصفحة / و .

- و افضل الدين ، ابو حامد ، احمد بن حامد ، الكرمانى ^(١) .
 و بهاء الدين ، محمد بن المؤيد ، البغدادى ، منشىء ، علاء الدين تكش خوارزمشاه
 (كان حياً حتى سنة ٥٨٨ هـ) ^(٢) .
 و محمد بن غازى ، الملطوى ^(٣) .
 و محمد بن علي بن سليمان ، الراوندى ^(٤) .
 و ابو الشرف ، ناصح بن ظفر بن سعد ، المنشىء ، الجرفادقاني ^(٥) .
 و سعد الدين الوزاوينى ^(٦) .
 و محمد العوفى ^(٧) .
 و شمس الدين ، محمد بن قيس ، الرازى ^(٨) .
 و حميد الدين ، احمد بن حامد ، الكرمانى ^(٩) .
 و بهاء الدين ، محمد بن حسن بن اسفنديار ، الكاتب ^(١٠) .

- (١) عقد العلمى - سنة ٥٨٤ هـ - ص ٤ و ١٠ و ٣٠ و ٣٥ و ٣٦ و ٣٧ و ٤٠ و ٤٤ و ٤٧ و ٦١ و ٨٥ و ٩٢ و ١٠٤ و ١٠٧ .
 (٢) التوسل الى التوسل ص ٧ و ٢٣ و ٢٧ و ٣٥٥ .
 (٣) ووضحة القول - سنة ٥٩٨ هـ - ص ١٣ .
 (٤) راحة الصدور - سنة ٥٩٩ هـ - ص ٩٥ و ١٠٥ و ١٧٢ و ٣٦٠ و ٤٠٧ .
 (٥) ترجمة تاريخ يمينى - سنة ٦٠٣ هـ - ص ١٣ و ٣٢ و ٣٥ و ٤٠ و ٥٧ و ٧٦ و ٩٤ و ١٣٤ و ٢٧٥ و ٢٩٨ .
 (٦) مرزبان نامه - اوائل القرن السابع - ص ٧٥ و ١١٨ و ١٦٠ و ١٦٩ و ١٧٤ و ٢٦٨ .
 (٧) لباب الالباب - اوائل القرن السابع - ج ١ ص ١١٧ .
 (٨) المعجم فى معايير اشعار المعجم - اوائل القرن السابع - ص ٢٣٩ .
 (٩) بدائع الازمان ص ٨ ، والمضاف الى بدائع الازمان - اوائل سنة ٦١٣ هـ - ص ٤ و ١٦ و ١٧ و ١٨ و ٢٢ و ٢٥ و ٣٨ .
 (١٠) تاريخ طبرستان - اوائل سنة ٦١٣ هـ - ج ١ ص ٤٥ و ١٣٨ .

والخواجة ، نور الدين بن احمد بن على بن محمد ، الزيدري . الخراساني ،
منشىء السلطان جلال الدين الخوارزمشاهي^(١) .

وعز الدين ، عبد الوهاب بن عماد الدين ابراهيم ، الخزرجي ، الزنجاني ؛ المعروف
بالعزّي^(٢) .

وابوبكر ، عبدالله بن محمد بن شاهاور ، الاسدي ، المعروف بنجم الدين الرازي
(٦٥٤ هـ) (٣) .

وعلاء الدين ، عطا ملك بن بهاء الدين محمد بن محمد ، الجويني^(٤) .

والقاضي ، ابو عمر ، منهاج الدين عثمان بن سراج الدين ، الجوزجاني^(٥) .

وجلال الدين ، محمد ، المشهور بالمولوي (٦٧٢ هـ) (٦) (٧) .

والخواجة ، نصير الدين ، الطوسي (٦٧٦ هـ) (٨) .

(١) نفثة المصدر - بين سنة ٦٣٢ و ٦٣٧ هـ - ص ٣١ و ٣٢ و ٤٤ و ٥٥ و ٦٧ و ٩١ و ٩٤ .

(٢) شرح المضمون به على غير اهله - اواسط القرن السابع - تراجع فهرست الاعلام ص ٥٦٥ .

(٣) مرصاد العباد ص ٥٨ و ٣٠٩ .

(٤) تاريخ جهانكشاي - سنة ٦٥٨ هـ - ج ٢ ص ١٩٨ ، و ج ٣ ص ٧ و ١٣ و ٢٤ و ٤٩ و ٨١ و ٢٢٨ .

(٥) طبقات ناصري - سنة ٦٥٨ هـ - ص ٨ .

(٦) مكتوبات ص ١١ ، و مجالس سبعة ص ٨٥ ، وفيه ما فيه ص ٨ و ١٠ و ٧٧ و ٨٠ و

١٢٥ و ١٢٩ و ١٦٨ و ١٨٧ .

(٧) قال بديع الزمان فروزانفر ، في تعاليق كتاب (فيه ما فيه) ص ٢٤٥ - ٦ : > مثل

مولانا [جلال الدين المولوي] باخعار المتنبي ، واستشهد بها مرّات . و يتم تصفح المثنوي
على ان معاني بعض ابياته متأثرة بمعاني المتنبي ؛ وهذه القرائن جميعاً ، دالة على اهتمام مولانا
بشعر المتنبي وانسه به . و تؤيد روايات الافلاكي - ايضاً - هذا الحدس ؛ قال : (نقل ان حضرة
مولانا ، كان - في اوائل اتصاله بمولانا شمس الدين - يطالع ديوان المتنبي في الليل . فقال له
مولانا شمس الدين : انه لا يستحق كل ذلك ، لا تقرأ بعد هذه . و قد كرّر منه ، و هو لا يبرح
يطالعه) > .

(٨) الادب الوجيز ص ٨ و ١٢ و ١٥ و ٢٠ و ٢٢ و ٢٧ .

- وسيف بن محمد بن يعقوب ، الهروي^(١) .
 والخواجة ، رشيد الدين ، فضل الله بن عماد الدولة ، ابو الخير (٧١٨ هـ)^(٢) .
 و ناصر الدين ، المنشي ، الكرماني^(٣) .
 و هندو شاه بن سنجر بن عبد الله ، الصاحبى ، النخجواني^(٤) .
 و عبد الله بن فضل الله ، الشيرازى ، المشهور بوصاف الحضرة^(٥) .
 و محمد بن محمد بن عبد الله بن النظام ، الحسينى ، اليزدى (٧٤٣ هـ)^(٦)

- (١) تاويخ نامه هراة - اوائل القرن الثامن - ص ٥١ و ١٢٩ و ٣٩٨ و ٤٣٣ و ٤٥٩ و ٥٤٣ و ٦٣٨ و ٧٢٦ و ٧٣٣ و ٧٦١ .
 (٢) مكاتبات رشيدى ص ٢١١ و ٢٩٠ .
 (٣) سبط العلى - بين سنة ٧١٥ و ٧٢٠ هـ - ص ٤٠ و ٦٢ و ٦٤ و ٩٥ و ١٠٥ ، و درة الاخبار ص ٦ و ١٩ .
 (٤) تجارب السلف - سنة ٧٢٤ هـ - ص ٢٢٥ و ٢٢٦ و ٢٢٧ و ٢٦٢ و ٢٦٧ .
 (٥) تجزئة الامصار - فى حدود سنة ٧٢٨ هـ - ص ١٠ و ١١ و ١٤ و ٢٩ و ٦٥ و ١٠٨ و ١١٢ و ١٦٥ و ١٧٤ و ١٨٢ و ١٩١ و ٢٠٦ و ٢٣١ ... الخ
 (٦) المراضة ص ١٦ و ٢٤ و ٢٨ و ٥٣ و ٩٦ و ١٢٢ و ١٢٧ و ١٣٢ و ١٣٩ .

بغداد

في القرن السابع الهجري

ايام سعي

بغداد

فى القرن السابع الهجرى

خلفاء بغداد - فى زمان سعدى - أربعة ؛ أولهم ، الناصر لدين الله (❖) (٥٥٣ - ٦٢٢ هـ) و هو من أفاضل الخلفاء .

كان بصيراً بالامور ، مجرباً ، شجاعاً ، نسيج وحده فى الدهاء ، والمكر ، والسياسة والتدبير . يباشر احوال الرعية بنفسه ؛ حتى كان يمشى - فى الليل - فى دروب بغداد ، ليعرف اخبارهم ، و ما يدور بينهم .

وكان مهيباً ، يخافه أرباب المناصب ، ويحذره الرعايا ، و يهابه الملوك . و قد كثرت جواسيسه ، عند السلاطين ، و فى اطراف البلاد .

فوض الناصر التصرف على الولايات والنواحي إلى الامراء والعظماء ، و قلّـد (الصدر) أمور المملكة ، وامضاء التدبير .

و ترك آثاراً جلييلة ؛ فقد عمل الجسور ، و بنى من المساجد والربط ، و دور الضيافات ما يتجاوز حد الكثرة .

وسمع الاحاديث النبوية ، وصنف كتاب «روح العارفين» ، وأسمعه علماء المذاهب ،

(*) قال ابن الطقطقى ، فى الفخرى : « كان من افاضل الخلفاء ، بصيراً بالامور ، مجرباً ، ساعماً ، مهيباً ، مقداماً - عارفاً ، شجاعاً ، متأيداً ، حاد الخاطرة والنادرة ، متوقداً للذكاء والفطنة . بلغياً ، غير مدافع عن فضيلة علم ، و لا نادرة فهم ؛ يفاوض العلماء مفاوضة خبير ، ويمارس الامور السلطانية ممارسة بصير ... وكان وقته مصروفاً الى تدبير أمور المملكة » .

وكتب لهم اجازة روايته ، يمينه .^(١) وأمر على الشعراء ملكاً ، و وكل رعايتهم الى (ديوان شعراء الخلافة) و يسمى - ايضاً - (ديوان شعراء الديوان)^(٢) .
وقد خلفه ، ابنه الظاهر بامر الله سنة ٦٢٢ هـ . وكان يريد الاصلاح ، و يميل الى العدل^(٣) .

ثم استخلف المستنصر بالله ، وكان مشغولاً بالادب ، يحب العلم ، ويشجع العلماء .
و هو الذي بنى المدرسة المستنصرية المشهورة ، و أسس خزانة كتبها العظيمة^(٤) .
ثم ملك المستعصم بالله - و هو آخر خلفاء الدولة العباسية ببغداد . و قد قتله هولاءكو ، في واقعة بغداد ، سنة ٦٥٦ هـ ، وانقرضت دولة بني العباس^(٥) . و ذهبت ريح الحضارة والثقافة والادب والعلم^(٦) .

(١) خلاصة الذهب المسبوك ص ٢٠٧ - ١٠ ، والاعلام باعلام بيت الله الحرام ص ١٨٦ ، و نكت الهميان ص ٩٣ - ٦ ، و الفخرى ص ٣٧٠ ، و محاضرات تاريخ الامم الاسلامية ج ٢ ص ٥٢١ - ٣٢ و النبراس ص ١٦٤ - ٧٠ ، و تاريخ الخلفاء ص ٤٤٨ - ٥٨ ، و رحلة ابن جبير ص ٢٢٧ - ٨ و اخبار الخلفاء ص ١٠٨ - ٢٢ ، و تاريخ العرب ج ٢ ص ٥٧٧ - ٨ ، و الاسلام والعضادة العربية ج ٢ ص ٢٦٤ - ٥ ، و خلاصة تاريخ العراق ص ١٢١ - ٣ ، و تجارب السلف ص ٣١٩ - ٢٦ .

(٢) الادب العراقي في العصر المغولي ص ٢ .

(٣) خلاصة الذهب المسبوك ص ٢١٠ ، و اخبار الخلفاء ص ١٢٢ - ٣ ، و خلاصة تاريخ العراق ص ١٢٣ - ٤ ، و محاضرات تاريخ الامم الاسلامية ج ٢ ص ٥٣٢ - ٤ ، و تجارب السلف ص ٣٤٤ - ٧ .

(٤) خلاصة الذهب المسبوك ص ٢١١ - ٣ ، و اخبار الخلفاء ص ١٢٣ - ٦ ، و خلاصة تاريخ العراق ص ١٢٥ - ٨ ، و محاضرات تاريخ الامم الاسلامية ج ٢ ص ٥٣٥ - ٦ ، و تجارب السلف ص ٣٤٧ - ٩ .

(٥) خلاصة الذهب المسبوك ص ٢١٤ - ٥ ، و اخبار الخلفاء ص ١٢٦ - ٩ ، و خلاصة تاريخ العراق ص ١٢٨ - ٣٠ ، و محاضرات تاريخ الامم الاسلامية ج ٢ ص ٥٣٦ - ٧ ، و تجارب السلف ص ٣٥٤ - ٦٠ ، و تلخيص مجمع الاداب ص ٧٥٦ .

(٦) الاسلام والحضارة العربية ج ٢ ص ٤٤٨ - ٥٧ ، و ج ١ ص ٣٠٢ - ٣ ، و اخبار الخلفاء ص ١٢٦ ، و خلاصة تاريخ العراق ص ١٢٩ - ٣٦ ، و محاضرات تاريخ الامم الاسلامية ج ٢ ص ٥٣٧ - ٤٠ ، و عمران بغداد ص ٩٣ - ٩ ، و مختصر تاريخ بغداد ص ١٢٠ - ٧ ، و تاريخ العرب ص ٥٨٠ - ٥ .

مدينة السلام بغداد ؛ دار الخلافة الاسلامية ، اسست سنة ١٤٥ هـ ^(١) . وكانت (دارالعلم) ^(٢) و (أم الدنيا و سيدة البلاد) ^(٣) ، و مقام الافاضل ، و مثابة علماء المشرق والمغرب ^(٤) ، و (موطن الادب والفضل) ^(٥) .

طارت شهرة بغداد في العلم والادب ، واخراج الفقهاء والقضاة ، والامراء والولاة و اكابر الرجال - ايام العباسيين - وطبق صيتها الدنيا حينئذ - وظلت علماً حتى انقضاء دولة بني العباس ، وبقيت ينبوع الاداب ، و منبت الحكم قروناً بعد ذلك .

وقد خرّجت الرّبط والمدارس البغدادية ؛ و لا سيّما (امّ المدارس) ^(٦) النظامية ، والمستنصرية ، من الائمة والفحول والاولياء ، وطبقات المشائخ في مختلف اقطار الممالك الاسلامية ما يجاوز الاحصاء ^{(٧) (٨)} .

و من ينعم النظر في تواريخ بغداد ^(٩) ، يجد و ناقة اتصال العالم الاسلامي

- (١) كان الابتداء ببناء بغداد سنة ١٤٥ هـ ، و تم سنة ١٤٦ . تراجع تاريخ بغداد ج ١ ص ٦٦ .
- (٢) مرآة الزمان مج ٨ ق ١ ص ١٢٠ .
- (٣) معجم البلدان ج ١ ص ٦٧٧ .
- (٤) في ارشاد الارب ج ٢ ص ٣٩٩ (ان ابن الاعرابي - المتوفى سنة ٢٣٠ هـ - رأى في مجلسه رجلين يتحادثان فقال لاحدهما : من اين انت ؟ فقال : من اسبيجاب ، و قال للاخر : من اين انت ؟ فقال من الاندلس) .
- (٥) قال الانوري ؛
- طوبى نواحي بغداد (موطن الادب والفضل) لم ير أحد مثل هذه البلاد في الارض

خوشا نواحي بغداد (جای فضل و هنر) کسی نشان نهدد در جهان چنان کشور
(نزهة القلوب ص ٣٦) .

- (٦) نزهة القلوب ص ٣٥ .
- (٧) تراجع طبقات الشافعية - المصنف ؛ ص ٣١ و ٤٢ و ٤٩ و ٥٠ و ٧٥ ... الخ .
- (٨) تراجع اثر الرّبط البغدادية في الثقافة الاسلامية ، في مجلة سومر مج ٢ ج ١ ص ٢١٨-٤٩ .
- (٩) خصوصاً ؛ تاريخ بغداد - تأليف الخطيب البغدادي (٤٦٣ هـ) والمختصر المحتاج اليه - انتقاء الذهبي (٧٤٨ هـ) و منتخب المختار - انتخاب النقي الفاسي المكي (٩ ق ٥) . . . و غيرها

- وخاصة اعيان فارس و رجال ايران - ببغداد^(١) ؛ و كانت رحلهم إليها مستمرة .
و قد آوى بعضهم إلى حضرة الخلافة ، و عاشوا في ظلال الامراء^(٢) . و كانت مطرح
الغرباء و مجمع الطائرين - فتخرجوا بها ، و تفقهوا في زواياها^(٣) . و انتهت اليهم
الرياسة و تصدّروا للتدريس^(٤) ، و اشتغلوا بالوعظ^(٥) .

هذا - و ان كثيراً من مشاهير اساتذة بغداد ، من بلاد ايران^(٦) . و قد استسوا بها
المدارس^(٧) ، و بنوا الربط و عمروا الخانقاهات^{(٨) (٩)} .

مضى زمان ليس بالطويل ، و اذا عسكر السلاجقة يملأ الارعاء ؛ فقهروا الخلفاء
و أزالوهم عن السلطان ، و حالوا بينهم و بين الملك . فقوّض اليهم الامر و مارسوا

(١) قال السبكي : « والغالب على من يقرب منها - يعني بغداد - ان يدخلها . وكيف لا وهي
محلة العلماء اذ ذاك و دار الدنيا وحاضرة الربع العامر و مركز الخلافة » طبقات الشافعية الكبرى
ج ١ ص ١٧٢ .

(٢) تاريخ التمدن الاسلامي ج ٣ ص ١٩٨ .

(٣) تراجع - مثلاً ؛ ترجمة العماد الكاتب (مرآة الزمان مج ٨ ق ١ ص ٥٠٤) .

(٤) تراجع - مثلاً ؛ ترجمة الصاغاني (منتخب المختار ص ٤٨ - ٩ ، والحوادث الجامعة ص
٢٦٢ - ٤) .

(٥) طبقات الشافعية الكبرى ج ٣ ص ٢٤٥ ، و مرآة الزمان مج ٨ ق ٢ ص ٤٤٣ و ٤٧٤ .

(٦) تراجع - مثلاً ؛ فصل « المدرسة النظامية » - مشاهير مدرسي النظامية » .

(٧) كالمدرسة النظامية ، و الناجية (منسوبة الى تاج الملك ، وزير السلطان ملكشاه

السلجوقي) تراجع الحوادث الجامعة ص ٢٦٢ ، و تاريخ دولة آل سلجوق ص ١٩٦ . و المنيشيه

(منسوبة الى منيت الدين ، ابي القاسم ، محمود بن غياث الدين محمد بن ملكشاه بن الب ارسلان

السلجوقي) تراجع تلخيص مجمع الاداب ص ٧٠٦ . و تراجع مقالة الدكتور مصطفى جواد

(المدارس البغدادية و مدرسوهار في ايام بني العباس ومن بعدهم) في مجلة (المعلم الجديد مج ١٠

ج ١ و ٢) و الجامع المختصر (فهرس الاعلام - مادة « مدرسة ») . و الحوادث الجامعة ص ٣

و ٤ و ٢٤ و ٤٢ و ٦٤ و ٧٦ و ٧٧ - ٧٨ . الخ .

(٨) تراجع (الربط البغدادية) في مجلة سومر مج ١٠ ج ٢ ص ٢١٨ - ٤٩ .

(٩) تاريخ التمدن الاسلامي ج ٣ ص ١٩٩ - ٢٠٠ ، و تاريخ آداب اللغة العربية ج ٣

تدبير المملكة، و تصرّفوا على البلاد^(١).

و قد ارتفع - على عهدهم - الادب، ونفقت - في أيامهم - سوق العلم.
و كان لوزرائهم الكفاة، امثال عميد الملك ابي نصر، محمد بن منصور، الكندري
الجراحي، النيسابوري، والخواجة نظام الملك، ابي علي، حسن بن علي بن اسحق،
الطوسي، و تاج الملك، ابي الغنائم، مرزبان بن خسرو فيروز - وهم جميعاً؛
معروفون بعلو الهمة، والكفاية والبصارة و توقد الذكاء؛ متزيّنون بالكياسة والفتنة،
و انواع المكارم، و فنون الفضل - أباد سابعة على الثقافة. و قد تركوا آثاراً جليلة،
واهتموا بتأسيس المدارس^(٢)، واشتغلوا بنشر المعارف، و صرفوا وقتهم الى اذاعة
العلم، و تشجيع العلماء^(٣).

و بغداد - في اواخر القرن السادس الهجري، أي؛ اواخر عهد الناصر - وان
« ذهب اكثر رسمها، ولم يبق منها الا شهير اسمها »^(٤) كما يقول ابن جبير (سنة
٥٨٠ هـ) لقد كان في جانبها الغربي - مثلاً - « مع استيلاء الخراب عليه »^(٥) ١٧ محلة؛
كل واحدة منها « مدينة مستقلة »^(٦) (٧).

(١) تجارب السلف من ٢٥٨. و تراجع عهد السلاجقة في تاريخ العرب العام من ٢٥٢ - ٧١،

و تاريخ دولة آل سلجوق، و تاريخ التمدن الاسلامي ج ٤ ص ١٨٧-٩٠.

(٢) تاريخ التمدن الاسلامي ج ٤ ص ١٨٨، و ج ٣ ص ١٧٩، و تاريخ العرب العام ص ٢٥٤،

و تاريخ آداب اللغة العربية ج ٣ ص ١٢، و الاسلام والحضارة العربية ج ١ ص ٣٠٢، و تاريخ

العرب ج ٢ ص ٤٤٤ - ٩٤.

(٣) تاريخ دولة آل سلجوق ص ٢٤٤ - ٥.

(٤) رحلة ابن جبير ص ٢١٧.

(٥) رحلة ابن جبير ص ٢٢٥.

(٦) رحلة ابن جبير ص ٢٢٩.

(٧) و لابد من الاشارة - ايضاً - الى أن حملة المغول، بعثت الناس على الرحلة الى بغداد،
والاقامة بها، واللجوء اليها. فدعا ذلك الى ازدياد أهلها - فروزانفر.

و الحق - ان ما بلغته بغداد ، من العظمة والحضارة ، والثقافة والجلالة والنباهة - في القرن السابع الهجري - كان نتيجة مساعي علماء الاسلام أجمعين في مختلف الاقطار والقرون .

ثم ان علماء اوائل هذا القرن ، الذين ادركوا رجال القرن السادس ، وحضروا مجر السهم ، واتصلوا بهم ، وقرأوا عليهم ، وأنصبوا أنفسهم في التحصيل والدرس ، فنالوا الثريا ، وفازوا بالسهم الاوفى ، وبلغوا الدرجات العلى ، في فنون الكمال والفضل ، كثير لم يحص عدتهم عداد . وقد اشار اليهم المورخون في التذاكر ، واستودع الائمة اليهم كتاب السير ، و مؤلفو المشيخات والتواريخ .

فقد كانت بغداد مجتمع رجال الدين ، و محط الادباء ، و محل ذوى الفضل ، ومستقر المحدثين ، و دار مقامة المتفقيين ، و رحلة التلاميذ من كل فج (١) .

و كان فيها - في اواسط القرن السابع - « ٣٦ مسجداً جامعاً ، و ٤٠٠٠ مسجداً صغيراً و ٤٧ خانقاه ، و ٣٨ مدرسة ، و ١٨ داراً للحديث ، و ١٢٠ قيسارية ، و ٣٦ سوقاً ، و ٩٨٠ خاناً ، و ٢١٠ حمامات ، و ٥٦ بيعة للنصاري ، و ١٦ كنيسة لليهود ، و ٤٨٥١٥ حانوتا ، و ١٠٦٠ قنطرة . . . و ٣ جسور [و هى] تدل على ما كانت عليه العمارة ببغداد ، عند ماسقطت بيد التتار ، (٢) .

و كانت الحلة - في هذا الزمان - من مراكز الشيعة الشهيرة المهمة . و كان فيها من البيوتات العلمية أمة ، وقد خرجت فئة كثيرة من أئمة الفقه ، و رجال العلم ، و رؤوس الادب ، و فحول الشعراء .

و قد كانت في بغداد خزائن كتب عظيمة ، كمنز آثر سدنة (التمدن) ،

(١) تراجع كتاب منتخب المختار ، و اخبار الخلفاء ، ص ١١٠ .

(٢) موجز تاريخ الحضارة العربية ص ١١٤ ، و ١٣٤ .

(٣) مختصر تاريخ الحلة ص ٩٠ .

(٤) بيت الحكمة ص ٧١ ، و صبح الاعشى ج ١ ص ٤٦٦ .

و موارد حملة العلم .

و من جملة كتب الخزانة كُتب الناصر ، التي أسس من جزء منها ، ثلاث خزائن ؛ هي : خزانة دار المسناة ، و خزانة الرباط الخاتوني السلجوقي ، و دار كتب المدرسة النظامية ^(١) .

و كان للمستنصر ^(٢) والمستعصم ^(٣) خزائن جامعة ، اشتملت على كثير من نفائس الكتب والاسفار .

و في مشهد ابي حنيفة ^(٤) ، و مسجد الزيدى - في درب دينار الصغير - ^(٥) و رباط الحريم الطاهري ^(٦) ، و رباط المأمونية ^(٧) ، و جامع قمرية ^(٨) - ايضاً - خزائن قيّمة .

واشتهرت كذلك ، خزانة :

ابن العلقمي ^(٩) .

وعطا ملك الجويني ^(١٠) .

ومبارك شاه ^(١١) .

(١) اخبار العلماء ، ص ١٧٧ ، و موجز تاريخ الحضارة العربية ص ١٦٣ ، و خزائن الكتب القديمة في العراق ص ١٥٧ - ٩ .

(٢) الحوادث الجامعة ص ٥٤ ، و خلاصة الذهب المسبوك ص ٢١١ .

(٣) مراد الاطلاع ج ٤ ص ١٦٢ ؛ مادة منظرة الريحانيين - و الفخرى ص ٣٨٣ - ٤ ، و الحوادث الجامعة ص ١٦٣ و ١٨٤ ، و فوات الوفيات ج ٢ ص ٣٩ « ترجمة الارموي » .

(٤) خزائن الكتب القديمة في العراق ص ١٥١ - ٤ .

(٥) خزائن الكتب القديمة في العراق ص ١٥٤ - ٧ .

(٦) خزائن الكتب القديمة في العراق ص ١٥٩ .

(٧) خزائن الكتب القديمة في العراق ص ١٥٩ - ٦٠ ، و ارشاد الاديب ج ٦ ص ٢٣٥ ، و مرآة الزمان ج ٨ ص ٨٤ .

(٨) خزائن الكتب القديمة في العراق ص ١٦٢ .

(٩) الحوادث الجامعة ص ٢٠٩ ، و الفخرى ص ٣٨٨ - ٩ .

(١٠) خزائن الكتب القديمة في العراق ص ١٨٧ - ٨ .

(١١) الجامع المختصر ج ٩ ص ١٨٧ - ٨ .

- وحسن بن حمدون^(١) .
- ومسيحي بن ابي البقاء^(٢) .
- وعبد السلام الجيلبي^(٣) .
- وابن النجار^(٤) .
- ورضى الدين بن طاووس^(٥) .
- وغياث الدين بن طاووس^(٦) .

(١) ارشاد الاريب ج ٣ ص ٢١٥ .

(٢) اخبار العلماء ص ٢١٨ .

(٣) اخبار العلماء ص ١٥٤ ، و اخبار الخلفاء ص ١٢٠ .

(٤) تذكرة الحفاظ ج ٤ ص ٢١٣ ، و شذرات الذهب ج ٥ ص ٢٢٧ ، و فوات الوفيات ج ٢

ص ٥٢٣ .

(٥) الذريعة ج ١ ص ٥٨ العدد ٢٩٠ ، ومهج الدعوات ص ٥٤٥ .

(٦) تلخيص معجم الالقاب ج ٤ ص ١٩٢ .

المدرسة
النظامية و المستنصرية

المدرسة النظامية

المدرسة النظامية ^(١) منسوبة الى الوزير الكبير ، المشهور ، الخواجة ، نظام الملك ، قوام الدين ، ابي على ، حسن بن على ، الطوسي ، الشافعي ، وزير الب ارسلان و ملكشاه بن الب ارسلان ؛ المقتول سنة ٤٨٥ هـ ^(٢) .
انشأ هذا الوزير تسع نظاميات ^(٣) ؛ في بغداد ، والبصرة ، والموصل ، و اصبهان ، و آمل بطبرستان ، و مرو ، و نيسابور ، و هراة ، و بلخ .
وقد كانت نظامية بغداد اشهر و اعظم و اهم ^(٤) .

(١) تراجع مجلة سومر مج ٩ ج ٢ ص ٣١٧ - ٤٢ ، و

Asad Talas; La Madrasa Nizamiyya et son histoire .

و غزالى نامه ص ١٢٦ - ٤٠ ، و مدرسة نظامية بغداد ، والمعلم الجديد مج ٨ ج ٢ ص ١١٢-٩
و تجارب السلف ص ٢٧٠ - ١ ، و مختصر تاريخ بغداد ص ٨١ - ٣ ، و عمران بغداد ص ١٥٠
و تاريخ العرب ج ٢ ص ٤٩٧-٩ ، و تاريخ التربية الاسلامية ص ٢٣٣ - ٧ و ٣٥٢-٣ ، و الروضتين
ج ١ ص ٢٥ ، و تاريخ دولة آل سلجوق ص ٥٤ ، و رحلة ابن جبير ص ٢٢٩ ، و تاريخ مساجد
بغداد ص ١٠٢ - ٦ .

(٢) وفيات الاعيان ج ١ ص ٣٩٥ - ٨ ، و طبقات الشافعية الكبرى ج ٣ ص ١٣٥ - ٤٥ ،
و تاريخ دولة آل سلجوق ص ٥٣ - ٦ .

(٣) قال السبكي في الطبقات ج ٣ ص ١٣٧ : « ويقال ان له في كل مدينة بالعراق وخراسان
مدرسة » .

و في تاريخ الدولة الاتابكية ص ١٩ - ٢٠ : « و اما صدقاته و وقوفه فلاحد عليها ، و
مدارس في العالم مشهورة لم يغفل بلد من شئ منها ؛ حتى جزيرة ابن عمر التي هي في زاوية
من الارض لا يؤبه لها ، بنى فيها مدوسة كبيرة حسنة » .
و في تاريخ دولة آل سلجوق ص ٥٤ : « ومن وجد في بلدة قديميز و تبحر في العلم بنى له
مدوسة ، ووقف عليها وقفاً ، وجعل فيها دار كتب » .

(٤) طبقات الشافعية الكبرى ج ٣ ص ١٣٧ .

كان خلفاء بني العباس يعتقدون - أولاً - مذهب مالك ، ثم اعتنقوا مذهب أبي حنيفة ، ثم مذهب مالك ثانية ، ثم صاروا الى مذهب الشافعي ؛ واستقرّوا عليه - منذ عهد الخليفة القادر بالله ^(١) (في الثلث الاول من القرن الخامس) - حتى قرضت دولتهم ، على يد هولاء - في اواسط القرن السابع للهجرة .

و أول قاضي قضاة شافعي ، في الخلافة العباسية ؛ هو ابو السائب ، عتبة بن عبد الله الهمداني المتوفى سنة ٣٥٠ هـ ببغداد ^(٢) .

و كان انشاء المدرسة النظامية على عهد السلطان عضد الدولة ، ألب ارسلان بن جغريبك بن داود ، السلجوقي ، الحنفي - في خلافة القائم بأمر الله العباسي ^(٣) .

وقف السلطان طغرل بك في سنة ٤٤٥ هـ ، بنيسابور ، من خراسان - وهي يومئذ ، من الاصفاع الشافعية ^(٤) - على عقيدة ^(٥) لابي الحسن الاشعري الشافعي ، فما ارتضاها ، فأمر بلعن الاشعري ^{(٦) (٧)} .

وقد صنّف ابو القاسم ، عبد الكريم بن هوازن القشيري ؛ مؤلف الرسالة القشيرية - الذي عزّ عليه ذلك - رسالة ^(٨) ، سماها (شكاية أهل السنة لمانالهم من المحنة) ^(٩) - ثم توفي السلطان طغرل بك في شهر رمضان سنة ٤٥٥ هـ ^(١٠) ، فأُسندت الوزارة

(١) المنتظم ج ٨ ص ١٠٩ و ٢٤٩ و ٣٠٧ .

(٢) تاريخ بغداد ج ١٢ ص ٣٢٠ ، و ج ١١ ص ٢٤٩ ، و طبقات الشافعية الكبرى ج ٢

ص ٢٤٤ .

(٣) طبقات الشافعية الكبرى ج ٣ ص ١٣٧ .

(٤) طبقات الشافعية الكبرى ج ١ ص ١٧٣ .

(٥) وهي - كما قال السبكي ، في الطبقات ج ٣ ص ١٣٧ : انكار الرسالة بعد الموت .

(٦) تراجع الطبقات للسبكي ج ٢ ص ٢٧٠ .

(٧) تراجع الطبقات للسبكي ج ٢ ص ٢٦٩ - ٧٥ .

(٨) نقل السبكي تلك الرسالة ، في الطبقات ج ٢ ص ٢٧٥ - ٨٨ .

(٩) مجلة سومر مج ٩ ج ٢ ص ٣١٨ - ٩ .

(١٠) تاريخ دولة آل سلجوق ص ٢٥ .

الى نظام الملك - وقد كان اشعرياً متحمساً للأشعرية - فمنع الناس عن لعن هذا المذهب^(١) ،
و أنشأ المدارس النظامية للشافعية ؛ لنشر المذهب الشافعي عموماً ، والعقيدة الاشعرية
خصوصاً^(٢) ؛ حتى لقد كتب اسم أبي الحسن الاشعري على باب المدرسة النظامية
في بغداد^(٣) .

كانت المدرسة النظامية البغدادية أشهر المدارس - في العالم الاسلامي - و أبقاها
أثراً في الثقافة الدينية . وكانت تضرب بها الامثال في حسن البناء .
ولقد كانت من المراكز المهمة للوعظ ، و من المجتمعات الأدبية ،
والحديثية المعروفة ؛ طبقت شهرتها الخافقين ، وانتشر طلابها في المشرق والمغرب^(٤)
خرّجت جماعة من كبار العلماء والفقهاء ، والادباء والشعراء ، والوعاظ والخطباء .
ولا ينكر فضلها على الثقافة الاسلامية ؛ في الادب ، من شعر ، و بلاغة ، و لغة ؛ عدّ
عن الفقه . فقد درس فيها الاصول ، والفقه الشافعي ، والخلاف ، والفرائض ، والادب ،
والكلام ، والحديث ، والتفسير ، والجدل ، والوعظ^(٥) .

وكانت تدرّس فيها كتب أبي اسحق الشيرازي ، وابن الصباغ ، والكمال ابن
الانباري ؛ خصوصاً كتابه (الانصاف في مسائل الخلاف)^(٦) ، كما كان يدرّس فيها
ديوان المتنبي^{(٧) (٨)} .

(١) تاريخ الخلفاء ص ٤٢٠ .

(٢) تاريخ الخلفاء ص ٤٢٠ .

(٣) المنتظم ج ١٠ ص ١٠٦ ، و مرآة الجنان مج ٨ ص ١٨٣ ، و خلاصة تاويع العراق
ص ١٠٩ .

(٤) مجلة سومر مج ٩ ج ٢ ص ٣٢٤ .

(٥) مجلة سومر مج ٩ ج ٢ ص ٣٢٤ .

(٦) الانصاف في مسائل الخلاف ص ١ .

(٧) ديوان المتنبي في العالم العربي و عند المستشرقين ص ٢٥ . و تراجع وفيات الاعيان ج ٥

ص ٢٣٨ ، و ٢٣٩ ، و مجلة المعلم الجديد مج ١٠ ج ١ ص ١٢ .

(٨) كذا اخبرني الدكتور مصطفى جواد .

بديء بعمارة المدرسة النظامية في ذي الحجة من سنة ٤٥٧ هـ وفتحت عاشر ذي القعدة سنة ٤٥٩ هـ^(١).

وقد أنفق الخواجة نظام انملك ، على بنائها ٢٠٠٠٠٠ دينار ، و شيد حولها الاسواق ، و وقف عليها الضياع ، والحمامات ، والمخازن ، والحوانيت . وبلغت نفقات تلاميذها ١٥٠٠٠ دينار في العام ، و كانوا ٦٠٠٠^(٢).

و وقف جماعة من أعيان الافاضل - في القرن السابع - كتبهم عليها^(٣) ، وكان الخليفة الناصر لدين الله ، أمر في سنة ٥٨٩ هـ بانشاء دار كتب جديدة فيها . و جعل فيها كثيراً من الكتب القيمة ، والآثار النفيسة^(٤).

و كان أساتذة النظامية ، ومعيدوها ، و وعاظها ، و خزنة دار الكتب بها ، من كبار علماء اهل زمانهم^(٥) ؛ و دونك أسماء مشاهير شيوخها :

الشيخ جمال الدين ، ابواسحق . ابراهيم بن علي بن يوسف الشيرازي الفيروزابادي (٤٧٦ هـ)^(٦).

ابونصر ، عبد السيد بن محمد بن عبد الواحد بن احمد بن جعفر ، المعروف بابن الصباغ (٤٧٧ هـ)^(٧).

(١) وفيات الاعيان ج ٢ ص ٣٨٦ «دوشرح حال ابن الصباغ» ، وتاريخ الخلفاء ص ٤٢٠ ، و تاريخ دولة آل سلجوق ص ٣١-٣٢ .

(٢) غزالي نامه ص ١٣٠ ، و مدرسة نظامية بغداد ص ٤ ، والاسلام والنصرانية ص ٨٦ .

(٣) كابن النجار - تراجع تذكرة الحفاظ ج ٤ ص ٢١٣ ، و شذرات الذهب ج ٥ ص ٢٢٧ ، و فوات الوفيات ج ٢ ص ٥٢٣ .

(٤) الكامل - حوادث سنة ٥٨٩ هـ - ج ١٢ ص ٤٣ ، و مرآة الزمان ج ٨ ص ٤٢١-٢ ، و النجوم الزاهرة ج ٦ ص ١٣٢ ، و اخبار العلماء ص ١٧٧ . و تراجع تفصيل القول في (خزنة كتب المدرسة النظامية) ، في : خزائن الكتب القديمة في العراق ص ١٤٥-٥١ ، و موجز تاريخ الحضارة العربية ص ١٦٣ ، و صيد الخاطر ص ٣٦٦ - ٧ ، و تاريخ التربية الاسلامية ص ١٧٠-١٨٠ .

(٥) مجلة سومر مج ٩ ج ٢ ص ٣٢٤ .

(٦) وفيات الاعيان ج ١ ص ١٠-٩ .

(٧) وفيات الاعيان ج ٢ ص ٣٨٦ .

مؤيد الملك ، ابوسعد ، عبدالرحمن بن مأمون بن علي النيسابوري ، المعروف بالمتولي (٤٧٨) ^(١) .

الشریف ابوالقاسم ، العلوی الدبوسی (٤٨٢) ^(٢) .

ابو عبدالله ، الحسين بن علي - محمد (خ ل) - طبري (٤٩٨) ^(٣) .

القاضي ابو محمد ، عبد الوهاب الشيرازي (٥٠٠) ^(٤) .

ابوزكريا ، يحيى بن علي ، الشيباني ، ابن الخطيب ، المعروف بالخطيب التبريزي (٥٠٢) ^(٥) .

عمادالدين ، ابوالحسن ، علي بن محمد بن علي . الطبري ، المعروف بالكنيا ، الهراسي (٥٠٤) ^(٦) .

فخر الاسلام ، ابوبكر ، محمد بن احمد الشاشي (٥٠٥) ^(٧) .

حجة الاسلام ، ابو حامد ، محمد بن محمد الغزالي (٥٠٥) ^(٨) .

ابوالحسن ، علي بن محمد بن علي ، الفصيح ، الاسترابادي (٥١٦) ^(٩) .

ابوالفتح ، احمد بن علي بن محمد ، الوكيل ، المعروف بابن برهان (٥٢٠) ^(١٠) .

مجدالدين ، ابو الفتوح ، احمد بن محمد بن محمد ، الغزالي (٥٢٠) ^(١١) .

(١) تاريخ دولة آل سلجوق ص ٦٩ ، وفيات الاعيان ج ٢ ص ٣١٥ .

(٢) الكامل ج ١٠ ص ٦٧ ، وتاريخ دولة آل سلجوق ص ٧٣ .

(٣) طبقات الشافعية ص ٦٦ والكامل ج ١٠ ص ١٣١ .

(٤) تاريخ دولة آل سلجوق ص ٧٣

(٥) ارشاد الايوب ج ٧ ص ٢٨٧ .

(٦) طبقات الشافعية ص ٦٧ ، وفيات الاعيان ج ٢ ص ٤٤٨ .

(٧) طبقات الشافعية ص ٧٢

(٨) طبقات الشافعية ص ٧٠

(٩) ارشاد الاربيب ج ٥ ص ٤١٥ ، و نزاهة الالباء ص ٤٤٨-٩

(١٠) وفيات الاعيان ج ١ ص ٨٢ ، وطبقات الشافعية ج ٤ ص ٤٢ .

(١١) وفيات الاعيان ج ١ ص ٨١ .

يحيى بن علي بن الحسن ، الحلواني ، البزار ؛ ابن سعد - أبو سعد ٢ - (٥٢٠) (١)
 محمد بن أحمد بن يحيى ، العثماني ، الديباجي ، المقدسي (٥٢٦) (٢) .
 مجد الدين ، أبو الفتح ، أسعد بن أبي نصر بن أبي الفضل ، الميهني (٥٢٧) (٣)
 أبو منصور ، سعيد بن محمد بن عمر ، البغدادي ، المعروف بابن الرزاز
 (٥٣٨) (٤) .

أبو منصور ، موهوب بن أبي طاهر أحمد بن الحسن بن الخضر ، الجواليقي
 البغدادي (٥٣٩) (٥) .

الشيخ ضياء الدين ، أبو النجيب ، عبد الله - أهر بن عبد الله بن محمد بن عمويه ،
 السهروردي (٥٦٣) (٦)

يوسف بن عبد الله بن البندار الدمشقي (٥٦٣) (٧) .
 كمال الدين ، أبو البركات ، عبد الرحمن بن علي بن أبي الوفاء محمد بن عبيد الله بن
 أبي سعيد الأنباري (٥٧٧) (٨) .

الرضي ، أبو الخير ، أحمد بن اسمعيل ، القزويني (٥٨١) (٩) .
 أبو طالب ، المبارك بن أبي البركات المبارك بن المبارك ، الكرخي (٥٨٥) (١٠)

(١) طبقات الشافعية ج ٤ ص ٤٢ .

(٢) مرآة الزمان ج ٨ ص ١٤٤ .

(٣) وفيات الاعيان ج ١ ص ١٨٧ .

(٤) مرآة الزمان ج ٨ ص ٥٠٤ ، وشذرات الذهب ج ٤ ص ١٢٢ .

(٥) ارشاد الاوبيب ج ٧ ص ١٩٨ ، وج ٥ ص ٤١٥ ، وبنية الوعاة ص ٤٠١ .

(٦) وفيات الاعيان ج ٢ ص ٣٧٤ .

(٧) مرآة الزمان ج ٨ ص ٢٧٤ .

(٨) وفيات الاعيان ج ٢ ص ٣٢٠ .

(٩) الكامل ج ١١ ص ٢١٢ ، وفيات الاعيان ج ٦ ص ٨٤ ، ورحلة ابن جبير ص ٢١٩ .

(١٠) ارشاد الاوبيب ج ٦ ص ٢٣١ .

- مجد الدين ، ابو على ، يحيى بن الربيع بن سليمان (٦٠٦) ^(١) .
- ابوبكر ، المبارك بن المبارك ، الواسطي ؛ المعروف بالوجيه النحوي (٦١٢) ^(٢) .
- ابوزكريا ، يحيى بن القاسم بن مفرج بن ورع بن الخضر بن الحسن بن حامد ؛
الثعلبي ؛ التكريتي (٦١٦) ^(٣) .
- ابوالعباس ، احمد بن ثبات ، الهمامي ، الواسطي (٦٣١) ^(٤) .
- ابو عبدالله ، محمد بن يحيى بن فضالان (٦٣١) ^(٥) .
- بهاء الدين ، ابو المحاسن ، يوسف بن رافع بن تميم بن عتبة بن محمد بن عتاب ،
الاسدي ؛ المعروف بابن شداد (٦٣٢) ^(٦) .
- عماد الدين ، ابوبكر ، محمد بن يحيى السلامي ؛ المعروف بابن الحبير (٦٣٩) ^(٧) .
- القاضي نجم الدين ، ابو محمد ، عبدالله ؛ ابن الباذرائي (٦٥٥) ^(٨) .
- شهاب الدين ، ابو المناقب ، محمود بن احمد ، الزنجاني (٦٥٦) ^(٩) .

- (١) منتخب المختار ص ١٠٩
- (٢) مرآة الزمان ج ٨ ص ٥٧٣
- (٣) ارشاد الارب ج ٧ ص ٢٨٩
- (٤) الحوادث الجامعة ص ٦٢
- (٥) الحوادث الجامعة ص ٦٤
- (٦) وفيات الاعيان ج ٦ ص ٨٤
- (٧) الحوادث الجامعة ص ٣
- (٨) الحوادث الجامعة ص ١٤٧-٨
- (٩) الحوادث الجامعة ص ٢-٣

المدرسة المستنصرية

المدرسة المستنصرية ^(١)؛ منسوبة الى الخليفة، المستنصر بالله، ابي جعفر، المنصور بن الظاهر؛ العباسي (٦٢٤ - ٤٠ هـ) ^(٢).

كان الابتداء بينها سنة ٦٢٥ هـ، وتمت في سنة ٦٣١ هـ. ^(٣) وقد أنفق عليها أموالا كثيرة، واشترط ان يتفقه فيها ٢٤٨ تلميذاً، من أهل المذاهب الاربعة؛ من كل طائفة ٦٢ نفساً. و كان فيها أربعة اواوين، لكل فريق منهم ايوان و استاذ خاص. وكان كل واحد من المدرسين يلبس جبة سوداء، و طرحة كحلية، و يذكر الدروس على سُدته في صُفته؛ والمعيدان عن يمينه وعن يساره يعيدان محاضراته وأماليه. وكان في دار الحديث - بالخزانة - شيخ عالي الاسناد، وقارئان، و عشرة يشتغلون بعلم الحديث، في كل يوم سبت و اثنين وخميس.

و الى جانب المدرسة، دار برسم تلقين القرآن؛ كان فيها ٣٠ صبياً أيتاما؛

(١) تراجع مفصل الكلام على المستنصرية، في: المدرسة المستنصرية - تأليف ناجي معروف، والمدرسة المستنصرية ببغداد - كوركيس عواد (مجلة سومر مج ١ ج ١ ص ٢٦-١٣٠) ورساله در تحقيق احوال وزندگانی مولانا جلال الدين محمد مشهور بمولوى ص ١٩ - ٢٠، والحوادث الجامعة ص ٥٣ - ٩، و خلاصة تاريخ العراق ص ١٢٥ - ٧، و خلاصة الذهب المسبوك ص ٢١٢، و اخبار الخلفاء ص ١٢٣ - ٤، و مختصر تاريخ بغداد ص ١١١-٧، و عمران بغداد ص ٨٧-٩، و تاريخ العرب ج ٢ ص ٤٩٩، و تاريخ مساجد بغداد ص ٨٥-١٠٢، و تاريخ الخلفاء ص ٤٦١-٢.

(٢) تاريخ الخلفاء ص ٤٦٠-٤.

(٣) تاريخ الخلفاء ص ٦٢، و الحوادث الجامعة ص ٥٣.

يتلقون القرآن من مقرأ، متقن صالح، ويحفّظهم معيد معه^(١).
و في دار الطب، طيب حاذق، وعشرة متطبين؛ يشتغلون بعلم الطب. و كان
الطبيب يجلس في صفة مقابلة للمدرسة، فيقصده المرضى، ويصف لهم الادوية والاشربة
والاكحال^(٢).

و لكل فرقة منهم واعظ، يجلس للوعظ في اوقات معلومات.
ورتب لهم حماماً، وعمل فيها مارستانا، و مزملة للماء البارد. و اجريت لهم
المشاهرات الوافرة، و ما يحتاجون اليه.
و كانت وقوف المدرسة ١٠٠٠٠٠٠ دينار، بلغ ارتفاعها نيفا وسبعين الف مثقال،
في العام^(٣).

و كان في المستنصرية - يومئذ - خزانة كتب عظيمة، اودعها المستنصر ٨٠٠٠٠
مجلد (على الاقل)^(٤) - من « الكتب النفيسة، والاصول المضبوطة المحتوية على
جميع العلوم »^(٥) - رتب بحسب انواع العلوم. وجعل للمشرفين والخزنة من الجراية
والمشاهرة مثل هالسائر اعضاء المدرسة.
« و كان الادباء والعلماء في مختلف الاقطار الاسلامية محتاجين الى الاقتباس من
كتبها قراءة و نسخاً »^{(٦) (٧)}.

(١) تاريخ الخلفاء ص ٤٦٢؛ نقلا من الذهبي، والحوادث الجامعة ص ٥٨، و خلاصة الذهب
المسبوك ص ٢١٢.

(٢) الحوادث الجامعة ص ٥٩، و خلاصة الذهب المسبوك ص ٢١٢.

(٣) تاريخ الخلفاء ص ٤٦٢؛ نقلا من الذهبي.

(٤) عمدة الطالب ص ١٩٥.

(٥) خلاصة الذهب المسبوك ص ٢١٢.

(٦) مجلة المجمع العلمي العربي مج ٢٨ ج ٤ ص ٦٥٧.

(٧) عمدة الطالب ص ١٩٥، و خلاصة الذهب المسبوك ص ٢١٢، و تاريخ التربية الاسلامية

وقد كانت المستنصرية « كعبة الانام ، وقبة الاسلام ؛ مجمع سائر الدين ، و
مذاهب المسلمين ، و علم الاصول والفروع ، المتفرق فيها والمجموع ، و علم القوافي ، و
احاديث الرسول ، و معرفة الحلال والحرام ، و قسمة الفرائض ، والتركات ، و علم
الحساب والمساحات ، و علم الطب ، و منافع الحيوان ، و حفظ قوام الصحة ، و تقويم
الابدان » (١) (٢) .

(١) خلاصة الذهب المصبوك ص ٢١٢ .

(٢) و تراجع موجز تاريخ الحضارة العربية ص ١٤٩ .

أثر الثقافة العربية

في أدب سعدى

أثر الثقافة العربية

في أدب سعدى

سعدى؛ حكيم ألمعى، أديب صَنِيع، عالم جامع، كاتب مُحدث، خطيب حاذق، واعظ مؤيد^(١). وهو شاعر العجم الملمهم، والامام فى الادب الفارسى، ومنتبى ايران^(٢) - غير مدافع. أما شعره العربى؛ فهو - عدّ عن قصيدتين أو ثلاث^(٣)، وأبيات معدودة^(٤) - ربّما هممت باستحسان ألفاظها واستجادة معانيها - ضعيف السُمّة، منحط الرتبة، معيب اللفظ، مستهجن العبارة والتركيب؛ لم يحظه الجدد، ولم يساعده حسن التوفيق فيه

(١) و تراجع شد الازار ص ٤٦١ .

(٢) كما سماه الاستاذ احمد بهمنيار .

(٣) مثل :

فاح نشر الحى وهب النسيم . . . الخ

و يا نديمى قم تنبه . . . الخ

و يا ملوك الجبال رفقا بأسرى . . . الخ

(٤) مثل :

(مواعظ ص ١٠٣)

(مواعظ ص ١٠٨)

(مواعظ ص ١٠٨-١٠٩)

(مواعظ ص ٩٧)

(مواعظ ص ٩٨)

(مواعظ ص ٩٨)

(مواعظ ص ١٠١)

(مواعظ ص ١٠١)

(مواعظ ص ١٠١)

(مواعظ ص ١٠٦)

(مواعظ ص ١٠٦)

(مواعظ ص ١٠٧)

و من صاح وجداً ما عليه جناح

و غاية جهد المستهام صباح

أسفك دماء العاشقين مباح

يهدمها حتى عفت و اضحلت

ذوت مطرت سحب العيون فلبت

واهلة الحى اكنمن بدورا

شرك يصيد الزاهد المتقشفا

وكيف خلاص القلب من يد سالب

وكيف اضطبارى عنه والشوق جاذبى

تعذر صمت الواجدى فضا حوا

اصبح اشتياقا كلما ذكر الحى

يقولون لثم الفانيات محرم

رسوم اصطبارى لم يزل مطر الاسى

ألم ترنى فى روضة الحب كلما

و لواعب الخيل استوين كواعبا

صباد قلب فوق حبة خاله

متى جمع شلى بالحبيب المغاضب

الام رجائى فيه والبعد مانعى

وقصيدته الرائية في مرثية بغداد ؛ التي أولها :

حبست بجفنى المدامع لا تجرى فلما طغى الماء استطال على السكر^(١)
دليل على ذلك .

قرأ سعدى القرآن ؛ فاقتفى أثره ، واتبع نوره ، واقتبس منه . ووعى الحديث ؛
فاقتدى بهداه ، واستعان بألفاظه ، وانتزع معانيه . وتبع الامثال القديمة ، والحكم
المأثورة ؛ فنقلها الى لسانه ، وأبرزها في معرض لغته . وروى الشعر العربي ؛ فحذا حذوه ،
وترجم معناته ، وأغار على اخیلته ، والتقط تشبيهاً ، واستعار تمثيلاً ، وألم بتصويراته
واستمد من تخیلاته ، ونظر اليه .

و حفظ ديوان المتنبي - و كان كثير النظر فى شعره^(٢) - فصادف مدداً متتابعاً
من المعانى ، ومضطرباً واسعاً من الصور والمقاصد والاعراض ؛ فاغترف من غدير لا ينقطع ،
واستخرج من معدن لا ينتهى ، واستمد من بحر لا ينقد .

وهو - وان كان اخذ هذه المعانى ، وعمد الى تلك الاساليب ، فأخرجها في شعره ،
وأتى بها في بيانه ، وجاءت بها معادة في كلامه - لقد عمل عمل السحر ، فى سلامة النقل ،
وسلاسة اللفظ ، و نقاء العبارة ، و حسن المأخذ ، وجودة النسيج ، و جمال العرض ،
و تحاسين الصنعة ، و ابداع الديباجة ، و لطف التصرف ، والاستاذية ؛ حتى لتقضى انها
من نتائج فكره ، وأنه وصل اليها بنفسه ، وسبق الى اختراعها بحذقه^(٢) . ولاتنس ان
« الشعر جادة ، و ربما وقع حافر على حافر »^(٣) .

هذا - ولست أول من ادعى أثر الثقافة العربية فى أدب سعدى الشيرازى ، وتأثره
بها . فقد أنشأ الاستاذ بديع الزمان فروزانفر - سنة ١٣١٥ ش - خطبة ممتعة فاضلة

(١) مواظ من ٩١-٥ ، و تراجع فصل « ذكر العراق فى آثار سعدى » من ٧٣-٧ .

(٢) و تراجع آخر فصل « ديوان المتنبي فى ايران » من ١٦ - ٧ .

(٣) تراجع مقدمة قريب الصفحة / نب - نج .

(٤) خزنة الادب ج ١ من ٣٨٣ .

جداً في (روابط متنبى وسعدى) (١).

و ألف جلال الممالك ايرج ميرزا ، الشاعر المتوفى سنة ١٢٤٤ هـ - رسالة في هذا الباب (؟) (٢).

و قال الشيخ جابري : « أنعمت النظر كثيراً ، في شعر الشيخ [سعدى] ونشره ؛ فوجدت معانيه موافقة - في احسن البيان - لمعاني اشعار العرب ؛ إما من باب التوارد أو من مخالطته الطويلة للعرب . والظن ؛ ان في تأليفى نحواً من ٥٠٠ معنى و افق شعر سعدى فيها معاني العرب » (٣).

و قال الاستاذ قريب : « كان سعدى عارفاً بمعاني اللغة العربية ، كامل الاطلاع على دواوين شعرائها . و قد استعمل تلك المعاني كثيراً في شعره ؛ باستاذية تامة ومهارة » (٤).

و قال مجد العلى : « اغلب قصص گلستان الاستاذ الاجل سعدى - مثل اكثر الكتب الفارسية المعتبرة - ترجمة من الاخبار والآثار العربية » (٥).

و قال سعدى نفسه : « و اوردت فيه [كتاب گلستان] - بطريق الاختصار - عدة كلمات ؛ من النوادر والامثال والاشعار ، وحكايات الملوك الماضين ، وسيرهم... » (٦).

و قال ايضاً :

« ما لفظ اولو اللسن من قول
الآن نسج سعدى على منواله » (٧)

(١) كما أخبرنى الاستاذ بديع الزمان فروزانفر نفسه .

(٢) كما أخبرنى الاستاذ أحمد بهمنيار .

(٣) سرگذشت شيخ بزرگوار سعدى ص ٣٩ .

(٤) مقدمة قريب ، الصفحة / ن .

(٥) مجلة ارمغان مج ١٦ ص ٣١٧ .

(٦) گلستان ص ١١ :

« ... کلمه‌ای چند بطریق اختصار از نوادر و امثال و شعر و حکایات و سیر ملوک ماضی

- رحمه‌هم الله - درین کتاب درج کردیم » .

(٧) بوستان ص ١١٤ :

ذكر العراق في آثار سعدى

ذکر العراق فی آثار

سعدی

درویشی مستجاب الدعوه در بغداد پدید آمد حجاج یوسف را خبر کردند... (۱)

✱

تا تریاق از عراق آورده شود مار گزیده مرده بود (۲)

✱

یکی از ندمای حضرت پادشاه که در آن سال از سفر دریا آمده بود گفت :
من اورا عید اضحی در بصره دیدم (۳)

✱

پیاده ای سر و پا برهنه با کاروان حجاز از کوفه بدر آمد (۴)

✱

دیده از دیدنش نگشتی سیر همچنان کز فرات مستسقی (۵)

✱

این حکایت شنو که در بغداد رایت و پرده را خلاف افتاد (۶)

(۱) کلستان ص ۲۶ .

(۲) کلستان ص ۳۲ .

(۳) کلستان ص ۴۸ .

(۴) کلستان ص ۶۳ .

(۵) کلستان ص ۷۶ .

(۶) کلستان ص ۸۲ .

پیردمری لطیف در بغداد دختر را بکفش دوزی داد^(۱)

☆

بقالی را درمی چند بر صوفیان گرد آمده بود در واسط^(۲)

☆

چند باشد چو جسر بغدادش آب در زیر آدمی در پشت^(۳)

☆

اعرابی را دیدم در حلقه جوهریان بصره که حکایت همی کرد...^(۴)

☆

استطاعت پای پوشی نداشتم بجامع کوفه در آمدم..^(۵)

☆

صیاد بی روزی در دجله نگیرد و ماهی بی اجل بر خشک نمیرد^(۶)

☆

یکی را پرسیدند از مستعربان بغداد..^(۷)

☆

که سعدی راه و رسم عشقبازی چنان داند که در بغداد تازی^(۸)

(۱) گلستان ص ۸۴

(۲) گلستان ص ۹۲

(۳) گلستان ص ۹۵

(۴) گلستان ص ۹۷

(۵) گلستان ص ۹۸

(۶) گلستان ص ۱۰۲

(۷) گلستان ص ۱۳۱

(۸) گلستان ص ۱۴۵

اگر باران بکوهستان نیارد بسالی دجله گردد خشک رودی^(۱)

☆

صیاد بی روزی ماهی در دجله نگیرد^(۲)

☆

بر آنچه میگذرد دل منه که دجله بسی بس از خلیفه بخواهد گذشت در بغداد^(۳)

☆

چو دیده بدیدار کردی دلیر نگردی چو مستسقی از دجله سیر^(۴)

☆

شی دود خلق آتشی بر فروخت شنیدم که بغداد نیمی بسوخت^(۵)

☆

ببند ای پسر دجله در آب کاست که سودی ندارد چو سیلاب خاست^(۶)

☆

چو کودک بدست شناور برست ترسد و گر دجله پهناورست^(۷)

☆

نبینی که در کرخ تربت بسیست بجز گور معروف معروف نیست^(۸)

(۱) کلستان ص ۱۵۷

(۲) کلستان ص ۱۹۶

(۳) کلستان ص ۲۰۶

(۴) بوستان ص ۲۳

(۵) بوستان ص ۳۸

(۶) بوستان ص ۹۸

(۷) بوستان ص ۱۱۳

(۸) بوستان ص ۱۳۷

- قضا نقل کرد از عراقم بشام خوش آمد در آن خاک پاکم مقام^(۱)
- ☆
- قضا را چنان اتفاق افتاد که بازم گذر بر عراق افتاد^(۲)
- ☆
- مرادر نظامیه ادرار بود شب و روز تلقین و تکرار بود^(۳)
- ☆
- بکوشش توان دجله را پیش بست نشاید زبان بد اندیش بست^(۴)
- ☆
- عرب را که در دجله باشد قعود چه غم دارد از تشنگان زرود^(۵)
- ☆
- در بادیه تشنگان بردند وز حله بکوفه می رود آب^(۶)
- ☆
- چون تشنه بسوخت در بیابان چه فایده گر جهان فراتست^(۷)
- ☆
- در دجله که مرغابی از اندیشه نرفتی کشتی رود اکنون که تتر جسر بریده است^(۸)

(۱) بوستان ص ۱۵۴

(۲) بوستان ص ۱۵۵

(۳) بوستان ص ۱۸۶

(۴) بوستان ص ۲۰۰

(۵) بوستان ص ۲۱۰

(۶) غزلیات ص ۱۵

(۷) غزلیات ص ۳۱

(۸) غزلیات ص ۳۶

آنکه در چاه ز نهدانش دل بیچارگان چون ملک محبوس در زندان چاه بابلست^(۱)

☆

که نه بیرون پارس منزل هست شام و روم است و بصره و بغداد^(۲)

☆

سحر گویند حرام است درین عهد و لیک چشت آن کرد که هاروت و یابول نکند^(۳)

☆

چسود آب فرات آنکه که جان تشنه بیرونشد

چو مجنون بر کنار افتاد لیلی با میان آید^(۴)

☆

همشیره جادوان بابل همسایه لعبتان کشمیر^(۵)

☆

سایر ست این مثل که مستقی نکند رود دجله سیرایش^(۶)

☆

تو بر کنار فراتی ندانی این معنی براه بادیه داند قدر آب زلال^(۷)

☆

دل از صحبت شیراز بکلی بگرفت وقت آنست که پرسی خبر از بغدادم^(۸)

(۱) غزلیات ص ۴۱

(۲) غزلیات ص ۸۴

(۳) غزلیات ص ۱۲۸

(۴) غزلیات ص ۱۵۴

(۵) غزلیات ص ۱۶۴

(۶) غزلیات ص ۱۷۴

(۷) غزلیات ص ۱۹۰

(۸) غزلیات ص ۲۰۴

روان تشنه بر آساید از وجود فرات مرا فرات زسر بر گذشت و تشنه ترم^(۱)

☆

بامدادش بین که چشم از خواب نوشین بر کند

گر ندیدی سحر بابل در نکارستان چین^(۲)

☆

سل المصانع رکبا بهیم فی الفلوات تو قدر آب چه دانی که در کنار فراتی^(۳)

☆

بعد از عراق جائی خوش نایدم هوایی مطرب بز نوائی زان پرده عراقی^(۴)

☆

روی تو چه جای سحر بابل هوی تو چه جای مار ضحاک^(۵)

☆

بس آب که میرود بجیحون و فرات در بادیه تشنگان بجان در طلبش^(۶)

☆

یارب بنسل طاهر اولاد فاطمه یارب بخون پاک شهیدان کربلا^(۷)

☆

بدین صفت که در آفاق صیت شعر تو رفت

نرفت دجله که آبش بدین روانی نیست^(۸)

(۱) غزلیات ص ۲۱۲

(۲) غزلیات ص ۲۶۴

(۳) غزلیات ص ۲۸۹

(۴) غزلیات ص ۳۲۸

(۵) غزلیات ص ۳۷۱

(۶) غزلیات ص ۳۹۱

(۷) مواعظ ص ۳

(۸) مواعظ ص ۱۳

- ملوك روی زمین بر سواد منشورت نهاده سر چو قلم بر بیاض بغدادی^(۱)
- ☆
- چنان بعهد تو مشتاق بود نوبت ملك كه تشنگان بفرات و پیادگان بحر^(۲)
- ☆
- گر در عراق نقد ترا بر محك زنند بسیار زر كه مس بدر آید زامتحان^(۳)
- ☆
- خنك عراق كه در سایه حمایت تست حمایت تو نگویم عنایت یزدان^(۴)
- ☆
- بضاعت من و بازار علم و حكمت او مثال قطره و دجلست و دجله و عمان^(۵)
- ☆
- كه می برد بعراق این بضاعت مزجاة چنانكه زیره بكرمان بر ندو كاسه بچین^(۶)
- ☆
- گر آب دیده شیرازیان پیوندند بیکدگر برود همچو دجله در بغداد^(۷)
- ☆

دجله خونابست ازین پس گر نهد سر در نشیب

خاك نخلستان بطحا را كند در خون عجین^(۸)

(۱) مواعظ ص ۲۲

(۲) مواعظ ص ۴۷

(۳) مواعظ ص ۵۱

(۴) مواعظ ص ۵۵

(۵) مواعظ ص ۵۷

(۶) مواعظ ص ۶۱

(۷) مواعظ ص ۸۶

(۸) مواعظ ص ۸۹

فى مريثة امير المؤمنين المستعصم بالله و ذكر واقعة بغداد

حبست بجفنى المدامع لاتجرى
نسيم صبا بغداد بعد خرابها
لان هلاك النفس عند اولى النهى
زجرت طيبيا جس نبضى مداويا
لزمت اصطبارا حيث كنت مفارقا
تسائلنى عما جرى يوم حصرهم
اديرت كووس الموت حتى كأنه
لقد تكلت ام القرى و لكعبة
بكت جدر المستنصرية ندبة
نوائب دهر ليتنى مت قبلها
محابر تبكى بعد هم بسوادها
لعمري الله من يسدى الى بنعمة
مررت بصم الراسيات أجوبها
ايا ناصحى بالصبر دعنى و زفرتى
تهدم شخص من مداومة البكا
وقفت بعبادان ارقب دجلة
وفائض دمعى فى مصيبة واسط
فجرت مياه العين فازددت حرقة
ولاتسألنى كيف قلبك والنوى

فلما طغى الماء استطال على السكر
تمنيت لو كانت تمر على قبرى
احب له من عيش متقبض الصدر
اليك فما شكواى من مرض تبرى
و هذا فراق لايعالج بالصبر
و ذلك مما ليس يدخل فى الحصر
رؤوس الاسارى ترجعن من السكر
مدامع فى الميزاب تسكب فى الحجر
على العلماء الراسخين ذوى الحجر
ولم ار عدوان السفه على الحبر
و بعض قلوب الناس احلك من حبر
وعند هجوم الناس يألف بالغدر
كخنساء من فرط البكاء على صخر
اموضع صبر والكبود على الجمر
وينهدم الجرف الدوارس بالمخر
كمثل دم قان يسيل الى البحر
يزيد على مد البحر و الجزر
كما احترقت جوف الدمايل بالفجر
جراحة صدرى لاتبين بالسبر

وهب ان دار الملك ترجع عامرا
فاين بنو العباس مفتخرو الورى
غدا سمرأ بين الانام حديشهم
وفى الخبر المروى دين محمد
أأغرب من هذا يعود كما بدا
فلا انحدرت بعد الخلائف دجلة
كان دم الاخوين اصبح نابتاً
بكت سمرات اليد والشيخ والغضا
ايذكر فى اعلى المنابر خطبة
ضفادع حول الماء تلعب فرحة
تراحمت الغربان حول رسومها
ايا احمد المعصوم لست بخاسر
وجنات عدن حفت بمكاره
تهناً بطيب العيش فى مقعد الرضا
ولا فرق ما بين القتل وميت
تحية مشتاق و الف ترحم
هنيئاً لهم كأس المنية مترعا
فلا تحسبن الله مخلف وعده
عليهم سلام الله فى كل ليلة
أأبلغ من امر الخلافة رتبة
فليت صماخى صم قبل استماعه

ويغسل وجه العالمين من العفر
ذو الخلق المرضى و الغرر الزهر
وذا سمر يدمى المسامع كالسمر
يعود غريباً مثل مبتدأ الامر
وسبى ديار السلم فى بلد الكفر
وحافاتها لأعشبت ورق الخضر
بمذبح قتلى فى جوانبها الحمر
لكثرة ما ناحت اغاربة القفر
و مستعصم بالله لم يك فى الذكر
أصبر على هذا ويونس فى القعر
فأصبحت العنقاء لازمة الوكر
وروحك والفردوس عسر مع اليسر
فلا بدمن شوك على فنن البسر
ودع جيف الدنيا لطائفة النسر
اذا قمت حيا بعد رمسك والنخز
على الشهداء الطاهرين من الوزر
وما فيه عند الله من عظم الاجر
بان لهم دار الكرامة و البشر
بمقتل زوراء الى مطلع الفجر
هلم انظروا ما كان عاقبة الامر
بهتك اساتير المعارم فى الاسر

عدون حفايا سببها بعد سبب
 لعمر ك لو عانت ليلة نفر هم
 وإن صباح الاسريوم قيامة
 و مستصرخ بالمرودة فانصروا
 يساقون سوق المعز في كبد الفلا
 جلبن سبايا سافرات وجوهها
 وعرة قنطوراء في كل منزل
 تقوم و تجشو في المحاجر واللولي
 لقد كان فكرى قبل ذلك مائزا
 و بين يدي صرف الزمان وحكمه
 وقتت بعبادان بعد سرائها
 محاجر ثكلى بالدموع كريمة
 نعوذ بعفو الله من نار فتنة
 كأن شياطين القيود تفلتت
 بدا وتعالى من خراسان قسطل
 الام تصاريف الزمان و جوره
 رعى الله انسانا تيقظ بعد هم
 اذا كان للانسان عند خطوبه
 ألا انما الايام ترجع بالعطا
 و راءك يا مغرور خنجر فاتك
 كناية اهل البدو ظلت حمولة

رخائم لا يسطعن مشيا على الحبر
 كأن العذارى في الدجى شهب تسرى
 على امم شعث تساق الى الحشر
 و من يصرخ العصفور بين يدي صقر
 عزائز قوم لا تعودن بالزجر
 كواعب لا يبرزن من خلل الغدر
 تصيح بأولاد البرامك من يشرى
 وهل يختفى مشى النواعم في الوعر
 فاحدث أمر لا يحيط به فكرى
 مغلفة ايدي الكياسة و الخبر
 رايت خضيبا كالمنى بدم النحر
 وان بخلت عين الغمام بالقطر
 تاجج من قطر البلاد الى قطر
 فسال على بغداد عين من القطر
 فعاد ركاما لا يزول عن البدر
 تكلفنا مالا نطبق من الاصر
 لان مصاب الزيد مزجرة العمرو
 يزول الغنى ، طوبى لمملكة الفقر
 ولم تكس الا بعد كسوتها تعرى
 و انت مطأط لا تفيق ولا تدرى
 اذا لم تطق حملا تساق الى العقر

و سائر ملك يقتفيه زواله
 اذا شمت الواشى بموتى فقل له
 ومالك مفتاح الكنوز جميعها
 اذا كان عند الموت لافرق بيننا
 و جارية الدنيا نعومة كفه
 و لو كان ذومال من الموت فالتا
 ربحت الهدى ان كنت عامل صالح
 كما قال بعض الطاعنين لقرنه
 أمدّخر الدنيا وتاركها اسى
 على المرء عار كثرة المال بعده
 عفا الله عنا مامضى من جريمة
 وسان بلاد المسلمين صيانة
 عليك غدا فى كل بلدة اسمه
 لقد سعد الدنيا به دام سعده
 كذلك تنشو لينة هو عرقها
 و لو كان كسرى فى زمان حياته
 بشكر الرعايا صين من كل فتنة
 يبالغ فى الانفاق والعدل والتقى
 وما الشعر ايم الله لست بمدع
 هنالك نقادون علما و خبرة
 جرت عبراتى فوق خدى كآبة

سوى ملكوت القائم الصمد الوتر
 رويدك ما عاش امرؤ ابد الدهر
 لدى الموت لم تخرج يداه سوى صفر
 فلا تنظرن الناس بالنظر الشزر
 محبة لكنها كلب الظفر
 لكان جديرا بالتعاضم والكبر
 و ان لم تكن و العصر انك فى خسر
 بسمر القنا نيلت معاينة السمر
 لدا رغد ان كان لا بد من ذخر
 وانك يا مغرور تجمع للفخر
 و من علينا بالجميل من الصبر
 بدولة سلطان البلاد ابي بكر
 عزيزا و محبوبا كيوسف فى مصر
 و أيده المولى بألوية النصر
 و حسن نبات الارض من كرم البذر
 لقال الهى اشدد بدولته ازرى
 و ذلك ان اللب يحفظ بالقشر
 مبالغة السعدى فى نكت الشعر
 و لو كان عندى ما ببابل من سحر
 و منتخبو القول الجميل من الهجر
 فانشأت هذا فى قضية ما يجرى

ولو سبقتنى سادة جل قدرهم
ففى السمط ياقوت و لعل و جامعة
و حرقه قلبى هيجتنى لنشرها
سطرت و لولا غص عيني على البكا
احدث اخبارا يضيق بها صدرى
ولا سيما قلبى رقيق زجاجة
ألا ان عصرى فيه عيشى منك
خليلى ما احلى الحياة حقيقة
و رب الحجا لا يطمئن بعيشه
سواء اذا مامت و انقطع المنى

و ما حسنت منى مجاوزة القدر
و ان كان لى ذنب يكفر بالعدر
كما فعلت نار المجامر بالعطر
لرقرق دمعى حسرة فمحاسطرى
و احمل آصاراً ينوء بها ظهري
و ممتنع وصل الزجاج لى الكسر
فليت عشاء الموت با در فى عصرى
واطيبها لولا الممات على الاثر
فلا خير فى وصل يردف بالهجر
امخزن تبين بعد موتك ام تبر^(١)

☆

هل بت يا نفس الربيع بجنة

☆

مقل علمت ببابل هاروت

☆

تو نيكوئى كن و در دجله انداز

كه ايزد در بيا بانت دهد باز^(٤)

(١) مواعظ ص ٩١-٥ .

(٢) مواعظ ص ١٠٢ .

(٣) مواعظ ص ١٠٩ .

(٤) مواعظ ص ٢١٣ .

مأخذ سعدى
من المعاني العربية

مَا خَذَ سَعْدِي مِنَ الْقُرْآنِ

لئن شكرتم لأزيدنكم (۱)

و بشکراندرش مزید نعمت (۲)

و له أسلم من في السموات والارض طوعا و کرها و اليه يرجعون (۳)

وزیر این سخن بشنید طوعا و کرها بیسندید (۴)

خواهی بلطفم گو بخوان خواهی بقهرم گو بران

طوعا و کرها بنده ام ناچار فرمان میبرم (۵)

و نحن أقرب اليه من جبل الوريد (۶)

دوست نزدیکتر از من بمن است وینت مشکل که من از وی دورم (۷)

(۱) سورة ابراهيم : ۷

(۲) کلستان ص ۱

(۳) سورة آل عمران : ۸۳

(۴) کلستان ص ۱۸

(۵) غزلیات ص ۲۱۶

(۶) سورة ق : ۱۶

(۷) کلستان ص ۶۰

☆

فانه يعلم السر و أخفی (۱)

دربسته چه سود و عالم الغیب
داناى نهان و آشکارا (۲)
هیچ پوشیده از تو نهان نیست
عالم السرّ و الخفیات (۳)

☆

یسبح لله ما فی السموات و ما فی الارض (۴)

بذکرش هر چه بینى در خروشت (۵)
کوه و دریا و درختان همه در تسبیح اند (۶)

☆

و قنا عذاب النار (۷)

زینهار از قرین بد زنهار
وقنا ربنا عذاب النار (۸)

☆

الذی جعل لکم من الشجر الاخضر نارا فاذا أنتم منه توقدون (۹)

و افانین علیها جلنار
علقت بالشجر الاخضر نار (۱۰)
گو نظر باز کن و خلقت نارنج بین
ای که باور نکنی فی الشجر الاخضر نار (۱۱)

(۱) سورة طه : ۷

(۲) گلستان ص ۶۹

(۳) مواعظ ص ۱۵۳

(۴) سورة الجمعة : ۱

(۵) گلستان ص ۷۱

(۶) مواعظ ص ۲۶

(۷) سورة البقرة : ۲۰۱

(۸) گلستان ص ۷۴

(۹) سورة يس : ۸۰

(۱۰) گلستان ص ۷۶

(۱۱) مواعظ ص ۲۷

☆

وإذا مروا باللغو مروا كراما (۱)

اذا رأيت ائتما كن ساترا و حلیمما یا من تقبح امری لم لاتمر کریمما^(۲)

☆

قل لا أسألكم عليه أجرا الا المودة في القربى (۳)

بمودت ذی القربی فرموده^(۴)

☆

و اصبر على ما أصابك ان ذلك من عزم الامور (۵)

گنج صبر اختیار لقمانست هر کرا صبر نیست حکمت نیست^(۶)

☆

ألقى الذكر عليه من بيننا بل هو كذاب أشر (۷)

و اخو العداوة لایمرّ بصالح ألا ویلمزه بکذاب اشر^(۸)

☆

ان انكر الاصوات لصوت الحمير (۹)

یا آیت ان انکرا الأصوات در شأن او^(۱۰)

(۱) سورة الفرقان : ۷۲

(۲) کلستان ص ۸۱

(۳) سورة الشوری : ۲۳

(۴) کلستان ص ۸۳

(۵) سورة لقمان : ۱۷

(۶) کلستان ص ۸۸

(۷) سورة القمر : ۲۵

(۸) کلستان ص ۱۱۵

(۹) سورة لقمان : ۱۹

(۱۰) کلستان ص ۱۲۰

☆

يا ايها الرسول بلغ ما انزل اليك (۱)

بلغ ما عليك ، فان لم يقبلوا ما عليك (۲)

☆

و احسن كما احسن الله اليك (۳)

با خلق كرم كن چو خدا با تو كرم كرد (۴)

☆

مثل الذين حملوا التوراة ثم لم يحملوها كمثل الحمار يحمل اسفارا (۵)

علم چندانكه بيشتر خوانى چون عمل در تو نيست نادانى

نه محقق بود نه دانشمند چارپائى برو كتابى چند

آن تهى مغز را چه علم و خبر كه بر او هيضمست يا دفتر (۶)

☆

من يهد الله فهو المهتدى و من يضل فاولئك هم الخاسرون (۷) (۸)

آنرا كه تو رهبرى كسى گم نكند و آنرا كه تو گم كنى كسى رهبر نيست (۹)

(۱) سورة المائدة : ۶۷

(۲) گلستان ص ۱۵۸

(۳) سورة القصص : ۷۷

(۴) گلستان ص ۱۷۷

(۵) سورة الجمعة : ۵

(۶) گلستان ص ۱۷۸

(۷) سورة الاعراف : ۱۷۷

(۸) كان رسول الله - ص - يقول فى خطبته : يهد الله ويثنى عليه ببا هو اهله ، ثم يقول :

«من يهد الله فلا مضل له ، و من يضل الله فلا هادى له» حلية الاولياء ج ۳ ص ۱۸۹

(۹) گلستان ص ۲۰۳

وگر گم کنی باز ماندم زسیر ^(۱)	گرم ره نمائی رسیدم بخیر
وگر بفکنی بر نگیرد کسم ^(۲)	گرم دست گیری بجائی رسم
لا من هداه الله فهو المهدی ^(۳)	أویحسب الانسان ما سلك اهتدی
وردست نکیری همه عالم چاهست ^(۴)	کر راه نمائی همه عالم راهست

ما علی الرسول الا البلاغ^(۵)

بر رسولان پیام باشد و بس ^(۶)	گر نیاید بگوش رغبت کس
	گر بشنوی نصیحت و گر نشنوی بصدق

گفتیم و بر رسول نباشد بجز بلاغ^(۷)

علمه البیان^(۸)

حکیم سخن در زبان آفرین^(۹)

توتی الملك من تشاء و تنزع الملك ممن تشاء^(۱۰)

(۱) بوستان ص ۲۴۴

(۲) بوستان ص ۲۴۶

(۳) مواعظ ص ۱۱۱

(۴) مواعظ ص ۲۱۵

(۵) سورة المائدة : ۹۹

(۶) گلستان ص ۲۰۷

(۷) مواعظ ص ۱۳۳

(۸) سورة الرحمن : ۴

(۹) بوستان ص ۱

(۱۰) سورة آل عمران : ۲۶

یکی رابسر بر نهد تاج بخت یکی رابخاك اندر آرد زتخت^(۱)

☆

وألقي في الارض رواسي أن تميد بكم^(۲)
زمین از تب لرزه آمد ستوه فرو کوفت بر دامنش میخ کوه^(۳)

مسمار کوهسار بنطع زمین بدوخت

تافرش خاك بر سر آب استوار کرد^(۴)

☆

لايعزب عنه مثقال ذرة^(۵)

انه يعلم الجهر و ما يخفي^(۶)

برو علم يك ذره پوشیده نیست که پیدا و پنهان بنزدش یکیست^(۷)

☆

و اذ أخذ ربك من بنی آدم من ظهورهم ذریتهم وأشهدهم علی أنفسهم
ألست بربكم قالوا بلى شهدنا ان تقولوا يوم القيامة انا كنا عن هذا غافلين^(۸)

مگر بویی از عشق مستت کند طلبکار عهد ألتت کند^(۹)
الست از ازل همچنانشان بکوش بفریاد قالوا بلى در خروش^(۱۰)

(۱) بوستان ص ۲

(۲) سورة لقمان : ۱۰

(۳) بوستان ص ۳

(۴) مواعظ ص ۱۶

(۵) سورة سبأ : ۳

(۶) سورة الاعلى : ۷

(۷) بوستان ص ۳

(۸) سورة الاعراف : ۱۷۲

(۹) بوستان ص ۴

(۱۰) بوستان ص ۱۰۱

حریفان خلوت سراى ألت بیک جرعه تا نفخه صور مست^(۱)
نماز شام قیامت بهوش باز آید کسی که خورده بودمى زبامداد ألت^(۲)

☆

و اذن فی الناس بالحج یا توك رجلا و على كل ضامر یا تین من كل فج عمیق^(۳)

فطوبی لباب کبیت العتیق حوالیه من كل فج عمیق^(۴)

☆

كشجرة طيبة أصلها ثابت و فرعها فی السماء^(۵)

عجب نیست این فرع از اصل پاك

که جانش بر او جست و جسمش بخاك^(۶)

☆

و اذا أردنا ان نهلك قرية أمرنا مترفيها ففسقوا فيها فحق عليها القول فدمرناها تدمیرا^(۷)

چو خواهد که ویران شود عالمی کند ملک در پنجه ظالمی^(۸)
چو خواهد که ملک تو ویران کند نخست از تو خلقی پریشان کند^(۹)

(۱) بوستان ص ۱۰۵

(۲) غزلیات ص ۲۲

(۳) سورة الحج : ۲۷

(۴) بوستان ص ۸

(۵) سورة ابراهيم : ۲۴

(۶) بوستان ص ۱۰

(۷) سورة الاسراء : ۱۶

(۸) بوستان ص ۳۹

(۹) بوستان ص ۲۲۰

کل من علیها فان ویبقی وجه ربک ذوالجلال والاکرام (۱)
 همه تخت و ملکی پذیرد زوال بجز ملک فرمانده لایزال (۲)
 دوچیز حاصل عسرت نام نیک و ثواب
 وزین دو درگذدی کل من علیها فان (۳)

و اذا مس الانسان الضر دعانا لجنبه او قاعدا او قائما فلما كشفنا عنه ضره
 مرّ كان لم يدعنا الى ضره (۴) (۵) (۶)

همه شب بیداری اختر شمرد ز سودا و اندیشه خوابش نبرد
 چو آوازم رغ سحر گوش کرد پریشانی شب فراهموش کرد (۷)
 گهی کاندربلا مانی خداخوانی چو بازت عافیت بغشدر از طاعت بگردانی (۸)

یوم لا ینفع مال ولا بنون (۹)
 تو با خود بیر توشه خریشتن که شفقت نیاید ز فرزند وزن (۱۰)

(۱) سورة الرحمان : ۲۶ و ۲۷

(۲) بوستان ص ۴۸

(۳) مواعظ ص ۵۳ و ۵۸

(۴) سورة یونس : ۱۲

(۵) «فاذا ركبوا فی الفلك دعوا الله مخلصین له الدین فلما نجاہم الی البر اذاہم یسرکون»

سورة العنكبوت : ۶۵

(۶) «واذا مسکم الضر فی البحر ضل من تدعون الا ایاہ فلما نجاکم الی البر اعرضتم وکان

الانسان کفورا» سورة الاسراء : ۶۷

(۷) بوستان ص ۵۳

(۸) مواعظ ص ۲۲۱

(۹) سورة الشعراء : ۸۸

(۱۰) بوستان ص ۶۹

تو خود بفرست برگ رفتن از پیش که خویشانرا نباشد جز غم خویش^(۱)

☆

انی خالق بشرّاً من طین (۲)

ز خاک آفریدت خداوند پاک^(۳)

از آب و گل چنین صورت که دیدست

تعالی خالق الانسان من طین^(۴)

بنی آدم سرشت از خاک دارد^(۵)

☆

فبئس القرین (۶)

گناه هم بیخشی ای جهان آفرین که گر با من آید فبئس القرین^(۷)

☆

فذلك يومئذ يوم عسير (۸)

چنان ماند قاضی بجدش اسیر که گفت ان هذا لیوم عسیر^(۹)

☆

یدالله فوق ایدیهم (۱۰)

(۱) مواظ من ۲۱۳

(۲) سورة من : ۷۱

(۳) بوستان من ۱۲۲

(۴) غزلیات من ۲۶۳

(۵) مواظ من ۱۵۹

(۶) سورة الزخرف : ۳۸

(۷) بوستان من ۱۲۵

(۸) سورة المعثر : ۹

(۹) بوستان من ۱۲۹

(۱۰) سورة الفتح : ۱۰

مکن خیره بر زیر دستان ستم که دستیست بالای دست تو هم^(۱)

☆

یوم نقول لجهنم هل امتلات و تقول هل من مزید (۲)

چو دوزخ که سیرش کنند از وقید دگر بانگ دارد که هل من مزید^(۳)

☆

یغشی اللیل النهار (۴)

چنان تنگش آورده اندر کنار که پنداری اللیل یغشی النهار^(۵)

☆

حتى يتبين لكم الخيط الابيض من الخيط الاسود من الفجر (۶)

بتشنیع و دشنام و آشوب و زجر

سپید از سیاه فرق کردم چو فجر^(۷)

☆

ولاتزر وازرة و زر أخرى (۸)

که حمال سود و زیان خودم^(۹)

(۱) بوستان ص ۱۵۰

(۲) سورة ق : ۳۰

(۳) بوستان ص ۱۶۷

(۴) سورة الاعراف : ۵۳

(۵) بوستان ص ۱۸۳

(۶) سورة البقرة : ۱۸۷

(۷) بوستان ص ۱۸۳

(۸) سورة الانعام : ۱۶۴

(۹) بوستان ص ۲۰۳

✱

من جاء بالحسنة فله عشر امثالها (۱)

نکوکاری از مردم نیکرای یکی را بده می نویسد خدای (۲)

✱

هو الذي جعل لكم الليل لتسكنوا فيه والنهار مبصرا (۳)

شب از بهر آسایش تست و روز مه روشن و مهر گیتی فروز (۴)

✱

ولقد زينا السماء الدنيا بمصابيح (۵)

خور و ماه و پروین برای تواند قنادیل سقف سرای تواند (۶)

✱

تبت يدا ابي لهب و تب (۷)

یکی زجر کردش که تبت یداک (۸)

✱

و تعز من تشاء و تذلل من تشاء (۹)

عزیزی و خواری تو بخشی و بس عزیز تو خواری نیند ز کس (۱۰)

(۱) سورة الانعام : ۱۶۰

(۲) بوستان ص ۲۰۳

(۳) سورة يونس : ۶۷

(۴) بوستان ص ۲۰۹

(۵) سورة الملك : ۵

(۶) بوستان ص ۲۰۹

(۷) سورة اللهب : ۱

(۸) بوستان ص ۲۳۴

(۹) سورة آل عمران : ۲۶

(۱۰) بوستان ص ۲۴۱

و ما من دابة في الارض الا على الله رزقها و يعلم مستقرها و
مستودعها (۱)

يا بنی انھا ان تک مثقال حبة من خردل فتکن فی صخرة اوفی السموات
او فی الارض یأت بها الله ان الله لطیف خبیر (۲)

حاجت موری بعلم غیب بداند در بن چاهی بزیر صخره صما (۳)

حاجت موری و اندیشه کمتر حیوانی

بر تو پوشیده نماند که سمعی و بصیری (۴)

بل الانسان على نفسه بصيرة (۵)

هر کسی گو مصلحت بیند کار خویش را (۶) (۷)

والذين كفروا أعمالهم كسراب بقيعة يحسبه الظمآن ماء (۸)

تشنه مسکین آب پندارد سراب (۹)

(۱) سورة هود : ۶

(۲) سورة لقمان : ۱۶

(۳) غزلیات ص ۱

(۴) مواعظ ص ۱۴۵

(۵) سورة القيامة : ۱۴

(۶) غزلیات ص ۸

(۷) گلستان ص ۵۹ : من آنم که من دانم

(۸) سورة النور : ۳۹

(۹) غزلیات ص ۱۵

☆

وإنه لقسم لو تعملون عظیم (۱)

قسم بجان تو گفتن طریق عزت نیست

بخاکبای تو و آن هم عظیم سو کند است (۲)

☆

و ما أبری نفسی (۳)

و ما أبری، نفسی و لا ازکیها
که هر چه نقل کنند از بشر در امکانست (۴)

☆

هذا سحر مبين (۵)

لیکن بر ابروانش سحر مبین نباشد (۶)

☆

سيجعل الله بعد عسر يسرا (۷)

پس از دشواری آسانست ناچار (۸)

☆

يقول الانسان يومئذ أين المفر (۹)

قل لمن يبغي فرارا منه هل اى سلوة أم على التقدير انى ابتغى اين المفر (۱۰)

(۱) سورة الواقعة : ۷۶

(۲) غزلیات ص ۳۴

(۳) سورة يوسف : ۵۳

(۴) غزلیات ص ۴۷

(۵) سورة الاحقاف : ۷

(۶) غزلیات ص ۱۰۹

(۷) سورة الطلاق : ۷

(۸) غزلیات ص ۱۴۷

(۹) سورة القيامة : ۱۰

(۱۰) غزلیات ص ۱۵۷

☆

یوم ترونها تذهل کل مرضعة عما أرضعت (۱)
روز رستاخیز کانجا کس نپردازد بکس

من نپردازم بکس از گفتگوی یار خویش (۲)

☆

إنا عرضنا الأمانة على السموات والأرض فأبين أن يحملنها و أشفقن
منها و حملها الإنسان انه كان ظلوما جهولا (۳)
مرا گناه خودت از ملامت تو برم

که عشق بار گران بود و من ظلوم جهول (۴)

مست بیخوشتن از خمر ظلومست و جهول (۵)

من آن ظلوم جهولم که اولم گفتمی

چه خواهی از ضعفا ای کریم و از جهال

مرا تحمل باری چگونه دست دهد

که آسمان و زمین بر نتافتند و جبال (۶)

فان اعتزلوكم فلم يقاتلوكم والقبوا اليكم السلم فما جعل الله لكم عليهم

سبیلا (۷)

لا تحلوا قتل من ألقى السلم (۸)

ما بمسکینی سلاح انداختیم

(۱) سورة الحج : ۲

(۲) غزلیات ص ۱۸۷

(۳) سورة الاحزاب : ۷۲

(۴) غزلیات ص ۱۹۲

(۵) غزلیات ص ۳۴۰

(۶) مواعظ ص ۴۴

(۷) سورة النساء : ۹۰

(۸) غزلیات ص ۱۹۴

☆

يا أيها الذين آمنوا لا تقربوا الصلوة و أنتم سكارى (۱)

نماز مست شریعت روا نمیدارد (۲)

☆

صبغة الله و من احسن من الله صبغة (۳)

ور بصد پاره‌ام کنی زین رنگ بنگردم که صبغة اللهم (۴)

☆

هل جزاء الاحسان الا الاحسان (۵)

نپندارم که بد باشد جزای خوبکرداران (۶)

☆

لکم دینکم ولی دین (۷)

مرا شکیب نمیباشد ای مسلمانان

ز روی خوب لکم دینکم ولی دینی (۸)

☆

والصبح اذا تنفس (۹)

صبحی که مشام جان عشاق

خوشبوی کند اذا تنفس (۱۰)

(۱) سورة النساء : ۴۳

(۲) غزلیات ص ۲۰۰

(۳) سورة البقرة : ۱۳۸

(۴) غزلیات ص ۲۳۷

(۵) سورة الرحمن : ۶۰

(۶) غزلیات ص ۲۵۰

(۷) سورة الكافرون : ۶

(۸) غزلیات ص ۳۵۱

(۹) سورة التکویر : ۱۸

(۱۰) غزلیات ص ۳۶۱

عبس وتولی (۱)

استقبله وان تولى

استأنسه وان تعبس (۲)

فاعرضوا فارسلنا عليهم سيل العرم (۳)

جائی که تیغ قهر بر آرد مهابت ویران کند بسیل عرم جنت سبا (۴)

لااله الا هو يحيى و يميت (۵)

الذى خلق السموات والارض (۶)

سبحان من يميت و يحيى و لا اله الا هو الذى خلق الارض والسماء (۷)

و ما ينطق عن الهوى ان هو الا وحي يوحى علمه شديد القوى (۸)

الهامش از جلیل و پیامش ز جبرئیل

رایش نه از طبیعت و نطقش نه از هوی (۹)

اذا الشمس كورت (۱۰)

دانی که در بیان اذا الشمس كورت معنی جه گفته اند بزرگان پارسا (۱۱)

(۱) سورة عبس : ۱

(۲) غزلیات ص ۳۶۱

(۳) سورة سبا : ۱۶

(۴) مواعظ ص ۱

(۵) سورة الاعراف : ۱۵۸

(۶) سورة الفرقان : ۵۹

(۷) مواعظ ص ۱

(۸) سورة النجم : ۵-۳

(۹) مواعظ ص ۲

(۱۰) سورة التکویر : ۱

(۱۱) مواعظ ص ۲

- و حفظاً من كل شیطان مارد .. الا من خطف الخطفة فاتبعه شهاب ثاقب (۱)
 سنان دولت او دشمنان دولت و دین را
 چنان زند که سنان ستاره دیو لعین را (۲)

- ونكتب ما قدموا وآثارهم وكل شیء احصیناه فی امام مبین (۳)
 تو خواهی نیک و خواهی بد کن امروز ای پسر کاینجا
 عمل گر بد بود و نیک بر عامل رقم گردد (۴)

- وهو الذی خلق اللیل والنهار والشمس والقمر (۵)
 خلق السموات والارض وجعل الظلمات والنور (۶)
 بحر آفرید و برّ و درختان و آدمی
 خورشید و ماه و انجم و لیل و نهار کرد (۷)

- سبحان الذی اسرى بعبده لیلاً (۸)
 وعدّه دیدار هر کسی بقیامت
 لیلة اسرى شب وصال محمد (۹)

(۱) سورة الصافات : ۷-۱۰

(۲) مواظ ص ۶

(۳) سورة يس : ۱۲

(۴) مواظ ص ۱۵

(۵) سورة الانبياء : ۳۳

(۶) سورة الانعام : ۱

(۷) مواظ ص ۱۶

(۸) سورة الاسراء : ۱

(۹) مواظ ص ۲۰

ان الانسان لكفور (۱)

ان الانسان لربه لکنود (۲)

هر که بر خود شناسد کرم بار خدای

دولتش دیر نماند که کفورست و کنود^(۳)

ولو يؤاخذ الله الناس بماكسبوا ما ترك على ظهورها من دابة (۴)

این همه پرده که بر کرده ما می پوشی گر بتقصیر بگیری نگذاری دیار^(۵)

و سخر لكم الشمس والقمر دائبين وسخر لكم الليل والنهار (۶)

پاک و بی عیب خدائی که بتقدیر عزیز ماه و خورشید مسخر کند و لیل و نهار^(۷)

اذا رأيتهم حسبتهم لؤلؤاً منثوراً (۸)

دو رسته لؤلؤ منظوم در دهان داری عبات لب شیرین چو لؤلؤ منثور^(۹)

(۱) سورة الحج : ۶۶

(۲) سورة العاديات : ۶

(۳) مواعظ ص ۲۴

(۴) سورة فاطر : ۴۵

(۵) مواعظ ص ۲۷

(۶) سورة ابراهيم : ۳۳

(۷) مواعظ ص ۲۷

(۸) سورة الدھر : ۱۹

(۹) مواعظ ص ۳۶

☆

عیناً فیها تسمى سلسیلا (۱)

وأنهار من غسل مصفی (۲)

جای دیگر نعیم بهار خدای چشمه سلسیل و جوی غسل (۳)

☆

ونحن نسبح بحمدك و نقدر لك (۴)

یسبح له فیها بالغدو والاصال رجال (۵)

یقدسون له بالخفی والاعلان یسبحون له بالغدو والاصال (۶)

☆

لقد خلقنا الانسان في احسن تقويم (۷)

دریغ خلعت دیبای احسن التقویم بر آستین تنعم طراز زیبائی (۸)

ای پربروی احسن التقویم (۹)

☆

متكئين على رفرف خضر و عبقرى حسان (۱۰)

دامن مکش ز صحبت ایشان که در بهشت

دامن کشان مندس خضرند و عبقری (۱۱)

(۱) سورة الدهر : ۱۸

(۲) سورة محمد : ۱۵

(۳) مواعظ ص ۳۷

(۴) سورة البقرة : ۳۰

(۵) سورة النور : ۳۶ - ۷

(۶) مواعظ ص ۴۳

(۷) سورة التين : ۴

(۸) مواعظ ص ۶۷

(۹) مواعظ ص ۲۰۸

(۱۰) سورة الرحمن : ۷۶

(۱۱) مواعظ ص ۷۷

☆

انما المؤمنون اخوة (۱)

زنهار پند من پدرانه است گوش گیر

بیگانگی موز که در دین برادری (۲)

☆

فلا تحسبن الله مخلف وعده رسله ان الله عزيز ذو انتقام (۳)

لهم البشرى فى الحياة الدنيا و فى الآخرة لا تبدل لكلمات الله ذلك

هو الفوز العظيم (۴)

فلا تحسبن الله مخلف وعده بان لهم دار الكرامة والبشر (۵)

☆

والعصر ان الانسان لفى خسر (۶)

ربحت الهدى ان كنت عامل صالح وان لم تكن والعصر انك فى خسر (۷)

☆

من يضل الله فلا هادى له (۸)

معشر الالئمين من يضل الله بعيد بأنّه يستقيم (۹)

(۱) سورة الحجرات : ۱۰

(۲) مواعظ ص ۷۷

(۳) سورة ابراهيم : ۴۷

(۴) سورة يونس : ۶۴

(۵) مواعظ ص ۹۳

(۶) سورة العصر : ۱-۲

(۷) مواعظ ص ۹۴

(۸) سورة الاعراف : ۱۸۶

(۹) مواعظ ص ۱۰۳

✱

فذرهم يخوضوا ويلعبوا حتى يلاقوا يومهم الذى يوعدون (١)
وان عتبوا ذرهم يخوضوا ويلعبوا فلى بك شغل عن ملامة عاتب (٢)

✱

واذا مرّوا باللغو مرّوا كراماً (٣)
واذا خاطبهم الجاهلون قالوا سلاماً (٤)
ما على العاقل من لغوى اذا مرّوا كراماً لكن الجاهل ان خاطبني قلت سلاماً (٥)

✱

اخواناً على سرر متقابلين (٦)
يا فاعل الذّنْب هل ترضى لنفسك فى قيد الاسارى و اخوان على سرر (٧)

✱

ولا يشفعون الا لمن ارتضى (٨)
اگر خدای نباشد ز بنده خشنود شفاعت همه پیغمبران ندارد سود (٩)

(١) سورة الزخرف : ٨٣

(٢) مواعظ ص ١٠٤

(٣) سورة الفرقان : ٧٢

(٤) سورة الفرقان : ٦٣

(٥) مواعظ ص ١٠٨

(٦) سورة الحجر : ٤٧

(٧) مواعظ ص ١١١

(٨) سورة الانبياء : ٢٨

(٩) مواعظ ص ١٢٥

☆

انما امره اذا اراد شيئا ان يقول له كن فيكون (۱)
قضای کن فیکونست حکم بار خدای (۲)

☆

يوم يحمي عليها في نار جهنم فتكوى بها جباههم (۳)
فردا شنیده که بود داغ زر و سیم
خودوقت مرک مینهداین مرده ریک داغ (۴)

☆

والليل اذا ادبر (۵)
والنهار اذا جلیها (۶)
اگر نه واسطه موی و روی او بودی خدای خلق نگفتی قسم بلیل و نهار (۷)

☆

الذين يستمعون القول فيتبعون احسنه اولئك الذين هداهم الله واولئك هم
اولوالالباب (۸)
خذوه فغلوه (۹)

بشنو که از سعادت جاوید بر خوری ورنشجوی خذوه فغلوه پای دار (۱۰)

(۱) سورة يس : ۸۲

(۲) مواظ من ۱۲۶

(۳) سورة التوبة : ۳۵

(۴) مواظ من ۳۳

(۵) سورة المدثر : ۳۳

(۶) سورة الشمس : ۳

(۷) مواظ من ۱۷۸

(۸) سورة الزمر : ۱۸

(۹) سورة العاقبة : ۳۰

(۱۰) مواظ من ۱۷۸

☆

ولا يحق المكر السيء الا باهله (۱)

تو راستی کن و با گردش زمانه بساز که مکر هم بخداوند مکر گردد باز (۲)

☆

ان الله اصطفى آدم ونوحاً وآل ابراهيم وآل عمران على العالمين (۳)

يا عبادي الذين آمنوا (۴)

فسوف يأتي الله بقوم يحبهم ويحبونه (۵)

برگزیدندت ای گل خرم از گلستان اصطفی آدم

حلقه از عبادی اندر گوش خلعتی از یحبهم بردوش (۶)

☆

ثم رددناه اسفل سافلين (۷)

کادمی کو نه در مقام خودست أسفل السافلين دیو و ددست (۸)

(۱) سورة فاطر : ۴۳

(۲) مواعظ ص ۱۷۹

(۳) سورة آل عمران : ۳۳

(۴) سورة العنكبوت : ۵۶

(۵) سورة المائدة : ۵۳

(۶) مواعظ ص ۲۰۷

(۷) سورة التين : ۵

(۸) مواعظ ص ۲۰۸

مآخذ سعدی من الحدیث

عن النبی - ص : « ان العبد یقول : اللهم اغفر لی - وهو معرض عنه - ثم یقول : اللهم اغفر لی - وهو معرض عنه - ثم یقول : اللهم اغفر لی . فیکون الله - سبحانه - للملائكة : ألا ترون الی عبدی ؟ سألتی المغفرة - وأنا معرض عنه - ثم سألتی المغفرة - وأنا معرض عنه - ثم سألتی المغفرة . علم عبدی أنه لا یغفر الذنوب الا انا ؛ اشهد کم أنى قد غفرت له » (۱) .

هرگاه که یکی از بندگان گناه کار پریشان روزگار دست انابت بامید اجابت بدرگاه حق - جل و علا - بردارد ایزد - تعالی - در وی نظر نکند ، بازش بخواند باز اعراض کند بازش بتضرع و زاری بخواند حق - سبحانه و تعالی - فرماید : یا ملائکتی قد استجیت من عبدی و لیس له غیری فقد غفرت له . دعوتش را اجابت کردم و حاجتش بر آوردم که از بسیاری دعا و زاری بنده همی شرم دارم^(۲) .

کرم بین و لطف خداوند گار گناه بنده کرده است و او شرمسار^(۳)

✽

السلطان ظل الله فی الارض (۴) .

ابوبکر سعد بن زنگی ظل الله - تعالی - فی ارضه^(۵) .

(۱) عدة الداعی ص ۱۴۵ .

(۲) کلستان ص ۲-۳ .

(۳) کلستان ص ۳ ، و یادداشت های آقای محمد مجیبی الزنجانی .

(۴) الجامع الصغیر ج ۲ ص ۳۸ ، والحکمة الخالدة ص ۱۷۹ .

(۵) کلستان ص ۴ .

در بارگاه شاه جهان پناه سایه کردگار و پرتو لطف پروردگار^(۱)
الناس علی دین ملوکهم او ملیکهم (۲) .

☆

لاجرم كافة انام از خواص و عوام بمحبت او گراییده اند که الناس علی دین
ملوکهم^(۳) .

☆

کل مولود یولد علی الفطرة حتی یكون ابواه یهودانه وینصرانه (۴)
أما بنده امیدوارست که در صحبت صالحان تربیت پذیرد و خوی خردمندان
گیرد که هنوز طفلست و سیرت بغی و عناد در نهاد او متمکن نشده و در خبرست :
کل مولود یولد علی الفطرة فأبواه یهودانه وینصرانه ویمجسانه^(۵) .

☆

قال النبی - ص: «مثل ما بعثنی الله به من الهدی والعلم، کمثل غیث اصاب
ارضا، فكانت منها طائفة طيبة، قبلت الماء؛ فأنبثت الکلا* والعشب الكثير. وکان
منها اجادب امسکت الماء، فنفع الله بها الناس، فشربوا منها، وسقوا، وزرعوا.
واصاب طائفة منها اخرى؛ انما هی قیعان لاتمسک ماء، و لا تنبت کلا*» (۶)
باران که در لطافت طبعش خلاف نیست

در باغ لاله روید و در شوره بوم خس^(۷)

(۱) کلستان ص ۸ - ۹ .

(۲) اللؤلؤ المرصوع ص ۹۵، و مجمع الامثال ص ۶۸۸ .

(۳) کلستان ص ۴ .

(۴) الامالی ج ۴ ص ۲، واحیاء علوم الدین ج ۳ ص ۱۲ .

(۵) کلستان ص ۱۹ .

(۶) ریاض الصالحین ص ۲۷۸ .

(۷) کلستان ص ۲۰ .

☆

لا راحة مع الحسد (۱)

حسود را چکنم کو خود برنج درست (۲)

الا تـ نـ واهی بلا بر حسود که آن بخت برگشته خود در بلاست (۳)

شها بخون عدو ریختن شتاب مکن که خود هلاک شوند از حسد بخون شکم (۴)

☆

روی النعمان بن بشیر ، قال : سمعت رسول الله - ص - يقول : « انما المؤمنون كجسد رجل واحد ، اذا اشتكى عضو من اعضائه ، اشتكى جسده اجمع واذا اشتكى مؤمن اشتكى المؤمنون » (۵) .

بنی آدم اعضای یکدیگرند که در آفرینش ز یک گوهرند

چو عضوی بدرد آورد روزگار دگر عضو ها را نماند قرار (۶)

☆

قال رسول الله - ص : « الا اخبركم بأشد من هؤلاء . من ملك نفسه عند الغضب » (۷) .

بلی مرد آنکس است از روی تحقیق

که چون خشم آیدش باطل نگوید (۸)

(۱) مائة كلمة ص ۴ .

(۲) گلستان ص ۲۱ .

(۳) گلستان ص ۱۹۶ .

(۴) مواعظ ص ۴۷ .

(۵) عوارف المأوف ج ۱ ص ۲۲۴ - ۵ .

(۶) گلستان ص ۲۵ .

(۷) المجتبی ص ۲۲ .

(۸) گلستان ص ۴۹ .

لی وقت مع الله ؛ لایسعی فیہ ملک مقرب ، و لا نبی مرسل (۱)
خواجه عالم - علیه السلام - گفت : لی مع الله ؛ وقت لایسعی فیہ ملک مقرب ،
ولا نبی مرسل (۲) .

القناعة ما لا ینفد (۳) (۴) .
مطلب گر توانگری خواهی
جز قناعت که دولتست هنی (۵)
قناعت توانگر کند مرد را (۶)
قناعت کن ای نفس بر اندکی
که سلطان و درویش بینی یکی (۷)

قال ابوهريرة : لقد دارت كلمة العرب ؛ زر غباً تزدد حبا الى ان سمعت
من الرسول - صلى الله عليه و آله و اصحابه - ولقد قالها لي (۸) .
ابوهريره - رضی الله عنه - هر روز بخدمت مصطفی - صلى الله عليه - آمدی .
گفت : یا أباهريره ؛ زرنی غباً تزدد حباً (۹) .

على - ع : العلماء ورثة الانبياء (۱۰) .
میراث پیغمبران یافتم یعنی علم (۱۱) .

- (۱) اللؤلؤ المرصع ص ۶۶ ، و شرح تهر ج ۲ ص ۵۳ ، و بادداشتهای آقای مجتبی مینوی .
(۲) گلستان ص ۵۹ .
(۳) نهج البلاغة ج ۳ ص ۲۳۶ .
(۴) لاکنز أغنی من القناعة - نهج البلاغة ج ۳ ص ۲۴۲ .
(۵) گلستان ص ۷۲ .
(۶) بوستان ص ۱۶۶ .
(۷) بوستان ص ۱۶۸ .
(۸) الصداقة والصديق ص ۵۶ .
(۹) گلستان ص ۷۳ .
(۱۰) تذکرة الانبياء ص ۴۶ .
(۱۱) گلستان ص ۸۸ .

☆

غنى المرء فى الغربة وطن ، والفقر فى الوطن غربة (۱) .

منعم بکوه و دشت و بیابان غریب نیست

هر جا که رفت خیمه زد و خوابگاه ساخت

و آنرا که بر مراد جهان نیست دسترس

در زاد و بوم خویش غریبست و ناشناخت (۲)

☆

مطربن عکامس ، رفعه : « اذا قضى الله لرجل ان يموت بأرض جعل له ،
اليها حاجة .

و انشد :

اذا ما حمام المرء كان ببلدة دعتة اليها حاجة فيطير (۳) (۴)

کبوتری که دگر آشیان نخواهد دید

قضا همی بردش تا بسوی دانه دام (۵)

☆

مدارة الناس صدقة (۶) .

جز این چاره نداشتند که با او بمصالحت گرایند و باجرت مسامحت نمایند

کل مداراة صدقة (۷) .

(۱) نهج البلاغة ج ۳ ص ۱۶۴ ، ومجمع الامثال ص ۴۴۳ .

(۲) گلستان ص ۱۰۵ .

(۳) روض الاخيار ص ۲۸۶ ، وعین الادب والسياسة ص ۳۷ ، والاصابة ج ۳ ص ۴۰۳ .

(۴) محاضرات الادباء ج ۲ ص ۲۱۹ :

اذا ما امرؤ حانت عليه منية بأرض اتاها مكرها لا تطوعا

(۵) گلستان ص ۱۰۶ .

(۶) لباب الاداب ص ۳۲۰ .

(۷) گلستان ص ۱۰۸ .

☆

یا ابابکر ، ما فتح رجل باب مسألة يريد بها كثرة الا زاد الله بها قلة (۱)
هر که بر خود در سؤال گشود تا بمیرد نیازمند بود (۲)

☆

انا معاشر الانبياء امرنا ان نكلم الناس على قدر عقولهم (۳) .
لختی باندیشه فرو رفت و گفت غالب اشعار او درین زمینه بزبان پارسیست
اگر بگوئی بفهم نزدیکتر باشد کلم الناس على قدر عقولهم (۴) .

☆

من تاب قبل ان تطلع الشمس من مغربها تاب الله عليه (۵) .
در توبه همچنان بازست بحکم حدیث که لایغلق علی العباد حتی تطلع الشمس
من مغربها (۶) .

☆

يا ابن آدم لا تحمل هم يومك الذي لم يأتك على يومك الذي قد أتاك (۷)
غم فردا نشاید خورد امروز (۸)
راحت عاجل بتشویش محنت آجل منقص کردن خلاف رای خردمندست (۹)

(۱) لباب الآداب ص ۳۰۵ .

(۲) گلستان ص ۱۱۳ .

(۳) سفينة البحار ج ۲ ص ۲۱۴ ، و یادداشت های آقای مجتبی مینوی .

(۴) گلستان ص ۱۳۶ .

(۵) ریاض الصالحین ص ۹ .

(۶) گلستان ص ۱۴۳ .

(۷) نهج البلاغة ج ۳ ص ۲۱۷

(۸) گلستان ص ۱۵۸

(۹) گلستان ص ۱۵۸

اعدى عدوك نفسك التى بين جانبيك (۱)

بزرگى را بر سیدم در معنی این حدیث که اعدا عدوك نفسك التى بين جنبيك^(۲)

الفقر فخرى و به افتخر (۳)

گفتا نشیندی که پیغمبر - علیه السلام - گفت : الفقر فخرى^(۴)

الفقر سواد الوجه فى الدارين (۵)

در خبرست : الفقر سواد الوجه فى الدارين^(۶)

اليد العليا خير من اليد السفلى وابدأ بمن تعول (۷)

و ابنای جنس ما را بمرتبه ایشان که رساند وید علیا بید سفلی چه ماند^(۸)

كاد الفقر ان يكون كفرا و كاد الحسد ان يكون سبق القدر (۹)

درویش بى معرفت نیا رآمد تا فقرش بکفر انجامد کاد الفقر ان يكون كفرا^(۱۰)

(۱) کشف المحجوب ص ۲۶۰ ، و روش الاخيار ص ۱۶۰

(۲) گلستان ص ۱۶۷

(۳) سفينة البحار ج ۲ ص ۳۷۸ ، واللؤلؤ المرصوع ص ۵۵

(۴) گلستان ص ۱۶۹

(۵) سفينة البحار ج ۲ ص ۳۷۸

(۶) گلستان ص ۱۶۹

(۷) الجامع الصغير ج ۲ ص ۲۰۶ ، والمجتنى ص ۲۴

(۸) گلستان ص ۱۷۰

(۹) الجامع الصغير ج ۲ ص ۸۹

(۱۰) گلستان ص ۱۷۰

✱

حفت الجنة بالمكاره (۱)

نعیم بهشت را دیوار مکاره درپیش (۲)

وجنات عدن خفت بمکاره (۳)

هر بهشتی که در جهان خداست دوزخی کرده اند بر گذرش (۴)

✱

احب حبيبك هوناً ما عسى ان يكون بغيضك يوماً ما. وابغض بغيضك هوناً ما عسى ان يكون حبيبك يوماً ما (۵)

هر آن سرّی که داری با دوست در میان منه چه دانی که وقتی دشمن گردد. و هر گزندی که توانی بدشمن مرسان که باشد که وقتی دوست شود (۶)

✱

اشتدّی ازمة تنفر جي (۷)(۸)

شدت نیکان روی در فرج دارد (۹)

✱

(حديث قدسی) مثل العلم بالاعمل كمثل الشجر بالثمر (۱۰)

(۱) الجامع الصنیر ج ۱ ص ۱۴۸

(۲) گلستان ص ۱۷۴

(۳) مواعظ ص ۹۲

(۴) مواعظ ص ۱۸۰

(۵) نهج البلاغة ج ۳ ص ۲۱۷

(۶) گلستان ص ۱۸۰

(۷) الجامع الصنیر ج ۱ ص ۴۲

(۸) علی - ع : «عند تنهای الشدة تكون الفرجة» نهج البلاغة ج ۳ ص ۲۳۶

(۹) گلستان ص ۱۹۶

(۱۰) تذکرة المؤمنین ص ۱۷۳

عالم بی عمل درخت بی بر^(۱)

آدمی را که جان معنی نیست در حقیقت درخت بی ثمرست^(۲)

بار درخت علم ندانم مگر عمل با علم اگر عمل نکنی شاخ بی بری^(۳)

☆

لا احصى ثناء عليك انت كما اثنيت على نفسك (۴)

که خاصان درین ره فرس رانده اند بلا اُحصی از تک فرو مانده اند^(۵)

☆

قال رسول الله - صلى الله عليه وسلم : «انا سيد ولد آدم يوم القيامة ولا

فخر . وانا اول من تنشق عنه الارض ولا فخر . و يبدى لواء الحمد ولا فخر .

آدم فمن دونه تحت لوائى ولا فخر» (۶)

شفیع الوری خواجۀ بعث و نشر امام الهدی صدر دیوان حشر^(۷)

☆

كنت نبيا و آدم بين الماء والطين (۸)

بلند آسمان پیش قدرت خجل تو مخلوق و آدم هنوز آب و گل^(۹)

☆

لولاك لولاك ما خلقت الافلاك (۱۰)

(۱) گلستان ص ۱۹۷

(۲) غزلیات ص ۳۸

(۳) مواعظ ص ۷۶

(۴) الترف ص ۷۵ ، و اساس الاقتباس ص ۱۳ ، و كشف المحجوب ص ۳۵۵ و ۳۷۲ و ۴۳۲

(۵) بوستان ص ۶

(۶) كفاية الطالب اللبيب ج ۲ ص ۲۲۰ و ۲۲۱-۲ و ۲۲۴ و ۲۱۸ ، و الاتعافات السنیه

ص ۱۲۶ ، و الترف ص ۴۲

(۷) بوستان ص ۴

(۸) اللؤلؤ المرصوع ص ۶۱ ، و عوارف المعارف ج ۱ ص ۶۴

(۹) بوستان ص ۶

(۱۰) اللؤلؤ المرصوع ص ۶۶

ترا عزّ لولاك تمكين بسست ثنای توطه ویس بسست^(۱)

☆

و لدت فی زمن الملك العادل - یعنی کسری (۲)

سزد گر بدورش بنازم چنان که سید بدوران نوشین روان^(۳)

☆

من لم يخف من الله خف منه^(۴)

از آنکو ترسد ز داور بترس^(۵)

☆

سبعة للعبد تجرى بعد موته: من علم علما ، او اجرى نهرا ، او حفر بئرا
او بنى مسجدا ، او اورث مصحفا ، او ترك ولدا صالحا يدعوله ، او صدقة
تجرى له بعد موته^(۶)

نمرد آنکه ماند پس ازوی بجای پل و خانی و خان و مهمانسرای^(۷)

☆

اعدائك : عدوك و عدو صديقك و صديق عدوك^(۸)

نخواهد شدن دشمن دوست دوست^(۹)

☆

نجا المخفون (۱۰)

(۱) بوستان ص ۶

(۲) سرح العيون ج ۱ ص ۴۹-۵۰ ، واللؤلؤ المرصوع ص ۹۹

(۳) بوستان ص ۸

(۴) اللؤلؤ المرصوع ص ۹۳

(۵) بوستان ص ۱۵

(۶) روض الاخیار ص ۹۲

(۷) بوستان ص ۱۸

(۸) نهج البلاغة ج ۳ ص ۲۲۵

(۹) بوستان ص ۳۵

(۱۰) النهاية ج ۱ ص ۳۰۷

سبکبار مردم سبکتر روند^(۱)

☆

من حفر لآخیه حفرة وقع فيها^(۲)

تو ما راهمی چاه کندی براه
بسر لاجرم درفتادی بچاه^(۳)

☆

علی - ع : > اياك و دعوة المظلوم فانما سأل الله حقه ، وان الله لا يمنع
من ذی حق حقه > ^(۴)

کجا دستگیرد دعای ویت
دعای ستمدیدگان در پیت^(۵)

ز سوز سینۀ فریاد خوانان
چنان پرهیز کردندی که از سم^(۶)

☆

الدنيا ساعة فاجعلها طاعة^(۷)

که دنیا همین ساعتی بیش نیست^(۸)

☆

الاحسان يقطع اللسان^(۹)

گر اندیشه باشد ز خصمت گزند
بتعوین احسان زبانش ببند^(۱۰)

(۱) بوستان ص ۴۲ .

(۲) اللؤلؤ المرصوع ص ۷۹ ، ومجمع الامثال ص ۶۳۸ .

(۳) بوستان ص ۴۳ .

(۴) روض الایثار ص ۲۵۶ .

(۵) بوستان ص ۴۶ .

(۶) مواعظ ص ۴۵ .

(۷) اللؤلؤ المرصوع ص ۳۶ .

(۸) بوستان ص ۵۷ .

(۹) مائة كلمة ص ۶ .

(۱۰) بوستان ص ۶۰ .

✱

ان الیتیم اذا بکی اهتز له العرش (۱)

الا تا نگرید که عرش عظیم بلرزد همی چون بگرید یتیم^(۲)

✱

علی - ع : « لا تبعوا الآخرة بالدنيا ، و لا تستبدلوا الفناء بالبقاء ، و لا
تجعلوا یقینکم شکا ، و لا علمکم جهلا » (۳)

کجا عقل یا شرع فتوی دهد که اهل خرد دین بدنیا دهد^(۴)

✱

ان رجلا رای کلبا یأکل الثری من العطش ، فأخذ الرجل خفه ، فجعل یغرف
له به حتی ارواه. فشکر الله له فادخله الجنة (۵)

یکی در بیابان سگی تشنه یافت	برون از رمق در حیاتش نیافت
کله دلو کرد آن پسندیده کیش	چو حبل اندر آن بست دستار خویش
بخدمت میان بست و بازو گشاد	سک ناتوان را دمی آب داد
خبر داد پیغمبر از حال مرد	که داور گناهان ازو عفو کرد
الا گر جفا کاری اندیشه کن	وفا پیش گیر و کرم پیشه کن
کسی با سگی نیکوئی گم نکرد	کجا گم شود خیر با نیکمرد ^(۶)

(۱) بحار الانوار مج ۱۶ ص ۱۲۰.

(۲) بوستان ص ۷۰.

(۳) غرر الحکم ص ۲۵۰-۱.

(۴) بوستان ص ۷۲.

(۵) یادداشت های آقای مجتبی مینوی - صحیح البخاری ؛ هامش ج ۱ ص ۵۴.

(۶) بوستان ص ۷۹.

عن علی بن ابی طالب ع - قال : « لما أتى بسبا یا طیء ، وقفت جارية عیطاء لعساء . فلما رایتها أعجبت بها ، وقلت : لا طلبنها من النبی . فلما تكلمت أنسیت جمالها بفصاحتها . فقالت : یا محمد ان رأیت ان تخلی عنی ، ولا تشمت بی احياء العرب ؛ فانی ابنة سيد قومی . و ان ابی كان یفك العانی ، ویشبع الجائع ، و یکسو العاری ، ولم یرد طالب حاجة قط . أنا ابنة حاتم الطائی . فقال النبی : یا جارية ، هذه صفة المؤمن . ولو كان ابوك مسلما لترحمنا علیه . خلوا عنها ، فان اباها كان یحب مكارم الاخلاق » (۱)

نکردند منشور ایمان قبول	شنیدم که طی در زمان رسول
گرفتند از ایشان گروهی اسیر	فرستاد لشکر بشیر نذیر
که ناپاک بودند و ناپاکدین	بفرمود کشتن بشمشیر کین
بخواید ازین نامور حاکم	زنی گفت من دختر حاتم
که مولای من بود از اهل کرم	کرم کن بجای من ای محترم
گشادند زنجیرش از دست و پای	بفرمان پیغمبر نیکرای
که رانند سیلاب خون بیدریغ	در آن قوم باقی نهادند تیغ
مرا نیز با جمله گردن بزن	بزاری بشمشیر زن گفت زن
بتنها و یارانم اندر کمند	مروت نینم رهایی ز بند
بسمع رسول آمد آواز وی	همی گفت و گریان بر احوال طی
که هرگز نکرد اصل و گوهر خطا (۲)	بیخشود آن قوم دیگر عطا

(۱) شرح العیون ج ۱ ص ۱۱۴ ، والاغانی ج ۱۶ ص ۹۳ .

(۲) بوستان ص ۸۸-۹۰ .

☆

قال عدی بن حاتم : قلت للنبی - ص - ان ابی کان یطعم المساکین ،
و یعتق الرقاب ، ویصل الرحم ، فهل له فی ذلك أجر؟ قال : ان أباک رام امرأ
فأدرکة - یعنی الذکر (۱)

چو حاتم اگر نیستی کام وی نبردی کس اندر جهان نام طی
تتا ماند از آن نامور در کتاب ترا هم تتا ماند و هم ثواب
که حاتم بدان نام و آوازخواست توا سعی و جهد ازی برای خداست (۲)

☆

أحسن الی من اساء الیک ، واعف عمن جنی علیک (۳) (۴) (۵)
بدی را بدی سهل باشد جزا اگر مردی أحسن الی من أسا (۶)

☆

الصدقة تسد سبعین باباً من الشر (۷)

حدیث درست آخر از مصطفی است

(۸) که بخشایش و خیر دفع بلاست

(۱) شرح العیون ج ۱ ص ۱۱۴ ، والبداية والنهاية ج ۲ ص ۲۱۳ .

(۲) بوستان ص ۹۰ .

(۳) غرر الحکم ص ۴۳ - ؛ .

(۴) « ذکر علی - علیه السلام - انه وجد فی قائمة سیوفه [أی ؛ رسول الله] صحيفة
فیها ثلاثة أحرف : صل من قطعک ، و قل الحق - ولو علی نفسك ، وأحسن الی من أساء الیک ؛
الامالی للصدوق ص ۴۴ .

(۵) قال سفیان : الاحسان ان تحسن الی من اساء الیک - عوارف المعارف ج ۲ ص ۲۳۰ .

(۶) بوستان ص ۹۱ .

(۷) احیاء علوم الدین ج ۱ ص ۱۷۷ .

(۸) بوستان ص ۹۶ .

النبي - ص : « بالصبر يتوقع الفرج ، و من يدمن قرع الباب يلج » (۱) (۲)

همی گفت غلغل کنان از فرح
هر که دایم حلقه بر سندان زند
و من دق باب الکریم انفتح^(۳)
ناگهش روزی بباشد فتح باب^(۴)

بالتواضع تكون الرفعة (۵)

تواضع سر رفعت افرازدت
بلندیت باید تواضع گزین
تکبر بخاک اندر اندازدت^(۶)
که آن با رانیست سلم جزاین^(۷)
چو خواهی که در قدر والارسی
تواضع ترتفع لاتعل تندم^(۸)
ز شیب تواضع بیلا رسی^(۹)

علی - ع : « اذا حلت التقادیر ضلت التداییر » (۱۰) (۱۱)

(۱) منهاج الیقین ص ۱۴۵ .

(۲) مبادی اللغة ص ۳۸ :

يعجز عن القرع دخل

من قرع الباب ولم

(۳) بوستان ص ۱۰۷ .

(۴) مواعظ ص ۱۱۵ .

(۵) غرد الحكم ص ۱۰۵ .

(۶) بوستان ص ۱۲۳ .

(۷) بوستان ص ۱۲۳ .

(۸) بوستان ص ۱۴۳ .

(۹) مواعظ ص ۱۴۹ .

(۱۰) مائة كلمة ص ۶ .

(۱۱) ابن عباس : « اذا جاء القدر غشى البصر » مجمع الامثال ص ۲۶ .

- أجل چون بخونش بر آورد دست قضا چشم باریک بینش بیست^(۱)
 قضاء عشق در آمد بدوخت چشم درایت^(۲)
 شیوه عشق اختیار اهل ادب نیست بل چو قضا آید اختیار نماند^(۳)
 زور بازوی شجاعت برتابد با أجل
 چون قضا آمد نماند قوت رای رزین^(۴)

☆

حدیث قدسی: «کبزر زرع علی الصفا» (۵)

- هر آن کافکند تخم بر روی سنگ جوی وقت دخلش نیاید بچنگ^(۶)

☆

علی - ع: «سرك أسیرك ، فاذا تكلمت به صرت أسیره» (۷)

- سخن تا نگوئی برو دست هست چو گفته شود یابد او بر تو دست^(۸)

☆

كل یحصد ما زرع ویجزی بما صنع (۹)

بجز کشته خویشتن ندروی^(۱۰)

(۱) بوستان ص ۱۶۰.

(۲) غزلیات ص ۸۲.

(۳) غزلیات ص ۱۱۹.

(۴) مواعظ ص ۹۰.

(۵) تذکرة المؤمنین ص ۱۷۳.

(۶) بوستان ص ۱۶۴.

(۷) دوض الاخیار ص ۱۸۱.

(۸) بوستان ص ۱۷۹.

(۹) غرر الحکم ص ۱۷۳.

(۱۰) بوستان ص ۱۸۰.

كانچه خود کاشته باشم دروم^(۱)

☆

المرء مخبوء تحت لسانه (۲)

تفکر شبی با دل خویش کرد که پوشیده زیر زبانت مرد^(۳)

☆

من نظر فی عیب نفسه اشتغل عن عیب غیره (۴)

مکن عیب خلق ای خردمند فاش بعیب خود از خلق مشغول باش^(۵)

☆

لا تتبع عیوب الناس ، فان لك من عیوبك - ان عقلت - ما يشغلك من ان تعیب أحدا (۶)

کسی پیش من در جهان عاقلست که مشغول خود وز جهان غافلست^(۷)

☆

قال أمير المؤمنين - ع : «الدعاء ترس المؤمن» (۸)

الدعاء یرد البلاء (۹)

غنیمت شمارند مردان دعا که جوشن بود پیش تیر بلا^(۱۰)

(۱) غزلیات ص ۲۳۵ .

(۲) مائة كلمة ص ۳ .

(۳) بوستان ص ۱۸۰ .

(۴) نهج البلاغة ج ۳ ص ۲۳۵ .

(۵) بوستان ص ۱۸۲ .

(۶) غرر الحكم ص ۲۴۹ .

(۷) بوستان ص ۱۸۹ .

(۸) عدة الداعی ص ۵ .

(۹) الجامع الصغير ج ۲ ص ۱۷ .

(۱۰) بوستان ص ۱۹۲ .

قال النبي - صلى الله عليه وآله : «خذ من الدهر ما صفا ، ومن العيش ما كفى ، ودع الظلم والجفا . فان العمر قصير ، والناقد بصير » (١) (٢) (٣) (٤)
بزرگان چه گفتند خذ ما صفا (٥)

ان لكل شجرة ثمرة ، وثمره القلب الولد (٦)
درختیست بالای جان پرورش ولد میوه نازنین در برش (٧)

عليكم بالسنا والسنوات (یعنی العسل) فان فيهما شفاء من كل داء الا
السام (وهو الموت) (٨) .

(١) الاتنا عشرية ص ٦٠

(٢) ديك الجن :

خذ من زمانك ما صفا ودع الذي فيه الكدر

فالعمر اقصر مدة من أن يمحى بالغير

(بادداد اشتهاى آقاى مجتبى مینوى - محاضرات الادباء ج ١ ص ٣٢١)

(٣) ابن ابى خازم :

خذ من الدهر ما كفى و من العيش ما صفا

(عيون الاخبار ج ٣ ص ١٠٩)

(٤) ابن سكرة الهاشمى :

خذ من الدهر ما صفا لك منه ودع الفكر فى بنات الطريق

اى شىء يكون اطيب من كآ س رحيق شيب بريق عشيق

(٥) بوستان ص ٢٠٣ .

(٦) الجامع الصغير ج ١ ص ٩٦ ، و منهاج اليقين ص ٢٦٢ .

(٧) بوستان ص ٢٠٦ .

(٨) الجامع الصغير ج ٢ ص ٦٣ ، والرحمة فى الطب والحكمة ص ١١ .

سرشتست باری شفا در غسل نه چندانکه زور آورد با اجل
عسل خوش کند زندگان را مزاج ولی درد مردن ندارد علاج^(۱)

✱

الناس نیام ؛ اذا ماتوا انتبهوا (۲) .

کنون باید ای خفته بیدار بود چو مرگ اندر آرد ز خوابت چسود^(۳)
ب خواب و لذت شهوت گذاشتند حیات

کنون که زیر زمین خفته اند بیدارند^(۴)

✱

الوقت سيف قاطع ، لو لم تقطعه بالطاعات لقطعك بالقوات (۵) .

مکن عمر ضایع با فسوس و حیف که فرصت عزیزست و الوقت سیف^(۶)

✱

ماضی یومک فائت ، و آتیہ متهم ، و وقتک مغتنم . فبادر فیه فرصة
الامکان ، و ایاک بان تثق بالزمان (۷) (۸) .

چو دی رفت و فردا نیامد بدست

حساب از همین یکنفس کن که هست^(۹)

(۱) بوستان ص ۲۱۴ .

(۲) مائة كلمة ص ۳ ، واللؤلؤ الرصوع ص ۹۵ .

(۳) بوستان ص ۲۲۵ .

(۴) مواعظ ص ۱۲۴ .

(۵) منهاج اليقين ص ۱۴۷ ، و اساس الاقتباس ص ۷۱ ، و كشف المعجوب ص ۴۸۲ .

(۶) بوستان ص ۲۲۶ ، و مواعظ ص ۲۱۹ .

(۷) غرر الحکم ص ۲۳۶ .

(۸) عين الادب والرياسة ص ۱۷ :

و لك الساعة التي أنت فيها

ما مضى فات والمؤمل غيب

(۹) بوستان ص ۲۲۷ .

سعدیا دی رفت و فردا همچنان موجود نیست

در میان این و آن فرصت شمار امروز را ^(۱)

☆

علم لا يصلحك ضلال (۲) .

علمی که ره بحق ننماید جهالتست ^(۳)

☆

قال رسول الله - ص : «مثل الذي يتعلم في صغره ، كالنقش على الصخر .

والذي يتعلم في كبره كالذي يكتب على الماء » (۴) (۵) .

نقش بر سنگ نبشتست بطوفان نرود ^(۶)

مهر مهریست که چون نقش حجر می نرود ^(۷)

☆

اهل الجنة جرد مرد کحل ، لا يفنى شبابهم ، و لا تبلى ثيابهم (۸) .

بخت جوان دارد آنکه با تو قرینست

پیر نکردد که در بهشت برینست ^(۹)

اینست بهشت اگر شنیدی کزدیدن آن جوان شود پیر ^(۱۰)

(۱) غزلیات ص ۸ .

(۲) تذکرة المؤمنین ص ۱۶۵ .

(۳) غزلیات ص ۳۲ .

(۴) شرح المقامات الحریریة ج ۲ ص ۳۴۸ .

(۵) الحفظ فی الصغر كالنقش على الحجر - اللؤلؤ المرصوع ص ۳۴ .

(۶) غزلیات ص ۱۴۲ .

(۷) غزلیات ص ۱۴۳ .

(۸) الجامع الصغير ج ۱ ص ۱۱۰ .

(۹) غزلیات ص ۴۸ .

(۱۰) غزلیات ص ۱۶۴ .

من عشق فکتم وعفّ فمات فهو شهید (۱) .

بیحسرت از جهان نرود هیچکس بدر

الا شهید عشق بتیر از کمان دوست (۲)

قتیل عشق شهید است و قاتلش غازی (۳)

اتركوا الترك ما تركوكم (۴) .

نگفتمت که بترکان نظر مکن سعدی

چو ترک ترک نگفتی تحملت باید (۵)

فقال رسول الله - صلى الله عليه وسلم : « يا معشر الانصار ، أما تسمعون الى ما يقول سيدكم [أي : سعد بن عبادة] ؟ » قالوا : لا تلمه ، فانه رجل غيور ... (۶) .

سغتم آید که بهر دیده ترا مینگرد

سعدیا غیرت آهده نه عجب سعد غیور (۷)

(۱) الجامع الصغير ج ۲ ص ۱۷۶ ، واللؤلؤ المصنوع ص ۸۷ .

(۲) غزلیات ص ۵۶ .

(۳) غزلیات ص ۳۲۳ .

(۴) تذکرة الموضوعات ص ۱۱۴ .

(۵) غزلیات ص ۱۴۸ .

(۶) جامع البیان فی تفسیر القرآن « تفسیر - والذین یرمون أزواجهم و لم یکن لهم شهداء

... الآية » ج ۱۸ ص ۵۸ - یادداشتهای آقای احمد فرامرزی .

(۷) غزلیات ص ۱۶۳ .

☆

حب الوطن من الايمان (۱) (۲) .

سعدیا حب وطن گرچه حدیثیست صحیح

توان مرد بسختی که من اینجا زادم^(۳)

☆

انما النساء لعب ؛ فمن اتخذ لعبة فليستحسنها (۴) .

خوب را گو پلاس در بر کن که همان لعبت نگارین است^(۵)

☆

ماخلا قصير من حکمة ، ولاطويل من حماقة (۶) .

بالای دراز را خرد کم باشد^(۷)

☆

لوكان بعدی نبی لكان عمر بن الخطاب (۸) .

دیگر عمر که لایق پیغمبری بدی گرخواجۀ رسل نبدی ختم انبیا^(۹)

(۱) اساس الاقتباس ص ۱۲۳ ، واللؤلؤ المرصوع ص ۳۳ .

(۲) دیوان علی - ع - ص ۲۱ :

فموت الفتی خیر له من مقامه بداد هوان بین واش و حاسد

(۳) غزلیات ص ۲۰۴ .

(۴) روض الاخیار ص ۱۸۱ .

(۵) غزلیات ص ۳۷۴ .

(۶) اللؤلؤ المرصوع ص ۶۸ ، و اخبار الحمقى والمفلین ص ۱۴ ، و الاستاذ ناجی علی

محفوظ - ثمرات الاوراق ج ۱ ص ۱۲۹ .

(۷) غزلیات ص ۳۸۴ .

(۸) الجامع الصغير ج ۲ ص ۱۳۱ .

(۹) مواظ ص ۲ .

☆

(سورة هل أتى) : روت الخاصة والعامة أن هذه الايات نزلت في
علي - ع - (۱) .

کس را چه زور و زهره که وصف علی کند

جبار در مناقب او گفته هل أتى (۲)

☆

نظر رسول الله - ص - الى جبرئيل بين السماء والارض على كرسي
من ذهب ، وهو يقول : لاسيف الا ذوالفقار ، ولافتى الا علي (۳) .

زور آزمای قلعه خبی ——— ر که بند او

در یکدگر شکست بیازوی لافتی (۴)

☆

فی حدیث علی - ع - ان درعه کانت صدراً بلاظهر . فقیل له : لو احترزت
من ظهرك . فقال : اذا مکنت من ظهري فلاوأت (۵)

مردی که در مصاف زره پیش بسته بود

تا پیش دشمنان ندهد پشت برغزا (۶)

☆

إذا احب الله عبداً ابتلاه (۷) (۸)

(۱) النبیان ج ۲ ص ۷۳۵ ، والکشاف ج ۴ ص ۶۷۰ ، وجوهرة الکلام ص ۵۶ .

(۲) مواعظ ص ۳ .

(۳) سفينة البحار ج ۲ ص ۳۸۰ ، واللؤلؤ والمرصوع ص ۱۰۱ ، وبنایع المودة ص ۴۹ .

(۴) مواعظ ص ۳ .

(۵) النهاية ج ۴ ص ۱۸۹ .

(۶) مواعظ ص ۳ .

(۷) احیاء علوم الدین ج ۴ ص ۱۵۳ .

(۸) لباس النعم للعوام ، و جوشن البلاء للمخوای - کشف المحجوب ص ۵۴ .

خاصان حق همیشه بلیت کشیده اند

هم بیشتر عنایت و هم بیشتر عنا^(۱)

☆

السعيد من سعد في بطن أمه . والشقي من شقي في بطن أمه (۲)

تا روز اولت چه نبشتهست بر جبین

زیرا که در ازل سعادا اند و اشقیا^(۳)

نبشته بود که این ناجیست و آن مأخوذ^(۴)

☆

انما يعرف الفضل لاهل الفضل اهل الفضل (۵) (۶)

تو قدر فضل شناسی که اهل فضلی و دانش^{(۷) (۸)}

☆

لاداء اعيان الجهل (۹)

داروی تربیت از پیر طریقت بستان کادمی را بتر از علت نادانی نیست^(۱۰)

(۱) مواعظ ص ۳ .

(۲) التعرف ص ۳۵ .

(۳) مواعظ ص ۴ .

(۴) مواعظ ص ۱۲۶ .

(۵) الجامع الصغير ج ۱ ص ۱۰۴ .

(۶) ابوالعناهیة :

انما يعرف ذا الفضل - كل من الناس ذووه

(انوارالربیع ص ۱۶۱ ، والانوارالزاهیة ص ۲۹۵)

(۷) مواعظ ص ۶ .

(۸) و غزلیات ص ۲۱۰ :

بصر روشنم از سرمه خاک دو تست قیمت خاک تو من دانم کاهل بصرم

(۹) مائة كلمة ص ۴ .

(۱۰) مواعظ ص ۱۰ .

☆

من سل سيف البغي قتل به (۱۰)

ستمگر نیز روزی کشته تیغ ستم گردد (۲)

☆

الدنيا قنطرة؟؟ (۳)

دنیا که جسر آخرتش خواند مصطفی

جای نشست نیست ببايد گذار کرد (۴)

دنیا پلیست بر گذر راه آخرت (۵)

☆

فاغتنم الحياة قبل الموت ، والقوة قبل الضعف ، والصحة قبل السقم ؛ قبل

ان تؤخذ بالكظم و يحال بينك وبين العمل (۶)

ای که دستت میرسد کاری بکن پیش از آن که تو نیاید هیچ کار (۷)

☆

ان جبريل عليه السلام قال : لله دون العرش سبعون حجابا ، لودنونا من

احدهما لاحرقتنا سبعينات وجه ربنا (۸)

لاحترقنا من سبعينات الجلال (۹)

لودنت الفكرة من حجبها

(۱) نهج البلاغة ج ۳ ص ۲۳۵ .

(۲) مواعظ ص ۱۵ .

(۳) مجمع الامثال ص ۲۴۲ .

(۴) مواعظ ص ۱۷ .

(۵) مواعظ ص ۱۴۵ .

(۶) تاريخ مدينة دمشق ج ۱۲ ق ۱ ص ۹ .

(۷) مواعظ ص ۳۳ .

(۸) النهاية ج ۲ ص ۱۴۱ .

(۹) مواعظ ص ۴۲ .

كتب امير المؤمنين علي - ع - الى سلمان - رحمه الله - و هو بالمداين
واليا عليها : « اما بعد فان الدنيا مثلها مثل الحية ؛ لين مسها ، يقتل سمها . فاقبل
ما يعجبك فيها » (۱)

مكن بهچشم ارادت نگاه در دنيا

که پشت مار بنقش است وزهر او قتال^(۲)

الدنيا مزرعة الآخرة (۳)

زمین دنیا بستان زرع آخر تست

چو دست میدهدت تخم دولتی بفشان^(۴)

ان الشيطان ليخاف منك يا عمر (۵) (۶)

چنان رمند و دوند اهل بدعت از نظرش

که از مسیحا دجال و از عمر شیطان^(۷)

(۱) الحکمة الخالدة ص ۱۱۱

(۲) مواعظ ص ۴۳

(۳) اللؤلؤ الرصوع ص ۳۶

(۴) مواعظ ص ۵۳

(۵) صحيح الترمذی ج ۲ ص ۲۹۳

(۶) «انی لانظر الى شياطين الانس و الجن قد فروا من عمر» صحيح الترمذی ج ۲ ص

۲۹۴ - و تراجع سيرة عمر بن الخطاب ج ۲ ص ۳۸۹-۹ ، و تاريخ الخلفاء ص ۱۱۷ ، و الجامع

الصغير ج ۱ ص ۸۱

(۷) مواعظ ص ۵۵

☆

لما تلا رسول الله - صلى الله عليه وسلم - قوله - تعالى - فمن يرد الله ان يهديه يشرح صدره للإسلام . قيل له ما هذا الشرح ؟ فقال : « ان النور اذا قذف في القلب انشرح له الصدر ، وانفسح » قيل : فهل لذلك من علامة ؟ قال - صلى الله عليه وسلم - : « نعم ، التجافى عن دار الغرور ، والابانة الى دار الخلود ، والاستعداد للموت قبل نزوله » (١) (٢)

جهان سراى غرورست و ديو نفس وهوا (٣)

☆

ان الاسلام بدأ غريباً ، وسيعود كما بدأ ؛ فطوبى للغرباء . (٤)
و فى الخبر المروى دين محمد يعود غريباً مثل مبتدأ الامر (٥)

☆

يوشك بنو قنطوراء [يعنى الترك و الصين] ان يخرجوا اهل العراق من عراقهم (٦)

وعترة قنطوراء فى كل منزل تصيح بأولاد البرامك من يشرى (٧)

☆

عن ابي عبد الله - عليه السلام - قال : « فحاسبوا انفسكم قبل ان تحاسبوا » (٨)

(١) احياء علوم الدين ج ١ ص ٦٣ ، و احاديث مثنوى ص ١٣٥ - شرح تعرف ج ١ ص ٦٣ و ج ٣ ص ٤٦

(٢) على ع : « الدنيا غرور حائل ، وزخرف زائل » المجتنى ص ٤١

(٣) مواعظ ص ٨٤

(٤) النهاية ج ٣ ص ١٥٢

(٥) مواعظ ص ٩٢

(٦) النهاية ج ٣ ص ٢٧٩

(٧) مواعظ ص ٩٣

(٨) سفينة البحار ج ١ ص ٢٥٠

پیش از آن کن حساب خود که ترا دیگری در حساب گیرد سخت^(۱)

✱

أحب للناس ما تحب لنفسك (۲) (۳)

هر چه بر نفس خویش نپسندی نیز بر نفس دیگری میسند^(۴)

هر بد که بخود نمی پسندی با کس ممکن ای برادر من^(۵)

چیست دانی سر دینداری و دانشمندی

آن روا دار که گر بر تورود بیسندی^(۶)

✱

كل الصيد في جوف الفراء (۷)

وكل الصيد في جوف الفراء^(۸) بأى فضيلة أسعى اليكم

(۱) مواعظ ص ۱۵۴ .

(۲) الجامع المنير ج ۱ ص ۱۱ .

(۳) یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی - دیوان ناصر خسرو ص ۱۵۱ :

چونکه بجوئی همی آزار من کر نپسندی ز من آزار خویش

✱

بنگر و با کس ممکن ان ناسزا آنچه نداویش سزاوار خویش

آنچه از تو نیک نیاید ممکن داور خود باش بمنقار خویش

(۴) مواعظ ص ۱۶۶ .

(۵) مواعظ ص ۱۸۷ .

(۶) مواعظ ص ۱۸۹ .

(۷) المجتبی ص ۱۸ ، ومجمع الامثال ص ۵۲۰ .

(۸) مواعظ ص ۱۸۹ .

انی اظل عند ربی يطعمنی ويسقیني (۱) (۲) (۳)

صاحب دل لاینام قلبی مهمان اُیبت عند ربی (۴)

ان الرسالة والنبوة قد انقطعت فلا رسول بعدی ولا نبی (۵)

در وصف تو لانیبی بعدی خود و وصف تو و زبان سعدی (۶)

لولاك ما خلقت الافلاك (۷)

ای چشم و چراغ اهل ینش مقصود وجود آفرینش (۸)

(۱) طبقات الصوفية ص ۳۳۹ .

(۲) «انی لست كأحدکم ؛ انی ایت عند ربی، يطعمنی ويسقیني» - كشف المعجوب ص ۴۱۶ .

(۳) یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی - دیوان جمال‌الدین اصفهانی ص ۵
خواب تو ولا ینام قلبی خوان تو ایت عند ربی

(۴) مواعظ ص ۲۰۳ .

(۵) الجامع الصغیر ج ۱ ص ۸۰ ، و كشف اليقين ص ۲۲

(۶) مواعظ ص ۲۰۳ .

(۷) اللؤلؤ المرصوع ص ۶۶ .

(۸) مواعظ ص ۲۰۳

مآخذ سعدی من الحکم و الأمثال

قال ذوالنون : مارجع من رجع الا من الطريق ، و ما وصل اليه احد
فرجع عنه (۱)

بخاطر داشتم که چون بدرخت گل رسم دامنم پر کنم هدیه اصحاب را .
چون برسیدم بوی گلم چنان مست کرد که دامنم از دست برد .

ای مرغ سحر عشق ز پروانه پیاموز
کان سوخته را جان شد و آواز نیامد

این مدعیان در طلبش پیخبرانند
کانرا که خبر شد خبری باز نیامد (۲)

و گر سالکی محرم راز گشت بیندند بر وی در باز گشت
کسی را درین بزم ساغر دهند که داروی بیهوشیش در دهند
کسی ره سوی گنج قارون نبرد و گر برد ره باز بیرون نبرد (۳)

قال الخلیل : ماضاق مکان علی اثنین متحاین. و الدنيا لاتسع اثنین
متباغضین (۴) (۵)

ده درویش در گلیمی بخشند و دوپادشاه در اقلیمی نگنجند (۶)

لا یجتمع فحاران فی اجمة (۷)

دو پادشاه در اقلیمی نگنجند (۸)

(۱) النعرف ص ۹۹ ، و عوارف المعارف ج ۴ ص ۳۱۱ .

(۲) گلستان ص ۳ .

(۳) بوستان ص ۴ .

(۴) نزهة الالباء ص ۱۰۶ .

(۵) یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی :

گلیمی بخشند ده پادشاه بملکی نگنجند دو پادشاه

(۶) گلستان ص ۱۷ .

(۷) یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی - ابن الاثیر ، أوائل ۱۹۴ (کنذلی)

(۸) گلستان ص ۱۷ .

درون مملکتی چون دو پادشا گنجد^(۱)

✱

الصحة لا يعرف مقدارها الا من أصابه مرض^(۲)

قدر عافیت کسی داند که بمصیبتی گرفتار آید^(۳)

کسی قیمت تندرستی شناخت که يك چند بیچاره در تب گذاخت^(۴)

✱

الى ان يحىء الترياق قدمات الملسوع^(۵)

تا تریاق از عراق آورده شود مارگزیده مرده بود^(۶)

✱

عبدالله بن علی بن محمد التمیمی : شتان ما بین تائب يتوب من الزلات ،
و تائب يتوب من الغفلات ، و تائب يتوب من رؤية الحسنات (۷) (۸)

عاصیان از گناه توبه کنند عارفان از عبادت استغفار^(۹)

✱

سئل رويتم عن التصوف ، فقال : الصوفي هو الذي لا يملك شيئا ، و لا

يملكه شيء (۱۰)(۱۱)

(۱) غزليات ص ۸۶ .

(۲) الذخائر والاعلاق ص ۱۷۶ .

(۳) گلستان ص ۲۳ .

(۴) بوستان ص ۲۱۰ .

(۵) مجمع الامثال ص ۷۸ .

(۶) گلستان ص ۳۲ .

(۷) الرسالة القشيرية ص ۴۷ .

(۸) قالت رابعة : استغفر الله من قلة صدقي في قولي استغفر الله - التمرغ ص ۶۴ .

(۹) گلستان ص ۵۴ .

(۱۰) گلستان ص ۵۴ .

(۱۱) روض الاخيار ص ۶۷ .

(۱۲) ابوالحسن نوری : الصوفي الذي لا يملك و لا يملك - كشف المحجوب ص ۴۲ .

هر که از مال وقف چیزی بدزد قطعش لازم نیاید و الفقیر لایمک هر چه درویشانراست وقف محتاجانست^(۱)

واعجبا تنبه الحيوانات باللیل، فتصوت، و انت غافل . و يحك اذا فتحت
عينك في الدجی ، فصح بقلبك
قم بنا یاخی لماتمنى
و اطرء النوم بالعزیمه عنا
قم فقد صاحت الديوك ونادت
لاتكون الديوك اطرب منا^(۲)

یاد دارم که شبی در کاروانی همه شب رفته بودم و میجر در کنار بیشه‌ای خفته، شوریده‌ای که در آن سفر همراه ما بود نعره‌ای برآورد و راه بیابان گرفت و يك نفس آرام نیافت چون روز شد گفتمش آن چه حالت بود؟ گفت بلبلان را دیدم که بنالش در آمده بودند از درخت و کبکان از کوه و غوکان در آب و و بهایم از بیشه. اندیشه کردم که مروت نباشد همه در تسبیح و من بغفلت خفته.

دوش مرغی بصبح مینالید
عقل و صبرم ببر دو طاقت و هوش
یکی از دوستان مخلص را
مگر آواز من رسید بگوش
گفت باور نداشتم که ترا
بانگ مرغی چنین کند مدهوش
گفتم این شرط آدمیت نیست
مرغ تسبیح گوی و من خاموش^(۳)

اشتر بشعر عرب در حالتست و طرب

گر ذوق نیست ترا گز طبع جانوری^(۴)

(۱) گلستان ص ۶۲ .

(۲) المدهش ص ۴۲۷ .

(۳) گلستان ص ۷۰ .

(۴) غزلیات ص ۳۰۵ .

بلبلان وقت گل آمد که بنالند از شوق

نه کم از بلبل مستی تو بنال ای هشیار^(۱)

آدمی زاده اگر در طرب آمد نه عجب

سرو در باغ برقص آمده وید و چنار^(۲)

تو گر برقص نیائی شگفت جانوری

ازین هوا که درخت آمدست در جولان^(۳)

☆

إذا ذكر جليساك عندك احداً بالسوء فاعلم انك ثانیه (۴)

هر که عیب دگران پیش تو آورد و شمرد

بی گمان عیب تو پیش دگران خواهد برد^(۵)

هر آنکو برد نام مردم بعار تو چشم نکو گوئی از وی مدار

که اندر قفای تو گوید همان که پیش تو گفت از پس مردمان^(۶)

امروز اگر نکوهش من کرد پیش تو

فردا نکوهش تو کند پیش دیگری^(۷)

☆

اویس القرنی : السلامة فی الوحدة (۸)

(۱) مواعظ ص ۲۶ .

(۲) مواعظ ص ۲۶ .

(۳) مواعظ ص ۵۴ .

(۴) مجانی الادب ج ۲ ص ۷۴ - الکشکول .

(۵) کلستان ص ۵۶ .

(۶) بوستان ص ۱۸۹ .

(۷) مواعظ ص ۱۹۰ .

(۸) کشف المحجوب ص ۱۰۱ .

از آن تاریخ ترك صحبت گفتیم وطریق عزلت گرفتیم والسلامة فی الوحدة^(۱)

☆

لا تسكن الحكمة بطناً ملئاً طعاماً (۲)

اندرون از طعام خالی دار تا درو نور معرفت بینی^(۳)

☆

جهد المقل افضل من غنى المكثر (۴)

صبر درویش به که بذل غنی^(۵)

☆

اضيق السجون معاشرۃ الاضداد (۶)

قیاس کن که چه حال بود درین ساعت

که در طویله نا مردمم بیاید ساخت^(۷)

پارسا را بس اینقدر زندان که بود همطویله زندان^(۸)

نه عجب گر فرو رود نفسش عندلیبی غراب هم قفسش^(۹)

چو طوطی کلاغش بود هم نفس غنیمت شمارد خلاص از قفس^(۱۰)

(۱) کلستان ص ۵۷ .

(۲) معاضرات الادباء، ج ۱ ص ۳۰۲ .

(۳) کلستان ص ۶۸ .

(۴) المقد الفرید ج ۱ ص ۲۳۵ .

(۵) کلستان ص ۷۲ .

(۶) روض الاخیار ص ۲۲۳ .

(۷) کلستان ص ۷۴ .

(۸) کلستان ص ۱۳۲ .

(۹) کلستان ص ۱۹۱ .

(۱۰) بوستان ص ۱۹۳ .

دانی چه جفا میرود از دست رقیبت حیفت که طوطی و ذغن هم قفسانند^(۱)

انتزاع العادة شدید (۲)

خوی بد در طبیعتی که نشست ندهد جز بوقت مرگ از دست^(۳)

الناس يحبون الحياة لئلا ياكلوا ، وأنا آكل لا حيا (۴)

خوردن برای زیستن و ذکر کردنست

تو معتقد که زیستن از بهر خوردنست^(۵)

رضی من الوفاء باللقاء (۶)

عطای او را بلاقای او بخشیدم^(۷)

یسیره یدل علی کثیره (۸)

اندک دلیل بسیاری باشد و مشتی نمودار خرواری^(۹)

(۱) غزلیات ص ۱۳۳ .

(۲) مجمع الامثال ص ۶۷۷ .

(۳) گلستان ص ۸۴ .

(۴) شرح دیوان المتنبی ج ۴ ص ۲۱۵ .

(۵) گلستان ص ۹۰ .

(۶) مجمع الامثال ص ۲۵۶ .

(۷) گلستان ص ۹۴ .

(۸) المجتنی ص ۸۶ .

(۹) گلستان ص ۹۵ .

إذا أراد الله أهلك النملة انبت لها جناحين (۱) .

- ماذا أخاضك يا مغرور في الخطر حتى هلكت فليت النمل لم يطر (۲)
آن نشیدی که فلاطون چه گفت مور همان به که نباشد پرش (۳)
چه بر سر آید ازین شوق غالبم دانی همانچه مود چهره بر سر آمد از بر خویش (۴)

و أما الاجابة فهي سنة مؤكدة (۵) .

اجابت دعوت سنت است (۶)

رب رمية من غير رام (۷) .

- گاه باشد که کودکي نادان بغلط بر هدف زند تیری (۸)

امرو القيس : رضيت من الغنيمه بالاياب (۹) .

امیر از غرفه بدید و بشنید و بخندید گفت ای حکیم از من چیزی بخواه گفت :
جامه خود می خواهم اگر انعام فرمائی رضینا من نوالک بالرحیل (۱۰) .

(۱) مجمع الامثال ص ۷۷ ، والتاریخ الیمینی ص ۱۵۵ .

(۲) کلستان ص ۹۶ .

(۳) کلستان ص ۹۶ .

(۴) غزلیات ص ۱۸۶ .

(۵) احیاء علوم الدین ج ۲ ص ۹ .

(۶) کلستان ص ۱۱۳ .

(۷) مجمع الامثال ص ۲۶۴ .

(۸) کلستان ص ۱۱۳ .

(۹) مجمع الامثال ص ۲۵۶ ، والفاخر ص ۱۹۹ ، و نزهة ذوی الکیس ص ۳۳ .

(۱۰) کلستان ص ۱۱۹ .

امیدوار بود آدمی بخیر کسان

مرا بخیر تو امید نیست شرم‌رسان^(۱)

☆

أشأم من غراب البین (۲) .

نعیب غراب البین در پرده الحان اوست^(۳)

یا غراب البین یالیت بینی و بینک بعد المشرقین^(۴)

☆

أنجس ما یكون الكلب اذا اغتسل (۵) (۶) .

سگ بدریای هفتگانه بشوی

که چو تر شد پلید تر باشد^(۷)

نجس از پیرهن شبلی و معروف پیوشد

همه دانند که از سگ نتوان شست پلیدی^(۸)

☆

هیهات تضرب فی حدید بارد (۹) .

(۱) کلستان ص ۱۱۹ .

(۲) مجمع‌الامثال ص ۳۳۰ .

(۳) کلستان ص ۱۲۰ .

(۴) کلستان ص ۱۳۲ .

(۵) مجمع‌الامثال ص ۶۸۸ .

(۶) شرح‌المضنون به علی غیر اهله ص ۴۹۲ :

ماؤددت حین ولیت الاخسة

(۷) کلستان ص ۱۵۴ .

(۸) مواعظ ص ۱۹۰ .

(۹) مجمع‌الامثال ص ۷۲۷ .

والكلب أنجس ما یكون اذا اغتسل

دم گرم من در آهن سرد او اثر نمیکند^(۱)
 درد دل با سنگدل گفتن چسود باد سردی میدم در آهنت^(۲)
 هر آنکس که نصیحت همیکند بصوری
 بهرزه باد هوا میدمد بر آهن سردم^(۳)

✱

العقرب . . وعامة هذا النوع اذا حملت الاثني منه يكون حنقها في ولادتها
 لان اولادها اذا استوى خلقها تاكل بطنها و تخرج فتموت الا^(۴) م .
 در تصانیف حکما آورده اند که گزدم را ولادت معهود نیست چنانکه دیگر
 حیوانات را بل احشای مادر را بخورند و شکمش را بدرند و راه صحرا گیرند^(۵)

✱

أنفقت مالي و حج الجمل (۶) .
 حاجی تونیستی شتر است^(۷)

✱

قول لقمان لابنه : يا بني لا تكن النملة أكيس منك تجمع في صيفها
 لشتائها (۸) .
 مور گرد آورد بتابستان تا فراغت بود زمستانش^(۹)

(۱) گلستان ص ۱۵۸ .

(۲) غزلیات ص ۷۸ .

(۳) غزلیات ص ۲۰۵ .

(۴) حیات الحیوان ج ۲ ص ۱۱۲ ، والاستاذ ناجی علی محفوظ - کتاب الحیوان «مصر ۱۳۲۳»

ج ۵ ص ۹ .

(۵) گلستان ص ۱۶۰ .

(۶) مجمع الامثال ص ۶۸۸ .

(۷) گلستان ص ۱۶۲ .

(۸) نمارالقلوب ص ۹۷ .

(۹) گلستان ص ۱۶۹ .

دعا اعرابی : اللهم انی اعوذ من فقر ملب ، ومن ضرع الی غیره محب (۱)

عرب گوید اعوذ بالله من الفقر المکب وجوار من لایحب (۲)

عامر بن الظرب : رب زارع لنفسه حاصد سواه (۳) (۴) .

برنج و سعی کسی نعمتی بچنگ آرد

دگر کس آیدویی سعی ورنج بردارد (۵)

مع کل ثمرة زنبور (۶) .

هر کجا که گلست خارست و باخمر خمارست و بر سر گنج مارست و آنجا که

در شاهوار است نهنگ مردم خوارست (۷)

گنج و مار و گل و خار و غم و شادی بهمند (۸)

خار و گل درهمند و ظلمت و نور
عسل و شهد و نشتر و زنبور (۹)

ان للحيطان آذاناً (۱۰) .

(۱) الجنی ص ۷۶ - ۷ .

(۲) کلستان ص ۱۶۹ .

(۳) مجمع الامثال ص ۲۶۵ .

(۴) مجمع الامثال ص ۲۶۶ : رب ساع لقاءه

(۵) کلستان ص ۱۷۱ .

(۶) مجمع الامثال ص ۶۶۲ .

(۷) کلستان ص ۱۷۴ .

(۸) کلستان ص ۱۷۵ ، وغزلیات ص ۱۳۱ .

(۹) مواظ ص ۲۰۵ .

(۱۰) مجمع الامثال ص ۷۸ .

- پیش دیوار آنچه گوئی هوش دار تا نباشد در پس دیوار گوش^(۱)
مکن پیش دیوار غیبت بسی بود کز پشش گوش دارد کسی^(۲)

☆

زین فی عین والد ولد (۳) .

- همه کس را عقل خود بکمال نماید و فرزند خود بجمال^(۴)
راست میخواهی بچشم خارپشت خارپشتی خوشتر است از قاقمی^(۵)

☆

عقیل بن علفه المری : من یلق أبطال الرجال یکلم (۶)

هر که با بزرگان ستیزد خون خود ریزد^(۷)

☆

ایاک و مشورة النساء فان رایهن الی أفن (۸)

مشورت با زنان تباهست^(۹)

☆

قیل لیوسف علیه السلام: مالک لاتشبع ، وفی یدک خزائن الارض ؟ فقال:
انی اذا شبعت نسیت الجائعین (۱۰)

- (۱) گلستان ص ۱۸۱ .
(۲) بوستان ص ۱۷۹ .
(۳) مجمع الامثال ص ۲۸۳ .
(۴) گلستان ص ۱۸۵ .
(۵) مواعظ ص ۱۹۳ .
(۶) مجمع الامثال ص ۶۴۷ .
(۷) گلستان ص ۱۸۹ .
(۸) المعاسن والاضداد ص ۲۰۷ .
(۹) گلستان ص ۱۹۰ .
(۱۰) روض الاخیار ص ۱۷۱ .

یوسف صدیق - علیه السلام - در خشک سال مصر سیر نخوردی تا گرسنگان
فراموش نکند (۱)

☆

شهاب الدین السهروردی: لست تقدر أن تزاد في الرزق المقسوم ، والامر
المکتوب (۲)

دو چیز محال عقلست : خوردن بیش از رزق مقسوم ، و مردن بیش از وقت
معلوم (۳)

جهد رزق ار کنی و گر نکنی
برساند خدای عز و جل
ور روی در دهان شیر و پلنگ
نخوردند مگر بروز أجل (۴)
نشاید خوردن الا رزق مقسوم (۵)

☆

ان تناسب حال السامع لتكون ابلغ تأثيراً واحسن موقعا (۶)
حکایت بر مزاج مستمع کوی
اگر خواهی که دارد باتو میلی (۷)

(۱) گلستان ص ۱۹۴ .

(۲) عین الادب والسیاسة ص ۲۳۶ .

(۳) گلستان ص ۱۹۵ .

(۴) گلستان ص ۱۹۵ .

(۵) غزلیات ص ۲۳۶ .

(۶) ادب الدنيا والدين ص ۲۲۳ ، ومنهاج اليقين ص ۴۷۲ .

(۷) گلستان ص ۱۹۹ .

اخف حِلماً من بعیر (۱) (۲)

حلم شتر چنانکه معلومست اگر طفلی مهارش گیرد و صد فرسنگ بردگردد
از متابعتش نپیچد (۳)

من عرف بالصدق جاز کذبہ ، ومن عرف بالكذب لم یجز صدقه (۴)

یکی را که عادت بود راستی خطائی رود در گذارند ازو
وگر نامور شد بقول دروغ دگر راست باور ندارند ازو (۵)

من لم یعظ بغيره وعظ الله به غيره (۶)

بند گیر از مصائب دگران تا نگیرند دیگران بتوبند (۷)

(۱) مجمع الامثال ص ۲۱۱ .

(۲) یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی - حدیقة الحقیقة ص ۲۰۳ - ۴ .

آن یکی خیره زاشتری برسید	که مرا او را چنان مسخر دید
که چرا با چنین قد و قامت	کودکی را همی کنی طاعت
هیكلت بس شگرف کاه طلاع	کودکانرا چرا شوی مطواع
دادش اشتر جواب و گفت ای مرد	من شدستم چنین منابع درد
من خود از کودک ارچه بیخبرم	بمهار و رسن همی نگر-م
درد کرد است مرا کردی	کشته ام من منابع دردی

(۳) گلستان ص ۱۹۹ .

(۴) مجمع الامثال ص ۴۶۱ .

(۵) گلستان ص ۲۰۱ .

(۶) محاضرات الادباء، ج ۱ ص ۶۲ .

(۷) گلستان ص ۲۰۲ .

کل اناء یرشح بما فیه (۱)
 زمین را ز آسمان نثار است و آسمان را از زمین غبار کل اناء یرشح بما فیه (۲)

(عثمان) کان یصوم النهار ، و یقوم اللیل الا هجعة من اوله (۳)
 خردمند عثمان شب زنده دار (۴)

لقى ابلیس عمر بن الخطاب فصا رعه ، فصرعه عمر (۵)
 عمر پنجه بر پیچ دیو مرید (۶)
 دیوی که خلق عالمش از دست عاجزند
 عاجز در آنکه چون شود از دست وی رها (۷)

ازهد الناس فی العالم حیرانه (۸) (۹)
 همانا که در فارس انشاء من
 چو مشکست بی قیمت اندر ختن (۱۰)

-
- (۱) مجمع الامثال ص ۵۲۱ .
 (۲) گلستان ص ۲۰۳ .
 (۳) الطبقات الکبری ج ۱ ص ۱۷ .
 (۴) بوستان ص ۵ .
 (۵) الدهش ص ۳۰۶ ، و مرآة الزمان مج ۸ ق ۲ ص ۴۹۷ .
 (۶) بوستان ص ۵ .
 (۷) مواعظ ص ۳ .
 (۸) مجمع الامثال ص ۲۸۶ .
 (۹) الشریف شکر - ۴۵۳ هـ : فالمندل الرطب فی اوطانه حطب (مجانای الادب ج ۳ ص ۲۴۲ ، و خلاصة الکلام ج ۱ ص ۴۳)
 (۱۰) بوستان ص ۷ .

✱

افضل الناس من تواضع عن رفعة (۱)

زگردن فرازان تواضع نکوست (۲)

✱

الافلاس بدركة (۳)

که مفلس ندارد زسلطان هراس (۴)

که ایمن تر از ملک درویش نیست (۵)

سعدیا سرمایه داران از خلل ترسند و ما

کریب آید بانگ دزدان کاروان آسوده ایم (۶)

آنکس از دزد بترسد که متاعی دارد (۷)

✱

کفر النعمة یوجب زوالها (۸)

که زایل شود نعمت ناسپاس (۹)

زوال نعمت اندر ناسپاسی است (۱۰)

(۱) الحکمة الخالدة ص ۱۱۷ .

(۲) بوستان ص ۸

(۳) مجمع الامثال ص ۴۶۲ .

(۴) بوستان ص ۱۷ .

(۵) بوستان ص ۴۲ .

(۶) غزلیات ص ۲۳۹ .

(۷) مواعظ ص ۱۱ .

(۸) العقد الفرید ج ۱ ص ۲۷۷ .

(۹) بوستان ص ۳۹ .

(۱۰) مواعظ ص ۲۱۱ .

☆

يقال ان النمل اذا اجتمع على ولد الاسد اكله واهلكه (۱)

- نبینی که چون با هم آیند مور ز شیران جنگی بر آرند شور (۲)
 که موران چون بگرد آیند بسیار بتنگ آید روان در حلق ضیفم (۳)

☆

لا تجنى من الشوك العنب (۴)

- که گر خار کاری سمن ندروی (۵)
 که هرگز نیارد گز انگور بار (۶)
 رطب ناورد چوب خرزهره بار (۷)
 بر پاک ناید ز تخم پلید (۸)
 درخت هقل نه خرما دهد نه شفتالود (۹)
 کز شاخ بدی کس نخورد بار بهی (۱۰)
 گندم نبری بخانه چون جو کاری (۱۱)

- (۱) شرح دیوان المتنبی ج ۳ ص ۴۸.
 (۲) بوستان ص ۳۶.
 (۳) مواعظ ص ۴۵.
 (۴) مجمع الامثال ص ۵۴۴، ۵۴۵ و ۶۴۵.
 (۵) بوستان ص ۳۸.
 (۶) بوستان ص ۴۴.
 (۷) بوستان ص ۴۴.
 (۸) بوستان ص ۴۵.
 (۹) مواعظ ص ۱۲۶.
 (۱۰) مواعظ ص ۲۰۲.
 (۱۱) مواعظ ص ۲۲۰.

✱

سقراط: مما يدل على عقل صديقك و نصيحتك ، انه يدلك على عيوبك (۱)
 که این عیب من گفت یار من اوست (۲)

جز آنکس ندانم نکو گوی من که روشن کند بر من آهوی من (۳)
 آئین برادری و شرط یاری آن نیست که عیب من هنر پنداری
 آنست که گر خلاف شایسته روم از غایت دوستیم دشمن داری (۴)

✱

الشریدؤه صفاره (۵)

حذر کن ز پیکار کمتر کسی که از قطره سیلاب دیدم بسی (۶)

✱

ماحك ظهري مثل یدی (۷) (۸)

بغمخوارگی چون سرانگشت من نخوارد کس اندر جهان پشت من (۹)

✱

و من عجيب امر السمندل استلذاذه بالنار ، و مكثه فيها (۱۰)

(۱) الصداقة والصدق من ۹۹ .

(۲) بوستان من ۵۶ .

(۳) بوستان من ۱۴۹ .

(۴) مواعظ من ۲۰۱ .

(۵) مجمع الامثال من ۷۴۹ .

(۶) بوستان من ۶۱ .

(۷) مجمع الامثال من ۶۱۳ .

(۸) الشافعی :

فتول انت جميع أمرك

ما حك جسمك مثل ظفرك

(الفبا / ج ۲ ص ۲۷۱)

(۹) بوستان من ۶۹ .

(۱۰) حياة الحيوان ج ۲ ص ۲۸ ، و محاضرات الادباء ج ۲ ص ۲۹۸ .

سمندر چه داند عذاب حریق^(۱)

سمندر نه گرد آتش مگرد^(۲)

☆

ز جاجه لایقوی لصخری^(۳)

که پرهیز و عشق آبگینست و سنگ^(۴)

که توبه در ره عشق آبگینه بر سنگست^(۵)

در مجلس ما سنگ مینداز که جامست^(۶)

عاشقی و نیکنامی سعدیا سنگ و سبوست^(۷)

که دل بغمزه خوبان مده که سنگ و سبوست^(۸)

شکایت از دل سنگین یار نتوان کرد

که خویشتن زده ایم آبگینه بر سندان^(۹)

آبگینست پیش سندان^(۱۰)

یش احتمال سنگ جفا خوردنم نماند

کز رقت اندرون ضعیفم چو جام شد^(۱۱)

(۱) بوستان ص ۱۰۴ .

(۲) بوستان ص ۱۱۸ .

(۳) مجمع الامثال ص ۲۸۶ .

(۴) بوستان ص ۱۰۵ .

(۵) غزلیات ص ۴۰ .

(۶) غزلیات ص ۴۴ .

(۷) غزلیات ص ۵۰ .

(۸) غزلیات ص ۵۲ .

(۹) غزلیات ص ۵۴ .

(۱۰) غزلیات ص ۷۸ .

(۱۱) غزلیات ص ۱۱۳ .

که آبگینه من نیست مرد سندان^(۱)

سنگی بدست دارد و ما آبگینه^(۲)

آتش و پنبه بود و سنگ و سبوی^(۳)

✱

أصبح فيما دهاه كالحمار الموحول^(۴)

که قاضی چو خر در وحل باز ماند^(۵)

✱

الاحسان الى اللئيم اضيع من الرسم على بساط الماء^(۶) (۷)

ببر فابرحمت مکن بر خسیس چو کردی مکافات بر یخ نویس^(۸)

✱

او میروس : احلم تنبل^(۹)

تکبر کند مرد حشمت پرست نداند که حشمت بهلم اندرست^(۱۰)

(۱) غزلیات ص ۱۷۹ .

(۲) غزلیات ص ۲۷۵ .

(۳) غزلیات ص ۳۵۴ .

(۴) مجمع الامثال ص ۳۵۷ .

(۵) بوستان ص ۱۲۸ .

(۶) اساس الاقتباس ص ۴۳ .

(۷) رسول الله - ص : « الذي يتعلم في كبره كالذي يكتب على الماء » شرح المقامات

الحريرية ج ۲ ص ۳۴۸ .

(۸) بوستان ص ۱۳۷ .

(۹) لباب الآداب ص ۲۵۷ .

(۱۰) بوستان ص ۱۳۸ .

☆

الحرباء . . تستقبل الشمس وتدور معها كيفما دارت (۱)

شب سردشان دیده نا برده خواب چو حربا تأمل کنان آفتاب (۲)

☆

بقدر السمو في الرفعة تكون وجبة الواقعة ، ولكل ناجم أفول (۳)

چو سیل اندر آمد بهول و نهیب فتاد از بلندی بسر در نشیب (۴)

☆

من يقدر على ردّ أمس ، و تطيين عين الشمس (۵) (۶)

بگفت آنچه دانست و بایسته گفت بگل چشمه خور نشاید نهفت (۷)

بصبر خواستم احوال عشق پوشیدن دگر بگل نتوانستم آفتاب اندود (۸)

گفتاد گراین روی کسی دارد دوست کفتم بگل آفتاب نتوان اندود (۹)

☆

قال ابوهريره : ان الجباري التمتوت في وكرها بظلم الظالم (۱۰)

(۱) حياة الحيوان ج ۱ ص ۲۰۱ .

(۲) بوستان ص ۱۴۰ .

(۳) المجتنى ص ۶۳ .

(۴) بوستان ص ۱۴۳ .

(۵) مجمع الامثال ص ۶۶۵ و ۷۵۵ .

(۶) ابوالفضل السکری الروزی :

الشمس بالتطيين لا تنسطى

(بتیمة الدهر ج ۴ ص ۸۸)

من رام طمس الشمس جهلا أخطا

(۷) بوستان ص ۱۴۹ .

(۸) غزلیات ص ۱۳۶ .

(۹) غزلیات ص ۳۸۸ .

(۱۰) روض الاخيار ص ۲۵۵ .

شنیدم که بر مرغ و مور و ددان شود تنگ روزی بفعل بدان^(۱)

☆

لا ینفع حذر من قدر (۲)

شنیدم که میگفت گردن ببند نباشد حذر با قدر سودمند^(۳)

☆

مدّ رجلك علی قدر السماء (۴)

باندازه بود باید نمود خجالت نبرد آنکه ننمود و بود^(۵)
من ثبت نبت (۶)

سکونی بدست آور ای بی نبات که بر سنگ گردان نروید نبات^(۷)

☆

قیل لابی العیلس: آی الطعام أطیب؟ فقال: طعام لقی الجوع، بطعم

وافق الشهوة (۸)

غذا گر لطیفست و گر سرسری چودیرت بدست او فتد خوش خوری^(۹)

(۱) بوستان ص ۱۵۱ .

(۲) مجمع الامثال ص ۵۷۰ .

(۳) بوستان ص ۱۶۰ .

(۴) مجمع الامثال ص ۳۸۰ .

(۵) بوستان ص ۱۶۲ .

(۶) روض الاخیار ص ۲۳۱ .

(۷) بوستان ص ۱۶۶ .

(۸) معاضرات الادباء ج ۱ ص ۳۰۳ .

(۹) بوستان ص ۱۷۰ .

قال الحسن : ثلاثة لا غيبة لهم ؛ صاحب الهوى ، والفاسق المعلن بفسقه ،
والامام الجائر (۱) .

سه کس را شنیدم که غیبت رواست	وزین درگذشتی چهارم خطاست
یکی پادشاهی ملامت پسند	کزو بر دل خلق بینی گزند
حلالست ازو نقل کردن خبر	مگر خلق باشند ازو بر حذر
دوم پرده بر بی حیالمتی متن	که خود میدرد پرده خویشتن
ز حوضش مدارای برادر نگاه	که او می در افتد بگردن بچاه
سوم کثر ترازوی ناراست خوی	ز فعل بدش هر چه دانی بگوی (۲)

ينبغي لقيم الصبي ان يجنبه مقابح الافعال ، وينكب عنه معائب العادات ؛
بالترهيب ، والترغيب ، والايناس ، والايجاش ، والاعراض ، والاقبال ؛ بالحمد
مرة ، و بالتوبيخ اخرى (۳) .

خردمند و پرهیزگارش بر آر	گرش دوست داری بنارش مدار
بخردی درش زجر و تعلیم کن	بنیک و بدش وعده و بیم کن (۴)

ابن المقفع : ليست من خلة تكون للغنى مدحاً ، الا وهى للفقير عيبا .
فان كان شجاعاً قيل اهوج . وان كان وقوراً سمى بليداً . و ان كان حليماً قيل
دنيا . وان كان صموتاً سمى عيبا . و ان كان جواداً قيل مبذرا (۵) .

(۱) احیاء علوم الدین ج ۳ ص ۱۱۵ .

(۲) بوستان ص ۱۸۹ - ۹۰ .

(۳) تداییر المنازل ص ۳۶ .

(۴) بوستان ص ۱۹۵ .

(۵) رسائل البلغاء ص ۱۵۹ - ۶۰ .

گرت بر کند خشم روزی ز جای	سراسیمه خوانندت و تیره رای
و گر بردباری کنی از کسی	بگویند غیرت : — دارد بسی
سخن را باندرز گویند بس	که فردا دودستت بود پیش و پس
و کر قانع و خویشتن دار کشت	بتشنیع خلقی گرفتار کشت
که همچون پدر خواهی این سفله مرد	که نعمت رها کرد و حسرت ببرد (۱)

✱

إذا عبت أمراً فلا تأته (۲) .
چو بد ناپسند آیدت خود مکن (۳)

✱

بقراط : یدای کل علیل بعقاقیر ارضه ، فان الطبیعة تنزع الی غذائها (۴)
غریبی که رنج آردش دهر پیش
بدارو دهند آبش از شهر خویش (۵)

✱

المنصور بن المهدی : استدم النعمة بالشكر (۶) (۷) :

خردمند طبعان منت شناس	بدوزند نعمت بمیخ سپاس (۸)
دوام دولت اندر حق شناسیست	زوال نعمت اندر ناسپاسیست (۹)

(۱) بوستان ص ۲۰۲ .

(۲) مجمع الامثال ص ۵۵۱ .

(۳) بوستان ص ۲۰۳ .

(۴) المعاصن والاضداد ص ۸۹ ، والمعاصن والساوی « طبعة Geiessen » ص ۳۲۶ .

(۵) بوستان ص ۲۰۶ .

(۶) المجتنی ص ۷۳ .

(۷) مجمع الامثال ص ۴۹۸ : قیدوا نعم الله بالشكر .

(۸) بوستان ص ۲۰۸ .

(۹) مواظ ص ۲۱۱ .

انما یخدع الصبیان بالزیب (۱)

ز عهد پدر یادم آمد همی	که باران رحمت برو هر دمی
که در خریدیم لوح و دفتر خرید	ز بهرم یکی خاتم زر خرید
بدر کرد ناگه یکی مشتری	بخرمائی از دستم انگشتی
چو شناسد انگشتی طفل خرد	بشیرینی ازوی تواند برد ^(۲)

لا تکن حلواً فتستط (۳)

لعبت شیرین اگر ترش ننشیند	مدعیانش طمع کنند بجلوا ^(۴)
---------------------------	---------------------------------------

فی التأخیر آفات (۵)

روز بازار جوانی پنجروزی بیش نیست

نقد را باش ای پسر کافت بود تأخیر را^(۶)

انهم من زجاجة علی مافیها (۷)

چون آب در آبگینه پیدا است^(۸)

(۱) مجمع الامثال ص ۷۸ .

(۲) بوستان ص ۲۳۱ .

(۳) مجمع الامثال ص ۵۵۰ .

(۴) غزلیات ص ۳ .

(۵) مجمع الامثال ص ۲۶۵ .

(۶) غزلیات ص ۷ .

(۷) مجمع الامثال ص ۶۷۳ .

(۸) غزلیات ص ۲۴ .

هرچ آن بآبکینه پیوشی مبینست^(۱) .

آبکینه نتواند که پیوشد رازش^(۲) .

چو آب صافی در آبکینه پیدائی^(۳) .

✽

من الحيلة ترك الحيلة (۴) (۵) .

تدبیر تو چیست ترك تدبیر^(۶) .

چاره بیچارگی بود سعدی^(۷) .

✽

الكلام اذا صدر من القلب وقع في القلب (۸) .

که هرچ از جان برون آید نشیند لاجرم بردل^(۹) .

✽

القمر . . یبلی الكتان (۱۰) .

(۱) غزلیات ص ۴۵ .

(۲) غزلیات ص ۱۷۶ .

(۳) غزلیات ص ۲۸۱ .

(۴) مجمع الامثال ص ۶۶۳ .

(۵) دیوان ابن الوردی ص ۳۳۹ :

فاترك الحيلة فيها واتشد

انما الحيلة في ترك العيل

(۶) غزلیات ص ۱۶۵ .

(۷) غزلیات ص ۳۳۹ .

(۸) روض الاخبار ص ۲۷۸ .

(۹) غزلیات ص ۱۸۹ .

(۱۰) الغیت المسجم ج ۲ ص ۱۵۶ ، والطراف واللطائف ص ۱۶۷ .

ترا که گفت که برقع بر افکن ای فتمان

که ماه روی تو مارا بسوخت چون کتان^(۱)

✱

لیس حیّ علی الزمان بیاق (۲) .

نبودست تا بوده دوران کیتی بابقای ابنای کیتی معوّد^(۳)

✱

مالك : والله لقد اصبحت ما املك ديناراً ، ولا درهما ، ولا دانقاً . ولئن
لم يكن لي عند الله خير ، ما كانت لي دنيا و لا آخرة (۴) .

ترا که مالک دینار نیستی سعدی طریق نیست مگر زهد مالک دینار^(۵)

✱

خير الكلام ما قلّ و دلّ (۶) .

سعدیا قصه ختم کن بدعا انّ خير الكلام قلّ و دلّ^(۷)

✱

العاقل من يرى مقر سهمه من رميه ، قبل ارساله من فوقه (۸) (۹) .

(۱) مواعظ ص ۵۶ .

(۲) مجمع الامثال ص ۶۰۶ ، واخبار العمقى والمنفلين ص ۷۰ .

(۳) مواعظ ص ۱۸ .

(۴) حلیة الاولیاء ج ۲ ص ۳۶۷ .

(۵) مواعظ ص ۳۰ .

(۶) اساس الاقتباس ص ۶۵ .

(۷) مواعظ ص ۳۸ .

(۸) مجمع الامثال ص ۳۹۲ .

(۹) التنبيهات ص ۳۸۱ :

تیر از کمان چو رفت نیاید بشست باز پس واجبست در همه کاری تأملی^(۱)

✱

عمر: لیت امی لم تلدنی (۲).

خردمندان پیشین راست گفتند مرا خود کاشکی مادر نزادی^(۳)

✱

ضمرة بن ضمرة: لیس للامور بصاحب من لم ينظر فی العواقب (۴).

طلب منصب فانی نکند صاحب عقل

عاقل آنست که اندیشه کند پایان را^(۵)

✱

قدّر ثم اقطع (۶).

نعمّا قال خیطاط بموصل لما جور له قدّر ففصل^(۷)

✱

لكل مقام مقال (۸) (۹).

ولیکن هر مقامی را مقالی^(۱۰).

(۱) مواعظ ص ۷۹.

(۲) الطبقات الكبرى ج ۱ ص ۱۷.

(۳) مواعظ ص ۸۲.

(۴) مجمع الامثال ص ۵۹۳.

(۵) مواعظ ص ۱۱۴.

(۶) مجمع الامثال ص ۴۹۸.

(۷) مواعظ ص ۱۵۱.

(۸) مجمع الامثال ص ۵۹۸.

(۹) العطیة :

فان لكل مقام مقالا

تعنن علی هداك المليك

(الكامل ج ۱ ص ۳۵۷)

(۱۰) مواعظ ص ۱۹۲.

☆

ماخاب من استشار (۱) (۲) .

هر که بیمشورت کند تدبیر	غالبش بر غرض نیاید تیر
بیخ بی مشورت که بنشانی	بر نیارد بجز پشیمانی ^(۳)

(۱) الطرائف واللطائف ص ۸۱ .

(۲) سلیمان بن داود - ع : « من لم یستشر یندم » .

(الطرائف واللطائف ص ۸۲)

(۳) مواعظ ص ۲۰۷ .

ماخذ سعدی من القصص

أصاب اعرابی جرو ذئب ، فاحتمله الى خبائه ، وقرب له شاة . فلم يزل
يمتص من لبنها حتى سمن ، و كبر . ثم شد على الشاة ، فقتلها . فقال الاعرابی
يذكر ذلك :

غذتك شويھتني و نشأت عندي فمن أدراك أن اباك ذيب
فجعت نسية و صفار قوم بشاتهم و انت لهاريب
اذا كان الطباع طباع سوء فليس بنافع ادب الاديب (١)
عاقبت گرگ زاده گرگ شود کرچه با آدمی بزرگ شود (٢)

حكى عن الحسين بن عبدالسلام المصري ، المعروف بالجمل ، انه مر ببعض
اخوانه ، بعقبة النجارين - و هو يعدو باكثر مما يقدر عليه - فقال له : قف علي .
فخاف ان تكون نزلت به نازلة . فأتاه الى الدار ، فخرج مستخفيا ، فقال : مالك
يا أبا عبدالله ؟ قال : ما علمت ان السخرة وقعت في الجمال ؟ فما يؤمنني أن
يقال هذا الجمل ، فأوخذ ، فلا تخلص الا بشفاعه (٣)

گفتم حکایت آن روباه مناسب حال تست که دیدندش گریزان و بی خویشتن
افتان و خیزان کسی گفتش چه آفت است که موجب مخافتست . گفتا شنیده‌ام که
شتر را بسخره میگیرند گفت ای سفیه شتر را با تو چه مناسبت است و ترا بدو چه

(١) الاستاد محمد محفوظ - المستطرف ج ١ ص ١٧٠ ، والمحاسن الاضداد ص ٣١ .

(٢) گلستان ص ١٩ .

(٣) جمع الجواهر ص ٦٣ ، و ماخذ قصص و تمثيلات مثنوی ص ١٧٩ .

مشابهت . گفت خاموش که اگر حسودان بغرض گویند شترست و گرفتار آیم کرا غم تخلص من دارد^(۱)

نشیدی که صوفی میکوفت زیر نعلین خویش میخی چند
آستینش گرفت سرهنگی که بیا نعل بر ستورم بند^(۲)

حکمی ان الرشید قرأ یوما «ونادی فرعون فی قومه قال یا قوم ألیس لی ملک مصر وهذه الانهار تجری من تحتی افلا تبصرون» فقال : اطلبوا لی شخصا انذل ما یکون ، حتی اولیه مصر . فطلبوا شخصا مخبلا کما اراد الخلیفه ، فوله مصر - وکان اسمه خصیب - فلما ولی احسن السیره ، و باشر الکرم ، و انتشر ذکره فی البلاد . . (۳)

هرون الرشید را چون ملک مصر مسلم شد ، گفت : بخلاف آن طاعی که بغرور ملک مصر دعوی خدائی کرد نبخشم این مملکت را مگر بخسیس ترین بندگان. سیاهی داشت نام او خصیب در غایت جهل ملک مصر بوی ارزانی داشت^(۴)

حکمی انه حضر منجم فی مجلس بعض الملوک ، و اخذ یخبر عن احوال السموات . فبلغه فی المجلس ان امراته وجدت مع شخص یزنی بها ، فانشد بعض الظرفاء :

حدیث المنجم فی حکمه یحل لدینا محل الحدث
یخبر عن حادثات السماء ویجهل فی بینه ما حدث^(۵)

(۱) کلستان ص ۲۱-۲ .

(۲) کلستان ص ۱۱۶ .

(۳) آثار البلاد ص ۲۱۹ ، و یادداشت های آقای مجتبی مینوی - الفتح الوهمی ج ۱ ص ۴۹

و تحفة النظر ج ۱ ص ۹۷ .

(۴) کلستان ص ۵۱ .

(۵) ارمغان مج ۱۶ ص ۳۱۸ .

منجمی بخانه در آمد یکی مرد بیگانه را دید با زن او بهم نشسته دشنام و
سقط گفت و فتنه و آشوب خاست . صاحبدلی که برین واقف بود گفت :
تو بر اوج فلک چه دانی چیست که ندانی در سرایت کیست ^(۱)

✽

(جود کعب بن مامه) ♦♦♦ فلما دار القعب فانهی الی کعب ، ابصر النمری
یحدد النظر الیه ، فأثر بمائه . وقال للساقی : اسق اخاك النمری .. (۲)

جوانی پاکباز پاک رو بود	که با پاکیزه روئی در کرب بود
چنین خواندم که درد ریای اعظم	بگردابی در افتادند با هم
چو ملاح آمدش تا دست گیرد	مبادا کاندران حالت بمیرد
همی گفت از میان موج و تشویر	مرا بگذار و دست یار من گیر ^(۳)

✽

السری السقطی : انا استغفر الله من قولی « الحمد لله » منذ ثلاثین سنة . فقیل
کیف ؟ فقال : وقع حریق باللیل ، فخرجت انظر دکانی . فقیل : الحریق ابعد
من دکانک . فقلت : الحمد لله . ثم قلت : هب ان دکانک تخلص ، اما تهتم
للمسلمین (۴)

شبى دود خلق آتشی بر فروخت	شنیدم که بغداد نیمی بسوخت
یکی شکر گفت اندر آن خاک و دود	که دکان ما را کزندی نبود
جهان دیده ای گفتش ای بوالهوس	ترا خود غم خوشتن بود و بس
پسندی که شهری بسوزد بنار	اگر چه سرایت بود بر کنار ^(۵)

(۱) گلستان ص ۱۱۹ .

(۲) مجمع الامثال ص ۱۶۴ .

(۳) گلستان ص ۱۴۵ .

(۴) روض الاخیاء ص ۱۳۵-۶ ، و وفیات الاعیان ج ۲ ص ۱۰۲ .

(۵) بوستان ص ۳۸ .

قال ابراهيم لشقيق: ما بدء امرك الذي بلغك هذا ؟ قال : مررت ببعض
الفلوات ، فرأيت طيرا مكسورا الجناحين ، في فلاة من الارض ، فقلت : انظر من
اين يرزق هذا . فقعدت بجذائه ، فاذا انا بطائر قد اقبل ، في منقاره جرادة ،
فوضعتها في منقار الطير المكسور الجناحين . فقلت لنفسى : يا نفس ، ان الذى
قيض هذا الطير الصحيح لهذا الطير المكسور الجناحين في فلاة من الارض ، هو
قادر ان يرزقنى حيث كنت ، فتركت التكسب ، واشتغلت بالعبادة . فقال ابراهيم :
يا شقيق ، و لم لاتكون انت الطير الصحيح ، الذى اطعم العليل ، حتى تكون
افضل منه •• (٤)

يکى روبهی دید بیدست و پای	فرو ماند در لطف و صنع خدای
که چون زندگانی بسر میبرد	بدین دست و پای از کجا میخورد
درین بود درویش شوریده رنگ	که شیری در آمد شغالی بچنگ
شغال نگونبخت را شیر خورد	بماند آنچه روباه از آن سیر خورد
دگر روز باز اتفاق افتاد	که روزی رسان قوت روزش بداد
یقین مرد را دیده بیننده کرد	شد و تکیه بر آفریننده کرد
کزین پس بکنجی نشینم چو مور	که روزی نخوردند پیلان بزور
زنخدان فرو برد چندی بجیب	که بخشنده روزی فرستد ز غیب
نه ییگانه تیمار خوردش نه دوست	چو چنگش رگ واستخوان ماند و پوست
چو صبرش نماند از ضعیفی وهوش	ز دیوار محرابش آمد بگوش
برو شیر درنده باش ای دغل	مینداز خود را چو روباه شل

(۱) معاضرة الابرار ج ۱ ص ۱۷۲ . و قصة القط الاعمی «ترجمة طاهر بن احمد بابشاذ»

انباء الرواء ج ۲ ص ۹۶-۷ ، ووقیات الاعیان ج ۲ ص ۲۰۰ ، و مجانی الادب ج ۲ ص ۱۸۰-۱
و بادداشتهای آقای مجتبی مینوی - شذرات الذهب ج ۳ ص ۳۳۴ .

چنان سعی کن کر تو ماند چو شیر چه باشی چو روبه بوا مانده سیر^(۱)

ز نیروی سر پنجه شیر گیر فرو مانده عاجز چو روباه پیر^(۲)

من أعجب ما حکى عن حاتم الطائي ، هو أن احد قياصرة الروم بلغته اخبار حاتم ، فاستغرب ذلك . وكان قد بلغه ان لحاتم فرسان كرام الخيل عزيزة عنده . فأرسل اليه بعض حجابه ، يطلب منه الفرس هدية اليه - وهو يريد أن يمتحن سماعته بذلك - فلما دخل الحاجب ديار طي ، سأل عن ابيات حاتم حتى دخل عليه ، فاستقبله ، ورحب به - وهو لا يعلم أنه حاجب الملك - وكانت المواشي حينئذ في المراعي ، فلم يجد اليها سبيلا ، لقرى ضيفه فنحتر الفرس ، و أضرم النار . ثم دخل الى ضيفه يحادثه ، فأعلمه انه رسول قيصر ؛ وقد حضر يستميحه الفرس . فساء ذلك حاتما ، و قال : هلا اعلتمنى - قبل الآن - فاني قد نحرتها لك ، اذ لم أجد جزورا غيرها بين يدي . فعجب الرسول من سخائه ، و قال : والله لقد رأينا منك اكثر مما سمعنا (۳)

ز اوصاف حاتم بهر مرز و بوم	بگفتند برخی بسلطان روم
که همتای او در کرم مرد نیست	چو اسبش بجولان و ناورد نیست
بیابان نوردی چو کشتی بر آب	که بالای سیرش نبرد عقاب
بدستور دانا چنین گفت شاه	که دعوی خجالت بود ییگواه
من از حاتم آن اسب تازی نژاد	بنخواهم گر او مکرمت کرد و داد

(۱) بوستان ص ۸۳-۴ .

(۲) بوستان ص ۱۴۷ .

(۳) مجانی الادب ج ۱ ص ۱۳۴ - ابن عبد ربّه .

وگر رد کند بانگ طبل تهیست
روان کرد و ده مرد همراه وی
صبا کرده بار دگر جان درو
بر آسود چون تشنه بر زنده رود
بدا من شکر دادشان زر بهشت
بگفت آنچه دانست صاحب خبر
بدندان ز حسرت همی کند دست
چرا پیش ازینم نگفتی پیام؟
ز بهر شما دوش کردم کباب
نشاید شدن در چراگاه خیل
جز او بر در بارگاهم نبود
که مهمان بخشید دل از فاقه ریش
دگر مرکب نامور گو مباحش
طبیعیست اخلاق نیکو نه کسب
هزار آفرین گفت بر طبع وی^(۱)

بدانم که در وی شکوه مهیست
رسولی هنرمند عالم بطی
زمین مرده و ابر گریان برو
بمنزلگه حاتم آمد فرود
سماطی ییفا کند و اسبی بکشت
شب آنجا بیودند و روز دگر
همیگفت حاتم پریشان چومست
که ای بهره ور مؤبد نیکنام
من آن باد رفتار دلدل شتاب
که دانستم از هول باران و سیل
بنوعی دگر روی و راهم نبود
مروت ندیدم در آیین خویش
مرانام باید در اقلیم فاش
کسانرا درم داد و تشریف واسب
خبر شد بروم از جوانمرد طی

فصنت عنه النفس والعرض
ومن بعض الکلب ان عضاً (۲)

شاتمنی عسبد بنی مسمع
ولم اجبه لاحتماری له

(۱) بوستان ص ۸۵-۶

(۲) معاهد التعمیم ج ۳ ص ۲۵۱، و یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی - محاضرات الادباء،

سگی پای صحرا نشینی گ-زید	بخشمی که زهرش ز دندان چکید
شب از درد بیچاره خوابش نبرد	بخیل اندرش دختری بود خرد
پدر را جفا کرد و تنیدی نمود	که آخر ترا نیز ده ——— دان نبود
پس از گریه مرد پراکنده روز	بخندید کای ؛ ابك دلفروز
مرا گرچه هم سلطنت بود و بیش	دریغ آمدم کام و دندان خویش
محالست اگر تیغ بر سر خورم	که دندان بیای سگ اندر برم
توان کرد با نا کسان بدرگی	و لیکن نیاید ز مردم سگی ^(۱)

قال عوف : دخلت علی ابن سیرین ، فتناولت عنده الحجاج ، فقال :
 ان الله حکم عدل . ينتقم للحجاج ممن اغتابه ، كما ينتقم من الحجاج لمن ظلمه .
 وانك اذا لقيت الله غدا - كان اصغر ذنب أصبته ، أشد عليك من اعظم ذنب
 أصابه الحجاج (۲) .

کسی گفت حجاج خونخواره ایست	دلش همچو سنگ سیه پاره ایست
نترسد همی ز آه و فریاد خلق	خدایا تو بستان ازو داد خلق
چنان دیده پیر دیرینه زاد	جوان را یکی پند پیرانه داد
کز او داد مظلوم مسکین او	بخوانند و از دیگران کین او
تو دست از وی و روزگارش بدار	که خود زیر دستش کند روزگار
نه بیداد ازو بهره مند آمدم	نه نیز از تو غیبت پسند آمدم
بدوزخ برد مدبری را گناه	که پیمانۀ پر کرد و دیوان سیاه
دگر کس بغیبت پیش می رود	مبادا که تنها بدوزخ رود ^(۳)

(۱) بوستان ص ۱۳۴ - ۵ .

(۲) احیاء علوم الدین ج ۳ ص ۱۱۶ .

(۳) بوستان ص ۱۸۷ .

عن ابن عباس - رضی الله عنه : .. ان نجدة الحروری ، او نافعاً الازرق ؛
قال له : انك تقول ، ان الهدهد اذا نقر الارض ، عرف مسافة ما بينه وبين
الماء ، وهو لا يبصر شعيرة الفخ ؟ فقال : اذا جاء القدر غشى البصر (۱) .

چنین گفت پیش زغن کرکسی	که نبود ز من دور بین تر کسی
زغن گفت ازین در نشاید گذشت	بیا تا چه بینی بر اطراف دشت
شنیدم که مقدار یکروزه راه	بکرد از بلندی بیستی نگاه
چنین گفت دیدم گرت باور است	که یکدانه گندم بهامون برست
زغن را نماند از تعجب شکیب	ز بالا نهادند سر در نشیب
چو کرکس بر دانه آمد فراز	گره شد برو پای بندی دراز
ندانست از آن دانه خوردنش	که دهر افکند دام درگردنش
نه آبتن در بود هر صدف	نه هر بار شاطر زند بر هدف
زغن گفت از آن دانه دیدن چسود ؟	چو بینائی دام خصمت نبود (۲)

بتی دیدم از عاج در سو منات
مرصع چو در جاهلیت منات
..... الخ (۳) (۴)

أثار جماعة من الاعراب ضبعا ، فدخلت خباء شيخ منهم ، فقالوا :
اخرجها . فقال : ما كنت لافعل ، وقد استجارت بي ، فأنصرفوا . و قد كانت

(۱) مجمع الامثال ص ۲۶ ، والحيوان ج ۶ ص ۱۰۱ - ۲ ، و ج ۳ ص ۱۶۱ ، و مآخذ

نقص وتمثيلات مثنوی ص ۱۴ - ۶ : العرائس .

(۲) بوستان ص ۱۶۰ .

(۳) بوستان ص ۲۱۵ - ۲۰ .

(۴) آثار البلاد ص ۶۳ - ۴ .

هزیلا، فأحضر لها لقاحاً، وجعل يسقيها، حتى عاشت، فنام الشيخ - ذات يوم - فوُثِبَ عليه، فقتلته (۱).

یکی بچه گرگ می پرورید	چوپرورده شد خواجه برهم درید
چو بر پهلوئی جان سپردن بخفت	زبان آوری درسش رفت و گفت
تو دشمن چنین نازنین پروری	ندانی که ناچار زخمش خوری ^(۲)

قامت امرأة العزيز الى الصنم، فظلمت دونه بثوب. (قال) فقال لها يوسف: ما هذا؟ قالت: استحيى أن يرانا. فقال لها يوسف: أتستحيين ممن لا يسمع، ولا يبصر، ولا يفقه. ولا أستحيى أنا ممن خلق الأشياء كلها و علمها؟ (۳).

زلیخا چو گشت از می عشق مست	بدامان یوسف در آویخت دست
چنان دیو شهوت رضا داده بود	که چون گرگ در یوسف افتاده بود
بتی داشت بانوی مصر از رخام	برو معتکف بامدادان و شام
در آن لحظه رویش پیوشید و سر	مبادا که زشت آیدش در نظر
غم آلوده یوسف بکنجی نشست	بسر بر ز نفس ستمکاره دست
زلیخا دو دستش ببوسید و پای	که ای سست پیمان سرکش در آی
بسندان دلی روی درهم مکش	بتندی پریشان مکن وقت خوش
روان گشتش ازدیده برچهره جوی	که برگرد و نا پاکی از من مجوی
تو در روی سنگی شدی شرمناک	مرا شرم باد از خداوند پاک ^(۴)

(۱) ثمار القلوب ص ۳۲۰، والزهرة ج ۱ ص ۴۹۴، والاستاذ محمد محفوظ - المستطرف

ج ۱ ص ۱۷۰، و یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی - المحاسن والاضداد ص ۳۰.

(۲) بوستان ص ۲۳۲.

(۳) المراسم ص ۵۹.

(۴) بوستان ص ۲۳۶ - ۷.

ان العرب تزعم ، أن الثعلب نظر الى العنقود ، فرامه ، فلم ينله . فقال :
هذا حامض . وحكى الشاعر ؛ فقال :

أنت عندى كئعالة	ايها العائب سلمى
أبصر العنقود طاله	رام عنقودا فلما
لما رأى ان لا يناله (١)	قال هذا حامض

که گفت پیرزن از میوه میکند پرهیز

دروغ گفت که دستش نمیرسد بشمار (٢)

که گفت پیر زن از میوه میکند پرهیز

دروغ گفت که دستش نمیرسد بدرخت (٣)

(١) مجمع الامثال ص ٤٢٠ .

(٢) مواعظ ص ٣٠ .

(٣) مواعظ ص ١٥٤ .

مآخذ سعدی من الشعراء العرب

وفي الصمت ستر للعيى و انما صحيفة لب المرء أن يتكلما (۱)
 زبان در دهان ای خردمند چیست کلید در گنج صاحب هنر
 چو در بسته باشد چه داند کسی که جوهر فروشت یا پیلور (۲)

ابن الرومی

و ما الحلی الا زينة لنقيصة تتمم من حسن اذا الحسن قصرا
 فاما اذا كان الجمال موفرا كحسنك لم يحتج الى ان يزورا (۳)
 وصف ترا گر کنند و ر نکنند اهل فضل حاجت مشاطه نیست روی دلارام را (۴)
 گیسوت عنبرینه گردن تمام بود معشوق خویروی چه محتاج زیورست (۵)
 ز نقش روی تو مشاطه دست باز کشید
 که شرم داشت که خورشید را بیاراید (۶)
 تو بی زیور محلائی و بی رخت مزکائی و بی زینت مزین (۷)

(۱) منهاج الیقین ص ۴۵۳ .

(۲) کلستان ص ۷ .

(۳) الذخائر والاعلاق ص ۱۵۸ .

(۴) کلستان ص ۱۰ .

(۵) غزلیات ص ۳۶ .

(۶) غزلیات ص ۱۵۰ .

(۷) غزلیات ص ۲۴۵ .

حاجت بنگاریدن نبود رخ زیبا را تو ای ماه پری پیکر زیبا و نگارینی^(۱)

☆

الاعور الشنی

و کائن تری من صامت لك معجب زیادته أو نقصه في التكلم^(۲)

تا مرد سخن نگفته باشد عیب و هنرش نهفته باشد^(۳)

آدمی را زبان فزیده کند^(۴)

بنطقست و عقل آدمیزاده فاش^(۵)

☆

ابوالفتح البستی

لا يستخفن الفتنى بعدوه ابدأوان كان العدو ضئلا^(۶)(۷)

دشمن نتوان حقیر و بیچاره شمرد^(۸)

☆

في المهد ينطق عن سعادة جده اثر النجاة ساطع البرهان^(۹)

(۱) غزلیات ص ۳۵۰ .

(۲) منهاج الیقین ص ۴۵۲ .

(۳) کلستان ص ۱۵ .

(۴) کلستان ص ۱۸۷ .

(۵) بوستان ص ۱۸۱ .

(۶) بیتة الدهر ج ۴ ص ۳۳۳ .

(۷) فردوسی :

که دشمن اگر چه بود خوار خرد
ندارم همی دشمن خرد خوار
مراورا نباید بنادان شمرد
... (یادداشت های آقای مجتبی مینوی)

(۸) کلستان ص ۱۹ .

(۹) اساس الاقتباس ص ۱۱۹ .

از عهد خردی آثار بزرگی در ناصیه او پیدا

بالای سرش ز هوشمندی می تافت ستاره بلندی^(۱)

✱

ابوالنصر محمد بن عبدالجبار العتبی

یا من یقابل دیناری بدرهمه	اقصر فدعواک طاووس بالاریش
وای عیب لعین الشمس ان عمیت	او قصرت عنه ابصار الخفافیش ^(۲)
گر نبیند بروز شیره چشم	چشمه آفتاب را چه گناه ^(۳)
نور گیتی فروز چشمه هور	زشت باشد بچشم موشک کور ^(۴)
شیره گروصل آفتاب نخواهد	رونق بازار آفتاب نکاهد ^(۵)

برغم دشمنم ای دوست سایه بسر آور

که موش کور نخواهد که آفتاب بر آید^(۶)

بچشم کوتاه اغیار در نمی آیند

مثال چشمه خورشید و دیده خفاش^(۷)

✱

ابو تمام

لاتنکری عطل الکریم من الغنی^(۸)

(۱) کلستان ص ۲۰ .

(۲) یتیمه الدهر ج ۴ ص ۴۰۵ .

(۳) کلستان ص ۲۱ .

(۴) کلستان ص ۱۱۵ .

(۵) کلستان ص ۱۲۹ .

(۶) غزلیات ص ۱۵۱ .

(۷) مواعظ ص ۱۳۰ .

(۸) دیوان ابی تمام ص ۱۸۵ .

قرار بر کف آزادگان نکیرد مال^(۱)

بسرو گفت کسی میوه نمیآری جواب داد که آزادگان تهیدستند^(۲)

☆

تزدحم الناس علی بابیه و المنهل العذب کثیر الزحام^(۳) (۴)

هر کجا چشمه ای بود شیرین مردم و مرغ و مور گرد آیند^(۵)

مشرب شیرین نبود بی زحام دعوت منعم نبود بی فقیر^(۶)

ای برد سرایت غوغای عشقبازان همچون بر آب شیرین آشوب کاروانی^(۷)

تو آن جواد زمانی که از دحام عوام درت بمشرب شیرین کاروان ماند^(۸)

☆

ابو علی ابن مقلة

صديقك من رعاك عند شديدة وكلاً تراه في الرخاء مراعيًا^(۹) (۱۰)

دوستان بزندان بکار آیند که بر سفره همه دشمنان نمایند .

دوست مشمار آنکه در نعمت زند لاف یاری و برادر خواندگی

(۱) کلستان ص ۲۷ .

(۲) غزلیات ص ۱۲۲ .

(۳) روض الاخیار ص ۲۲۴ .

(۴) قال أعرابي: «ان الندى حيث ترى الضفطاء فأخذه بشار، وشرحه وبينه، فقال: يسقط الطير...

والمنهل العذب كثير الزحام (یادداشتهای آقای مجتبی مینوی - کتاب المصناعتین ص ۲۰۲-۳)

(۵) کلستان ص ۲۸ .

(۶) غزلیات ص ۱۶۵ .

(۷) غزلیات ص ۳۴۴ .

(۸) مواعظ ص ۲۲ .

(۹) شرح المصنوعون به علی غیر اهله ص ۴۵۵ .

(۱۰) منهاج الیقین ص ۳۱۴ :

- دوست آن دانه که گیرد دست دوست در پریشان حالی و درماندگی (۱)
 حدیث عشق از آن بطل منیوش که در سختی کند یاری فراموش (۲)
 دوست نباشد بحقیقت که او دوست فراموش کند در بلا (۳)
 نه حریف مهر بانست حریف سست پیمان
 که بروز تیرباران سپر بلا نباشد (۴)
 بد عهد بود که یار درویشی را در حال توانگری فراموش کند (۵)
 یار آن یارست که در بلا یار بود (۶)

الصاحب بن عباد

- فما السلطان الا البحر عظما و قرب البحر محذور العواقب (۷)
 عمل پادشاهان چون سفر دریاست (۸)

لئن كان بدء الصبر مرا مذاقه _____ لقد يجتنى من غبه الثمر الحلو (۹) (۱۰)

- (۱) کلستان ص ۳۲ .
 (۲) کلستان ص ۱۴۵ .
 (۳) غزلیات ص ۲ .
 (۴) غزلیات ص ۱۰۵ .
 (۵) مواعظ ص ۱۹۷ .
 (۶) مواعظ ص ۱۹۸ .
 (۷) یادداشت های آقای مجتبی مینوی - یتیمه الدهر ج ۳ ص ۲۷۴ .
 (۸) کلستان ص ۳۳ .
 (۹) الذخائر والاعلاق ص ۶۴ .
 (۱۰) انوار شروان : المعبر صبر کاسمه ، و عاقبتی عمل - التثبیات ص ۳۱۶ .

منشین ترش که از گردش صبر تلخست ولیکن بر شیرین دارد (۱)

☆

ابو نواس

لست ماعشت مدخلا
مکن انگشت در سوراخ کژدم (۲)

☆

ابو تمام

لولا اشتعال النار فیما جاورت
نیاساید مشام از طبله عود
ماکان یعرف طیب عرف العود (۴)
بر آتش نه که چون عنبر ببوید (۵)
عود بر آتش نهند و مشک بسایند (۶)
معدن کنان جامه بر عود سوز (۷)
و گر عیر نسوزد بانجمن چه رسد (۸)
مثال سعدی عود است تا نسوزانی
جماعت از نفسش دمبدم نیاسایند (۹)

قول مطبوع از درون سوزناك آید که عود

چون همی سوزد جهان از وی معطر میشود (۱۰)

(۱) گلستان ص ۳۳ .

(۲) یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی.

(۳) گلستان ص ۳۴ .

(۴) دیوان ابی تمام ص ۶۵ .

(۵) گلستان ص ۳۶ .

(۶) گلستان ص ۱۰۴ .

(۷) بوستان ص ۱۴۰ .

(۸) غزلیات ص ۱۰۱ .

(۹) غزلیات ص ۱۳۵ .

(۱۰) غزلیات ص ۱۴۶ .

- نالہ سعدی بچہ دانی خوشست بوی خوش آید چو بسوزد عیر^(۱)
 این حدیث از سر در دیست که من میگویم
 تا بر آتش ننهی بری نیاید ز عیر^(۲)
 چو ناف آهو خونم بسوخت در دل تنگ
 برفت در همه آفاق بوی مشکینم^(۳)
 عود ناسوخته ندارد بوی^(۴)
 و حرقة قلبی هیجتنی لنشرها کما فعلت نار المجامر بالعطر^(۵)
 سعیم اینست که در آتش اندیشه چو عود
 خویشتن سوخته ام تا بجهان بو برود^(۶)

☆

فیا عجبا لمن ریت طفلا	ألقمه باط-راف البنان
اعلمه الرماية كل يوم	فلما استد ساعده رمانی
اعلمه الفتوة كل حين	فلما طر شاربه جفانی
اعلمه الرواية كل وقت	فلما صار شاعرها هجانی ^(۷)
- نشینده ای چه گفت آنکه از پرورده خویش جفا دید

(۱) غزلیات ص ۱۶۵ .

(۲) غزلیات ص ۱۶۷ .

(۳) غزلیات ص ۲۳۴ .

(۴) غزلیات ص ۳۵۴ .

(۵) مواعظ ص ۹۵ .

(۶) مواعظ ص ۱۲۸ .

(۷) المحاسن والاشهاد ص ۴۷ ، و مجمع الامثال ص ۵۸۰-۱ ، و یادداشت های آقای مجتبی

مپنوی - نهاية الادب ج ۳ ص ۷۳ ، والبيان والتبيين ج ۲ ص ۱۱۸ .

یا وفا خود نبود در عالم یامگر کس درین زمانه نکرد
کس نیاموخت علم تیر از من که مرا عاقبت نشانه نکرد^(۱)

ابن سكرة

و الموت أنصف حین عدل قسمة

بین الخلیفة والفقیه البائس (۲)(۳)(۴)(۵)

گر کسی خاک مرده باز کند ننماید توانگر و درویش^(۶)

چو کار با لحد افتاد هر دو یکسانند

بزرگتر ملک و کمترینه بازاری^(۷)

ای پادشاه شهر چو وقتت فرارسد تونیز با گدای محلت برابری^(۸)

اذا كان عند الموت لافرق بیننا^(۹)

(۱) گلستان ص ۴۵ .

(۲) شرح المقامات الحریریة ج ۲ ص ۴۱۰ .

(۳) طرفه بن العبد :

اری قبر نعام بغیل بماله کبر غوی فی البطالة مفسد

(شرح القصائد المشر ص ۸۴ ، و یادداشتهای آقای بدیع الزمان فروزانفر)

(۴) الوزیر ابوبکر ابن الصائغ :

هیئات ساوت بینهم اجدانهم و تشابه المعسود و المرحوم

(قلامد العقیان ص ۳۱۸)

(۵) شد الاضرار ص ۵۵ ، و منهاج الیقین ص ۴۸۴ :

و لقد مرتت علی القبور فما میزت بین العبد و المولی

(۶) گلستان ص ۴۶ .

(۷) مواعظ ص ۷۳ .

(۸) مواعظ ص ۷۴ .

(۹) مواعظ ص ۹۴

☆

ابو تمام

و لو كانت الاقسام تجري على الحجا هلكن اذا من جهلهم البهائم (۱)
اگر دانش بروزی در فزودی زنadan تنگ روزی تر نبودی (۲)

☆

و تجنب الاسود و رود ماء اذا كان الكلاب ولعن فيه (۳)
تشنه را دل نخواهد آب زلال نیم خورده دهان گنبدیده (۴)
نخورد شیر نیم خورده سگ ور بمیرد بسختی اندر غار (۵)

☆

الخليل بن احمد الفراهيدي

فكن مستعدا لداعي الفناء فان الذي هو آت قريب
وقبلك داوى المريض الطبيب فعاش المريض ومات الطبيب (۶)
شخصی همه شب بر سر بیمار گریست

چون روز آمد بمرد و بیمار بزیست (۷)
بس که در خاک تندرستانرا دفن کردیم و زخم خورده نمرد (۸)

(۱) دیوان ابی تمام ص ۲۱۶ .

(۲) گلستان ص ۵۲ .

(۳) المستطرف ج ۱ ص ۳۸ .

(۴) گلستان ص ۵۳ .

(۵) گلستان ص ۹۵ .

(۶) شرح المقامات الحریری ج ۲ ص ۷۱ .

(۷) گلستان ص ۶۴ .

(۸) گلستان ص ۶۴ .

- قضا را طیب اندر آن شب بمرد چهل سال ازین رفت وزندست کرد^(۱)
بسا چاره دانا بستختی بمرد که بیچاره گوی سلامت ببرد^(۲)

☆

کشاجم

- و مغن بارد النغمة مختل الیدین مارآه احد فی دار قوم مرتین^(۳)
مطربی دور ازین خجسته سرای کس دوبارش ندیده دریك جای^(۴)

☆

ابو تمام

- وطول مقام المرء فی الحي مخلق لدیـاجتیـه فاعترب تتجدد
فانی رایت الشمس زیدت محبة الی الناس ان لیست علیهم بسرمد^(۵)
صاحب دلی را گفتند بدین خوبی که آفتابست نشینده ایم که کس او را دوست
گرفته است و عشق آورده گفت برای آنکه هر روز می توان دید مگر در زمستان
که محجوبست و محبوب^{(۶) (۷)}

(۱) بوستان ص ۱۵۸ .

(۲) بوستان ص ۱۵۸ .

(۳) دیوان کشاجم ص ۱۷۷ ، و یادداشت های آقای مجتبی مینوی - معاضرات الادباء ج ۱

ص ۳۴۳ ، و الحماسة لابن الشجری ص ۲۶۳ .

(۴) گلستان ص ۶۶ .

(۵) دیوان ابی تمام ص ۷۶ ، و یادداشت های آقای مجتبی مینوی .

(۶) گلستان ص ۷۳ .

(۷) وهذا المعنى قاله السنائي أيضاً - یادداشت های آقای مجتبی مینوی .

ابوالقاسم الزاهی

کانه‌ها وهی قدامی ممثلة
فی راس دو حته‌ها تاج من النار (۱)
و افانین علیها جلنار
علقت بالشجر الاخضر نار (۲)
چو آتش در درخت افکند گلنار
دگر منقل منه آتش می‌فروز (۳)

اذا عبت أُمراً فلاتاته
فدواللب مجتنب ما یعیب (۴)
عالم آنکس بود که بدنکند
نه بگوید بخلق و خود نکند (۵)

ابوبکر محمد بن القاسم اشکنه‌اده الحجارى الاندلسی

فلاترهدن فی الخیر قدما ت حاتم
و اخباره حتی القيامة تذکر (۶)
نماند حاتم طائی و لیک تا بابد
بماند نام بلندش بنیکوئی مشهور (۷)

ولیس الیث من جوع بغاد
علی جیف تطیف بها الکلاب (۸) (۹)

(۱) حلبة الکعبت ص ۲۳۰ .

(۲) گلستان ص ۷۶ .

(۳) غزلیات ص ۱۷۰ .

(۴) مجمع الامثال ص ۵۵۱ .

(۵) گلستان ص ۸۰ .

(۶) نفع الطیب ج ۲ ص ۳۰۰ .

(۷) گلستان ص ۸۷ .

(۸) منهاج الیقین ص ۳۴۰ .

(۹) حدیقة الحقیقة ص ۳۹ :

نخورد دیکه کرم کرده کریم

سفله داود ز بهر روزی هم

(یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی)

نخورد شیر نیم خورده سگ ورمیرد بسختی اندر غار^(۱)

☆

و جرح السیف تدمله فیبرا و جرح الدهر ما جرح اللسان

جراحات الطعان لها التئام ولا يلتام ما جرح اللسان^(۲)

هر کرا رنجی بدل رسانیدی اگر در عقب آن صد راحت برسانی از پاداش آن
يك رنجش ایمن مباح که پیکان از جراحت بدر آید و آزار در دل بماند^(۳).

ز زخم سنان بیش زخم زبـان که این تن کند خسته و آن روان

☆

ابوالفتح البستی

لا يستخفن الفتى بعدوه أبدأ و ان كان العدو ضئلا

ان القذى يؤذى العيون قليله ولربما جرح البعوض الفيل (۴)(۵)(۶)(۷)

پشه چو پر شد بزند پیل را با همه تندی و صلابت که اوست^(۸)

(۱) گلستان ص ۹۵ .

(۲) المعاسن والاضداد ص ۲۰ ، والمعاسن والمساوی « طبعة مصر » ج ۲ ص ۶۱ .

(۳) گلستان ص ۱۰۹ .

(۴) یثیمة الدهر ج ۳ ص ۳۳۳ .

(۵) ابن الحجاج :

ان كنت تحتقر العتاب تكبرا فالفيل يعمل فيه قرص البرغش

(یثیمة الدهر ج ۳ ص ۵۱)

(۶) محمد بن موسی العبادی البلخی :

ان كنت أشكوا من يرق

فالفيل يضجر و هو اءـ

عن الشكاية في القريض

ظلم ما رأيت من البعوض

(یثیمة الدهر ج ۴ ص ۸۶)

(۷) الحمیری : ان البعوضة اوتت النموزا - نفع الطیب ج ۲ ص ۳۵۳ .

(۸) گلستان ص ۱۱۰ .

امرو القیس

أجارتنا انا غریبان ههنا وکل غریب للغریب نسیب (۱)
من ذا یحدثنی و زم العیس ماللغریب سوی الغریب أنیس (۲)

عبدالله بن معاویة بن عبدالله بن جعفر بن أبی طالب

رأیت فضیلا کان شیئاً ملففاً فکشفه التمحیص حتی بدالیا
أأنت اخی مالم تکن لی حاجة فان عرضت ایقنت ان لا أخالیا
فلا زاد ما ینینی و ینک بعد ما بلوتک فی الحاجات الا تمادیا
فلست براء عیب ذی الود کله ولا بعض ما فیه اذا کنت راضیا
فعین الرضا عن کل عیب کلیلة ولكن عین السخط تبدی المساویا
کلا نا غنی عن أخیه حیاته و نحن اذا متنا أشد تغانیا (۳)

هنر بچشم عداوت بزرگتر عیب است

گلست سعدی و در چشم دشمنان خارست (۴)

چشم بد اندیش که برکنده باد عیب نماید هنر — رش در نظر
ور هنری داری و هفتاد عیب دوست نبیند بجز آن یک هنر (۵)

(۱) شرح دیوان امری، القیس ص ۵۵ ، و نزهة ذوی الکیس ص ۱۷ .

(۲) گلستان ص ۱۱۱ .

(۳) الکامل للبردج ۱ ص ۱۲۵ ، والصدقة والصديق ص ۱۲۸ ، و زهر الاداب ج ۱

ص ۱۲۵ .

(۴) گلستان ص ۱۱۵ .

(۵) گلستان ص ۱۲۶ .

- فرو گفت ازين شيوه نادیده گوی نبیند هنر دیه --- ده عیبجوی (۱)
 میان عیب و هنر پیش دوستان کریم تفاوتی نکند چون نظر بعین رضاست (۲)
 عیب یاران و دوستان هنرست سخن دشمنان نه معتبرست (۳)
 هرج آن قبیح تر بکند یار دوست روی
 داند که چشم دوست نبیند قباحتش (۴)
 ز دشمنان شنو ایدوست تا چه میگویند
 که عیب در نظر دوستان هنر باشد (۵)

☆

فضل الله الراوندي

- عهدي بنا والوصل یجمعنا كاللوز توأمتین فی قشر (۶)
 من و دوستی چون دو بادام مغز در پوستی (۷)
 مرا و عشق تو گیتی بیک شکم زادست
 دو روح در بدنی چون دو مغز در یک پوست (۸)
 از اتفاق چه خوشتر بود میان دو دوست
 درون پیرهنی چون دو مغز يك بادام (۹)

(۱) بوستان ص ۱۳۹ .

(۲) غزلیات ص ۲۳ .

(۳) غزلیات ص ۳۷ .

(۴) غزلیات ص ۱۷۴ .

(۵) مواعظ ص ۱۶۵ .

(۶) جنگ ع ۱۸۶ ، ورقة ۱۲۵ ،

(۷) گلستان ص ۱۲۸ .

(۸) غزلیات ص ۵۰ .

(۹) غزلیات ص ۱۹۷ .

همچون دو مغز بادام اندر یکی خزینه
با هم گرفته انسی وز دیگران ملالی^(۱)
☆

ابوالحسن ابن الحاج

ابا جعفر مات فيك الجمال فأظهر خدك لبس الحداد (۲)
مکر بماتم حسنم سیاه پوشیده است^(۳)
☆

العرجی

باتا بانعم ليلة حتى بدا صبح يلوح كالأغر الأشقر
فتالزما عند الصباح صباة اخذ الغريم بفضل ثوب المعسر (۴)
چه بودی از سر زلفش بدستم افتادی
چو آستین کریمان بدست درویشان^(۵)
☆

ابوالفتح البستی

فقوة العين بانسانها وقوة الانسان بالعين (۶)
هر کرا زر در ترازوست زور در بازوست^(۷)

(۱) غزلیات ص ۳۳۳ .

(۲) فلاحه العقیان ص ۱۴۹ ، و یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی - مواسم الادب ج ۱

ص ۲۰۰ .

(۳) گلستان ص ۱۳۱ .

(۴) دیوان العرجی خ الصفحة ۴۷ ، و شرح المقامات الحریریة ج ۲ ص ۱۵۵ .

(۵) گلستان ص ۱۳۳ .

(۶) روض الاخیار ص ۷۴ .

(۷) گلستان ص ۱۴۲ .

صالح بن عبد القدوس

ان الغصون اذا قومتها اعتدلت ولا يلين اذا قومته الحطب (۱)

چوب تر را چنانکه خواهی پیچ نشود خشک جز باتش راست (۲)

ابومروان الطنبی

دعنی اسر فی البلاد مبتغیا فضل ثراء متی یفر زانا

فبیذق النطع و هو احقر ما فیه اذا سار صار فرزانا (۳)

بیاده عاج چو عرصه شطرنج بسر میبرد فرزین میشود (۴).

ابو دلف کالطبل ینذهب صوته

و باطنه خلو من الخیر اخب (۵) (۶) (۷)

ای طبل بلند بانگ در باطن هیچ (۸)

(۱) کتاب الحماسة للبعثی ص ۲۳۵ ، و شرح المقامات الحریریة ج ۲ ص ۳۴۸ .

(۲) کلستان ص ۱۵۶ .

(۳) جذوة المقتبس ص ۲۶۵ .

(۴) کلستان ص ۱۶۲ .

(۵) شرح المصنوع به علی غیر اهله ص ۴۷۹ .

(۶) شرح المصنوع به علی غیر اهله ص ۴۹۶ :

کثیر اللعم مهزول المعالی
و باطنه من الخیرات خالی

و کم لله من عبید سمین
کشفه الطبل یسمع من بعید

(۷) روض الاخیار ص ۲۴۷ :

لکن کیسک مثل طبلی خالی

دمت الوصال فقال أمرهین

(۸) کلستان ص ۱۶۹ .

مقالات بیهوده طبل تہیست (۱)

دھل را کاندرون با دست ز انگشتی فغان دارد (۲)

کہ سعدی چون دھل بیهوده مخروط (۳)

حاصل آنست کہ چون طبل تہی بر بادم (۴)

میان تہی و فراوان سخن چو طنہوری (۵)

وین ہمہ لاف میزنیم از دھل میان تہی (۶)

راست گوئی میان تہی جرسیت (۷)

کہ از میان تہی بانگ میکند خشنخاش (۸)

ابو جعفر ابن البنی

کرمتما و اعتدی باللؤم غیر کما

والشوک والورد موجودان فی غصن (۹)

هر جا کہ گلست خارست (۱۰)

(۱) بوستان ص ۸۵ .

(۲) غزلیات ص ۹۲ .

(۳) غزلیات ص ۱۸۲ .

(۴) غزلیات ص ۲۰۳ .

(۵) غزلیات ص ۳۲۰ .

(۶) غزلیات ص ۳۵۷ .

(۷) مواعظ ص ۱۲۰ .

(۸) مواعظ ص ۱۳۰ .

(۹) قلامد العقیان ص ۳۱۳ .

(۱۰) کلستان ص ۱۷۴ .

- گنج و مار و گل و خار و عم و شادی بهمند^(۱)
 بود خار و گل باهم ای هوشمند^(۲)
 همه دانند که در صحبت گل خاری هست^(۳)
 ولیکن با رقیبان چاره نیست که ایشان مثل خارند و تو وردی^(۴)
 گل بیخار میسر نشود در بستان^(۵)
 خار و گل درهم اند و ظلمت و نور^(۶)

☆

علی بن ابی طالب علیه السلام (۷)

- فان لكل نصيح نصيحا
 وانی رایت غواة الرجال
 لا یترکون ادیما صحیحا (۸)
 رازی که نهان خواهی با کس در میان منه و گرچه دوست مخلص باشد که
 مران دوست را نیز دوستان مخلص باشد همچنین مسلسل^(۹)

(۱) گلستان ص ۱۲۵، و غزلیات ص ۱۳۱

(۲) بوستان ص ۲۰۳

(۳) غزلیات ص ۶۱

(۴) غزلیات ص ۲۹۸

(۵) مواعظ ص ۱۲۴

(۶) مواعظ ص ۲۰۵

(۷) یزیدی الی علی بن ابی طالب - علیه السلام - فقاتل یقول : هولاء ، و یقول آخرون :

قاله متمثلا . و لم یختلف فی انه کان یكثر انشاده (الکامل للمبرد ج ۲ ص ۱۵)

(۸) الکامل للمبرد ج ۲ ص ۱۵ ، و المحاسن والمساوی ج ۲ ص ۵۸ ، و تاریخ الخلفاء

ص ۱۸۴

(۹) گلستان ۱۸۰

بدوست گرچه عزیزست راز دل مگشای

که دوست نیز بگوید بدوستان عزیز^(۱)

✽

ان العدو وان ابدی مسالمة اذا رای منك یوما فرصة وثبا^(۲)(۳)

بر عجز دشمن رحمت مکن که اگر قادر شود بر تو نبخشاید^(۴)

که گر زنده‌اش مانی آن بی هنر نخواهد ترا زندگانی دگر^(۵)

✽

القطامي

قد یدرك المتانی بعض حاجته و قد یكون من المستعجل الزلل^(۶)

کارها بصبر آید و مستعجل بسر در آید^(۷)

✽

ابوالفتح البستی

فان لم تجد قولاً سديداً تقوله فصمتك عن غير السداد سداد^(۸)

چون نداری کمال فضل آن به که زبان در دهان نگه‌داری^(۹)

(۱) مواعظ ص ۱۷۹ .

(۲) منهاج‌الیقین ص ۳۱۴ .

(۳) الصداقة والصديق ص ۹۹ :

حتى اذا ظفر العدو بفرصة نفت الذي في بغضه و اراه

(۴) گلستان ص ۱۸۱ .

(۵) بوستان ص ۲۱۹ .

(۶) الطرائف واللطائف ص ۸۳ .

(۷) گلستان ص ۱۸۷ .

(۸) منهاج‌الیقین ص ۴۵۷ .

(۹) گلستان ص ۱۸۷ .

☆

ابوالفتح البستی

لاتودع السر و شاء به مدلا فمارعی غنما فی الدو سرحان (۱)
 از بدان نیکوئی نیاموزی نکند گرگ پوستین دوزی (۲)
 مباش غره و غافل چو میش سر در پیش
 که در طبیعت این گرگ گله بانی نیست (۳)

☆

ابن الوردی

و کذا الورد من الشوك وما ینبت النرجس الا من بصل (۴)
 گل از خارست و ابراهیم از آزر (۵)
 که گل از خار همی آید و صبح از شب تاری (۶)

☆

ابو محمد عبدالوهاب بن علی بن نصر المالکی البغدادی

بغداد دار لاهل المال طيبة وللمفالیس دارالضنك والضيق
 ظللت حیران امشی فی ازقتها کا ننی مصحف فی یت زندیق (۷)

(۱) مجانی الادب ج ۴ ص ۹۶ .

(۲) گلستان ص ۱۸۸ .

(۳) مواعظ ص ۱۲ .

(۴) دیوان ابن الوردی ص ۳۴۰ ، و مجانی الادب ج ۴ ص ۹۴ .

(۵) گلستان ص ۱۹۲ .

(۶) غزلیات ص ۳۱۶ .

(۷) و فیات الاعیان ج ۲ ص ۳۸۸ ، و یادداشت های آقای مجتبی مینوی - معجم البلدان ج ۴

ص ۸۲۹ ، و الغیت المسجم ج ۱ ص ۶۸ ، و تحفة النظر ج ۲ ص ۱۰۳ .

عالم اندر میان جاهل را مثلی گفته اند صدیقان
شاهدی در میان کورانست مصحفی در سرای زندیقان^(۱)

✽

الفرزدق

و قدیملاً القطر الاناء فیفعم^(۲)

اندك اندك بهم شود بسیار دانه دانه است غله در انبار
و قطر علی قطر اذا اتفقت نهر و نهر علی نهر اذا اجتمعت بحر
اندك اندك خیلی شود و قطره قطره سیلی گردد^(۳)
که قطره سیل شود چون بیکدگر پیوست^(۴)
که قطره قطره باران چو با هم آمد جوست^(۵)

✽

صالح بن عبد القدوس

و يظهر علم المرء فی الناس بخله و یستره عنهم جمیعاً سخاؤه
تغط بـ ثواب السخاء فانهـی اری کـل عیب والسخاء غطاؤه^(۶)
کس نبیند بخیل فاضل را که نه در عیب گفتنش کوشد
ور کریمی دو صد گنه دارد کرمش عیبها فرو پوشد^(۷)

(۱) کلستان ص ۱۹۲ .

(۲) دیوان الفرزدق ص ۱۶۴ ، و کتاب العماسة ص ۱۳۶ .

(۳) کلستان ص ۱۹۳ .

(۴) غزلیات ص ۲۲ .

(۵) غزلیات ص ۵۱ .

(۶) الذخائر و الإعلاق ص ۱۲۳ .

(۷) کلستان ص ۲۰۶ .

گر کان فضا علی و گرد ریائی بی راحت خلق بادمی پیمائی
ورباهمه عیبها کریم آسائی عیبت هنرست وز شتیت زیبائی^(۱)

☆

الظلم نار فلا تحقر صغیره لعل جذوة نار أحرقت بلدا^(۲)
چراغی که ییوه زنی بر فروخت بسی دیده باشی که شهری بسوخت^(۳)

☆

ابو نواس

إذا امتحن الدنيا لیب تکشف له عن عدو فی ثیاب صدیق^(۴)
زیگانه پرهیز کردن نکوست که دشمن توان بود در زی دوست^(۵)

☆

ان القلوب اذا تنا فر ودها مثل الزجاجة سرها لایجیر^(۶)
که سهلست لعل بدخشان شکست

شکسته نشاید دگر باره بست^(۷)

ولا سیما قلبی رقیق زجاجة وممتنع وصل الزجاج لدى الکسر^(۸)

☆

ولا بد للماء فی مرجل علی النار موقدة ان یفورا^(۹)

(۱) مواعظ ص ۲۰۱ .

(۲) شرح المضمون به علی غیر امله ص ۵۷ ، و روض الاخیار ص ۲۵۵ .

(۳) بوستان ص ۱۵ .

(۴) دیوان ابی نواس ص ۶۲۱ .

(۵) بوستان ص ۱۶ .

(۶) الطرائف واللطائف ص ۱۵۰ .

(۷) بوستان ص ۱۹ .

(۸) مواعظ ص ۹۵ .

(۹) حدیقة البلاغة - نوادر المخطوطات ج ۳ ص ۳۳۰ .

بر سر آتش نه غریبست جوش^(۱)

نبود بر سر آتش میسرم که نجوشم^(۲)

☆

العبد یقرع بالعصا و الحر تکفیه الاشارة^(۳)

از این به نصیحت نگوید کست اگر عاقلی يك اشارت بست^(۴)

☆

المعری

فرب شق براس جبر منفعة وقس علی نفع شق الرأس بالقلم^(۵)

نینی که چون کلاد بر سر برد قلم را زبانش رواتر بود^(۶)

دو نیمه باد سرش تا بسینه همچو قلم^(۷)

☆

ابو عمرو السفاقی

اذا ما عدوك يوما سما الی حالة لم تطق نقضا

فقبل و لا تأفن کفه اذا لم تکن تستطع عضها^{(۸)(۹)(۱۰)}

(۱) غزلیات ص ۱۸۴ .

(۲) غزلیات ص ۲۲۲ .

(۳) الوساطة ص ۱۵۸ .

(۴) بوستان ص ۵۵ .

(۵) شرح المقامات العربیة ج ۲ ص ۳۴۸ .

(۶) بوستان ص ۵۵ .

(۷) مواعظ ص ۴۷ .

(۸) جدوة المقتبس ص ۲۸۵ .

(۹) المنصور : « اذا مد عدوك الیک یدہ فاقطعها - ان امکنک - والا ، فقبلها » تاریخ الخلفاء .

ص ۲۶۸ .

(۱۰) محمد بن یزید الکاتب: اذا لم تستطع ان تقطع ید عدوك فقبلها - عیون الاخبار ج ۳ ص ۱۱۲ .

- چو دستی نشاید گزیدن بیوس که باغالبان چاره زرقست ولوس^(۱)
 چو نتوان بر افلاك دست آختن ضروریست با گردشش ساختن^(۲)
 سعدی چو سروری نتوان کرد لازمست
 بسا سخت بازوان بضرورت فـروتنی^(۳)
 با آنکه خصومت نتوان کرد بساز دستی که بدنجان نتوان برد بیوس^(۴)

ابوالفتح البستی

- احسن الی الناس تستعبد قلوبهم فطالما استعبد الانسان احسان^(۵)
 کرم کن نه پر خاش و کین آوری که عالم بزیر نکین آوری^(۶)
 ببخش ای پسر کادمیزاده صید باحسان توان کرد و وحشی بقید^(۷)
 نه این ریسمان میبرد با منش که احسان کمندیست در گردش^(۸)

- یخرج اسرار الفتی جلیسه رب امری جاسوسه انیسه^(۹)
 منه در میان راز با هر کسی که جاسوس همکاسه دیدم بسی^(۱۰)

(۱) بوستان ص ۶۱ .

(۲) بوستان ص ۱۵۳ .

(۳) غزلیات ص ۳۳۸ .

(۴) مواعظ ص ۱۹۹ .

(۵) مجانی الادب ج ۴ ص ۹۵ ، و اساس الاقتباس ص ۴۳ .

(۶) بوستان ص ۶۷ .

(۷) بوستان ص ۸۲ .

(۸) بوستان ص ۸۳ .

(۹) الصداقة و الصدیق ص ۱۳۳ .

(۱۰) بوستان ص ۶۷ .

ابو تمام

لا تنكرى عطل الكريم من الغنى فالسيل حرب للمكان العالى (۱)
چو سیلاب ریزان در کوهسار نگیرد همی بر بلندی قرار (۲)

حاتم الطائی

أماوى ان المال غاد ورائح ويبقى من المال الاحاديث والذكر (۲)
مرا نام باید در اقلیم فاش دگر مرکب نامور گومباش (۴)

لعین تقدی الف عین و تقفی و یکرّم الف للحبيب المکرم (۵)
غم جمله خور در هوای یکی مراعات صدکن برای یکی (۶)
آن شرط مهربانی و تحقیق دوستیست کز بهر دوستان بری از دشمنان جفا (۷)
هر آنکه مهر یکی در دلش قرار گرفت

روا بود که تحمل کند جفای هزار (۸)

و کل ما یفعل المحبوب محبوب (۹)

(۱) دیوان ابی تمام ص ۱۸۵ .

(۲) بوستان ص ۷۷ .

(۳) دیوان حاتم الطائی ص ۱۱۸ ، و أنوار الربیع ص ۱۵۴ .

(۴) بوستان ص ۸۶ .

(۵) عوارف المعارف ج ۴ ص ۲۶۴ .

(۶) بوستان ص ۹۳ .

(۷) مواظ ص ۳ .

(۸) مواظ ص ۳۰ .

(۹) شرح دیوان المتنبی ج ۱ ص ۴۸ ، و المدهش ص ۲۸۲ .

- ببخشای بر من که هرچ او کند و گر قصد خونست نیکو کند^(۱)
 مرا بهر چه کنی دل نخواهی آزدن
- که هر چه دوست پسندد بجای دوست رواست^(۲)
 سعدی از اخلاق دوست هر چه بر آید نکوست
- گو همه دشنام گو کز لب شیرین دعاست^(۳)
 هر آنچه بر سر آزادگان رود زیباست
- علی الخصوص که از دست یار زیبا خوست^(۴)
 که هر چه دوست پسندد بجای دوست نکوست^(۵)
- چرا و چون نرسد بندگان مخلص را
 رواست گر همه بد میکنی بکن که نکوست^(۶)
- ز دوست هر که تو بینی مراد خود خواهد
 مراد خاطر سعدی مراد خاطر دوست^(۷)
- هر چه پیش عاشقان آید ز معشوقان نکوست^(۸)
 ای در دل من رفته چو خون در رگ و پوست
- هرچ آن بسر آیدم ز دست تو نکوست^(۹)

- (۱) بوستان ص ۱۰۶ .
 (۲) غزلیات ص ۲۴ .
 (۳) غزلیات ص ۲۶ .
 (۴) غزلیات ص ۵۰ .
 (۵) غزلیات ص ۵۰ .
 (۶) غزلیات ص ۵۱ .
 (۷) غزلیات ص ۵۱ .
 (۸) غزلیات ص ۵۲ .
 (۹) غزلیات ص ۳۸۱ .

بالله بگذارید میــــــــان من و دوست

- (۱) نيك وبدا و رنج و راحت از دوست نكوست
 (۲) چون دشمن بیرحم فرستاده اوست بدعهدم اگر ندارم این دشمن دوست
 (۳) دشمن که نمیتوانمش دید بچشم از بهر دل تو دوست میباشد داشت
 (۴) بر یار ذلیل هر ملامت کاید چون یار عزیز می پسندد شاید
 (۵) و أقبح ما كان المكاره والأذى اذا كان من عند الملاح ملاح
 (۶) وکل بالغ او بالغ السعی فی دمی اذا كان فی حی الحبيب حبيب
 گراهل معرفتی هر چه بنگری خوبست
 (۷) که هر چه دوست کند همچو دوست محبوبست

☆

ابن قلاسی

- زد رفعة ان قيل انفض وانخفض ان قيل اثری
 کالغصن یدنو ما اکتسی ثمرا و ینأی ما تعری (۸)
 بلندی از آن یافت کو پست شد در نیستی کوفت تا هست شد
 تواضع کند هوشمند گزین نهد شاخ پر میوه سر بر زمین (۹)

(۱) غزلیات ص ۳۸۱ .

(۲) غزلیات ص ۳۸۱ .

(۳) غزلیات ص ۳۸۲ .

(۴) غزلیات ص ۳۸۹ .

(۵) مواعظ ص ۹۸ .

(۶) مواعظ ص ۱۱۱ .

(۷) مواعظ ص ۱۵۵ .

(۸) نفح الطیب ج ۳ ص ۱۲۳ ، والسید مکی السید جاسم - المثل السائر ج ۱ ص ۳۳۰ .

(۹) بوستان ص ۲۲ .

ابوالفتح البستی

یا من یسامی العلی عفوا بلا تعب هیهات نیل العلی عفوا بلا تعب
علیک بالجد انی لم أجد أحداً حوی نصیب العلی من غیر ما نصب (۱)(۲)
توقع مـــــ دار ای پسر گر کسی که بی سعی هرگز بجائی رسی (۳)
نا برده رنـــــ ج گنج میسر نمیشود

مزد آن گرفت جان برادر که کار کرد (۴)

المأمون

لا ترفعن صوتک یا عبد الصمد ان الصواب فی الاسد لا الاشد (۵)
دلایل قوی بساید و معنوی نه رگهای گردن بحجت قوی (۶)

الخلیل بن احمد الفراهیدی

ان الذی شق فمی ضامن للرزق حتی یتوفانی (۷)
مخور هول ابلیس تا جان دهد هم آنکس که دندان دهد نان دهد (۸)

(۱) مجانی الادب ج ۴ ص ۸۴ .

(۲) اللؤلؤ المصروع ص ۷۸ : من جد و جد .

(۳) بوستان ص ۱۰۸ .

(۴) مواعظ ص ۱۷ .

(۵) یادداشت های آقای مجتبی مینوی - محاضرات الادباء ج ۱ ص ۳۵ .

(۶) بوستان ۱۲۸ .

(۷) وفيات الاعیان ج ۲ ص ۱۷ .

(۸) بوستان ص ۱۷۲ .

محمود الوراق

تشید و تبتنی فی کل یوم وأنت علی التجهز والرحیل
و من هذا علی الايام تبقی مضاربه بمدرجة السيول (۱)(۲)(۳)
مکن خانه بر راه سیل ای غلام که کسرا نگشت این عمارت تمام (۴)
شک نیست که بر ممر سیلاب چندان که بنا کنی خرابست (۵)
وجود عاریتی خانه ایست بر ره سیل
چراغ عمر نهادست بر دریچه باد (۶)
تو چراغی نهاده بر ره باد خانه در ممر سیلابی (۷)
ای آنکه خانه درره سیلاب میکنی بر خاک رود خانه نباشد معولی (۸)

ابوالفتح البستی

لقد هنت من طول المقام ومن یقم طویلا یهن من بعد ما کان مکرما

(۱) المعاسن والاضداد ص ۱۳۶-۷.

(۲) روض الاخیار ص ۲۵۵ :

ان الکرام قليلة الاعمار فهم کنت الروض فی الانهار

(۳) حدیقة الحقیقة خ « ورقة ۱۰۵ » :

جان واسباب در رهش در باز برده رود و سیل خانه مساز

(یادداشت های آقای مجتبی مینوی)

(۴) بوستان ص ۱۷۳ .

(۵) غزلیات ص ۲۹ .

(۶) مواعظ ص ۱۳ .

(۷) مواعظ ص ۷۰ .

(۸) مواعظ ص ۷۸ .

و طول جمام الماء فى مستقره یغیره لونا وریحا و مطعما (۱) (۲)
ز نعمت نهادن بلندی مجوی که ناخوش کند آب استاده بوی (۳)

☆

صالح بن عبد القدوس

من یخبرك بستم عن اخ فهو الشاتم لا من شتمك
ذاك شيء لم یواجهك به انما اللوم على من اعلمك (۴)
یکی گفت با صوفی در صفا ندانی فلانت چگفت از قفا
بگفتا خموش ای برادر بخفت ندانسته بهتر که دشمن چه گفت
کسانی که پیغام دشمن برند ز دشمن همانا که دشمن ترند
کسی قول دشمن نیارزد بدوست جز آنکس که در دشمنی یار اوست
نیـــــارست دشمن جفا گفتم چنان کز شنیدن بلرزد تنم
تو دشمن تری کآوری بر دهان که دشمن چنین گفت اندر نهان
سخن چین کند تازه جنگ قدیم بخشم آورد نیکمـــــرد سلیم
از آن همنشین تا توانی گریز که مر فتنه خفته را گفت خیز
سیه چال و مرد اندرو بسته پای به از فتنه از جای بردن بجای

میان دو تن جنگ چون آتشست

سخن چین بدبخت هیزم کشست (۵)

(۱) یثیمه الدهر ج ۴ ص ۳۳۳ .

(۲) أخذ البستی من الدیقی - یادداشتهای آقای بدیع الزمان فروزانفر

(۳) بوستان ص ۱۷۴ .

(۴) روض الاخیار ص ۱۵۶ .

(۵) بوستان ص ۱۹۰ - ۱ .

ابوالفتح البستی

رب لیل اغمد الانوار الا نور ثغر او مدام او ندام
 قد نعمنا بدیاجیه الی ان سل سیف الصبح من غمد الظلام (۱)
 خطیب سیه پوش شب بی خلاف بر آهخت شمشیر روز از غلاف (۲)

ابوالعلاء المعری

خفف الوطء ما أظن اذیم الا أرض الا من هذه الاجساد (۳) (۴)
 دریغا که بی ما بسی روزگار بروید گل و بشکفتد نوبهار
 بسی تیر و دی ماه و اردیبهشت بر آید که ما خاک باشیم و خشت (۵)
 چه بندی درین خشت زرین دلت که یکروز خشتی کنند از گلت (۶)
 نفس آرزو کند که توب بر لبش نهی

بعد از هزار سال که خاکش سبو بود (۷)

لب او بر لب من این چه خیالست و تمنا

مکر آنکه که کند کوز گراز خاک سبوم (۸)

(۱) دهر الاداب ج ۱ ص ۲۴۰ .

(۲) بوستان ص ۲۱۷ .

(۳) شروح سقط الزند ص ۲ ج ۳ ص ۹۷۴ .

(۴) هذا المعنی من الشاهنامه : « زمین کر کشاده کند راز خویش » . و قاله - أيضاً -
 النغیم والخاقانی - یادداشت های آقای بدیع الزمان فروزانفر .

(۵) بوستان ص ۲۲۷ .

(۶) بوستان ص ۲۲۸ .

(۷) غزلیات ص ۱۳۸ .

(۸) غزلیات ص ۲۴۳ .

بسا خاكا بزیر پای نادان كه گر بازش كنی دستست و معصم^(۱)
 گل فرزند آدم خشت کردند^(۲)
 آهسته رو كه بر سر بسیار مردمست
 این جرم خاك را كه تو امروز بر سری^(۳)
 خاك راهی كه برو میگذری ساكن باش
 كه عیونست و جفونست و خدودست و قدود^(۴)

☆

الفرزدق

اذا ما الدهر جر علی اناس كلا كله اناخ باخرینا
 فقل للشامتین بنا أفيقوا سيلقى الشامتون كمالقینا (۵)
 مكن شادمانی بمرگ کسی كه دهرت نماند پس ازوی بسی^(۶)
 شادمانی مكن كه دشمن مرد تو هم از مرگ جان نخواهی برد^(۷)

☆

اسحق بن ابراهیم الموصلی

لا تظنن ان الله غير نبي قدم العهد ولا طول الزمن (۸)

(۱) مواعظ ص ۴۴ .

(۲) مواعظ ص ۴۵ .

(۳) مواعظ ص ۷۴ .

(۴) مواعظ ص ۱۶۴ .

(۵) شرح المصنوع به علی غیر اهل ص ۳۲ .

(۶) بوستان ص ۲۲۹ .

(۷) مواعظ ص ۲۱۷ .

(۸) سرگذشت شیخ بزرگوار سعدی ص ۴۲ .

کهن شود همه کس را بروزگار ارادت

مگر مرا که همان عشق اولست و زیادت (۱)

عهدما با تو نه عهدی که تغیرپذیرد بوستانیست که هرگز نزنند بادخزانش (۲)

☆

سأترك ماء كم من غير ورد وذاك لكثرة الوارد فيه
إذا سقط الذباب على طعام رفعت يدي ونفسي تشتهي
و تجنب الاسود ورودماء اذا كان الكلاب و لغن فيه
و يرجع الكريم خميص بطن و لا يرضى مساهمة السفیه (۳)

سعدی در بستان هوای دگری زن

وین کشته رها کن که در او گله چریدست (۴)

☆

يطول اليوم لأفلاك فيه و عام نلتقي فيه قصير (۵)
دانی که چون همیگذرانیم روزگار

روزی که بی تو میگذرد روز محشرست (۶)

☆

ابو نواس

فاذا هم رأوا الرغيف تطربوا طرب الصيام الى اذان المغرب (۷)

(۱) غزلیات ص ۱۸ .

(۲) غزلیات ص ۱۸۱ .

(۳) المستطرف ج ۱ ص ۳۸ .

(۴) غزلیات ص ۳۶ .

(۵) شرح دیوان المتنبی ج ۲ ص ۱۳۵ .

(۶) غزلیات ص ۳۷ .

(۷) یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی - دیوان ابی نواس ص ۵۳۴ .

باز آ که در فراق تو چشم امیدوار

چون گوش روزه دار بر الله اکبر است (۱)

☆

محمد بن بشیر الخارجی

قدّر لرجلك قبل الخط وموضعها فمن علا زلقا عن غرة زلجا (۲)

نهد پای تا نبیند جای هر کر چشم مصلحت نیست (۳)

☆

انا من اهوى ومن اهوى انا نحن روحان حللنا بدنا (۴)

مرا و عشق تو گیتی بیک شکم زادست

دو روح در بدنی چون دو مغز در یک پوست (۵)

☆

شكونا الى احبنا طول ليلنا فقالوا لنا ما اقصر الليل عندنا

اذا قبل الليل المضرب ذى الهوى جزعنا وهم يستبشرون اذا دنا

وذاك لان النوم يغشى عيونهم سرىعا و لا يغشى لنا النوم اعينا

فلو انهم كانوا يلاقون مثلما نلاقى لكانوا فى المضاجع مثلنا (۶)

خفته خبر ندارد سر بر کنار جانان کاین شب دراز باشد بر چشم پاسبانان (۷)

(۱) غزلیات ص ۳۷ .

(۲) شرح دیوان الحماسة ج ۳ ص ۱۶۸ ، و الكامل للبرد ج ۲ ص ۳۲۸ .

(۳) غزلیات ص ۳۷ .

(۴) هوارف المارف ج ۴ ص ۲۷۷ .

(۵) غزلیات ص ۵۰ .

(۶) جمع الجواهر ص ۱۰۲ .

(۷) غزلیات ص ۲۵۲ .

عبدالمحسن الصوری

- ظبی اقام قیامتی من قبل ان تأتي القيامة (۱)(۲)
- آن قامتست نی بحقیقت قیامتست (۳)
- ندانم قامتست آن یا قیامت (۴)
- این که تو داری قیامتست نه قامت (۵)
- آن چه رفتارست و قامت و آن چه گفتار و قیامت (۶)
- قامتست آن یا قیامت یا ألف یا نیشکر (۷)
- قامتست آن یا قیامت عنبر است آن یا عیر (۸)
- قیامت باشد آن قامت در آغوش (۹)
- ماه مبارک طلوع سرو قیامت قیام (۱۰)

(۱) بیتمة الدهر ج ۱ ص ۲۹۹ .

(۲) ابن سکرة الهاشمی ،

انا والله تالف

آیس من سلامتی

او أرى القامة التي

قد أقامت قیامتی

(بیتمة الدهر ج ۳ ص ۸ ، و یادداشت های آقای محمد باقر الفت اصلهانی)

(۳) غزلیات ص ۵۳ .

(۴) غزلیات ص ۶۰ .

(۵) غزلیات ص ۷۷ .

(۶) غزلیات ص ۹۰ .

(۷) غزلیات ص ۱۵۷ .

(۸) غزلیات ص ۱۶۶ .

(۹) غزلیات ص ۱۸۲ .

(۱۰) غزلیات ص ۱۹۸ .

چنین قیامت و قامت ندیده‌ام همه عمر^(۱)

چه نشینی ای قیامت بنمای سرو قامت

بخلاف سرو مستان که ندارد اعتدالی^(۲)

دست چو منی قیامه باشد با قامت چون توئی در آغوش^(۳)

وہ وہ کہ قیامتست این قامت راست^(۴)

قیامتست که در روزگار ما برخاست

براستی که بلائیت آن نه بالائی^(۵)

✱

ابو نواس

رشاً لولا ملاحظه خلت الدنيا من الفتن^(۶)

ولوله در شهر نیست جز شکن زلف یار

فتنه در آفاق نیست جز خم ابروی دوست^(۷)

✱

علی بن ابی طالب علیه السلام

إذا ضاق الزمان عليك فاصبر ولاتياس من الفرج القريب^(۸)

(۱) غزلیات ص ۳۲۶ .

(۲) غزلیات ص ۳۳۱ .

(۳) غزلیات ص ۳۶۷ .

(۴) غزلیات ص ۳۷۹ .

(۵) مواعظ ص ۶۹ .

(۶) دیوان ابی نواس ص ۴۱۲ .

(۷) غزلیات ص ۵۸ .

(۸) روض الاخیار ص ۸۵ .

راست گفتی که فرج یابی اگر صبر کنی^(۱)

✱

ولوان لی فی کل منبت شعرة لسانا یبث الشکر فیک لقصرا^(۲)

سر مویم نظر کن که من اندر تن خویش

یکسر موی ندانم که ترا ذاکر نیست^(۳)

مرا هزار زبان فصیح بایستی که شکر نعمت وی کرده‌ی یکی هزار^(۴)

گر بهر موئی زبانی باشدت شکر یک نعمت نگوئی از هزار^(۵)

لئن مدحتک سبعین حجة دأبا لما اقتدرت علی واحد من السبعین^(۶)

✱

ابو الشیص

وقف الهوی بی حیث انت فلیس لی متأخر عنه ولا متقدم^(۷)

چشم مسافر که بر جمال تو افتاد عزم رحیلش بدل شود با قامت^(۸)

(۱) غزلیات ص ۶۱ .

(۲) شرح المصنوع به علی غیر اهله ص ۸۸ .

(۳) غزلیات ص ۶۳ .

(۴) مواعظ ص ۳۲ .

(۵) مواعظ ص ۳۴ .

(۶) مواعظ ص ۶۱ .

(۷) الاغانی ج ۱۵ ص ۱۰۵ ، و یادداشت‌های آقای بدیع الزمان فروزانفر .

(۸) غزلیات ص ۷۷ .

☆

بهاء الدین زهیر

من الیوم تعارفنا ونظـوی ماجـری منا
ولا کان ولا صار و لا قلتـهم و لا قلنا (۱)(۲)(۳)

یا که نوبت صلاحست و دوستی و عنایت
بشرط آنکه نگوئیم از آنچه رفت حکایت (۴)

☆

الولید بن یزید

فاللیل أطول شیء حین افقدها واللیل اقصر شیء حین القاهـا (۵)

که شب وصال کوتاه و سخن دراز باشد (۶)

محب را نماید شب وصال دراز (۷)

☆

والارض تبسم عن بکاء سماء (۸)

(۱) دیوان الوزیر بهاء الدین زهیر ص ۲۵۷ .

(۲) سعید بن حمید الکاتب :

و نصف فی الحب عما مضی تعالی تجدد عهد الرضا
(ارمغان مج ۵ ص ۳۹۹)

(۳) فخرالدین کرکانی :

یا تا هر دو آن دل شاد داریم به نیکی بیکدیگر را یاد داریم
حدیث رفته را دیگر نگوئیم بآب مهر دلها را بشوئیم
(سخن و سخنوران ج ۲ ص ۱۳ ح ۲)

(۴) غزلیات ص ۸۲ .

(۵) شرح دیوان المتنبی ج ۱ ص ۵۸ .

(۶) غزلیات ص ۱۰۴ .

(۷) مواعظ ص ۳۷ .

(۸) معاضرات الادباء ج ۲ ص ۲۴۷

طفل گیا شیر خورد شاخ جوان گو بیال

ابر بهاری گریست طرف چمن گو بخند^(۱)

شك نیست که بوستان بخندد هر گه که بگرید ابر آزار^(۲)

شگفت نیست گر از غیرت تو بر گلزار

بگرید ابرو بخندد شکوفه بر چمنش^(۳)

☆

القاضی الفاضل

والشوك لا يشكو جنايته من كان مطلبه جنی الورد^(۴)

بار یاران بکش که دامن گل آن برد کا احتمال خار کند^(۵)

یا ترک گل لعل همی باید گفت یا با ألم خار همی باید ساخت^(۶)

☆

المأمون

لسانی کتوم لاسرار کم و دمعی نموم لسری مذیع

فلولا الدموع کتمت الهوی ولولا الهوی لم تکن لی دموع^(۷)

(۱) غزلیات ص ۱۱۵ .

(۲) غزلیات ص ۱۶۱ .

(۳) غزلیات ص ۱۷۸ .

(۴) خریدة القصر ج ۱ ص ۴۳ .

(۵) غزلیات ص ۱۲۷ .

(۶) غزلیات ص ۳۷۸ .

(۷) المحاسن والاضداد ص ۲۶ ، و تاریخ الخلفاء ص ۳۲۸ ، والحاسن والمساوی «مصر»

ماجرای دل نمی گفتم بخلق آب چشمم ترجمانی^(۱) میکند

✱

النايفة الذیانی

فانك شمس والملوك كواكب اذا طلعت لم یبدمنهن كوكب^(۲)

اخترانی که به شب در نظر ما آیند پیش خورشید محال است که پیدا آیند^(۳)

اگرچه صاحب حسند در جهان بسیار چو آفتاب بر آید ستاره ننماید^(۴)

تو آفتاب منیری و دیگران انجم تو روح پاکی و ابنای روزگار اجسام^(۵)

نور ستارگان ستد روی چو آفتاب تو

دست نمای خلق شد قامت چون هلال تو^(۶)

✱

ابوالنصر محمد بن عبد الجبار العتبی

تعلم من الافعی امالی طبعها و آنس اذا اوحشت تعف عن الذم

لئن كان سم نافع تحت نابها ففی لحمها تریاق غائلة السم^(۷)

پس از تحمل سختی امید وصل مراست

که صبح از شب و تریاک هم ز ما آید^(۸)

(۱) غزلیات ص ۱۳۱ .

(۲) دیوان النايفة الذیانی ص ۱۳ ، والاغانی ج ۹ ص ۱۶۹ .

(۳) غزلیات ص ۱۳۵ .

(۴) غزلیات ص ۱۵۰ .

(۵) غزلیات ص ۱۹۷ .

(۶) غزلیات ص ۲۶۱ .

(۷) بیتمة الدهر ج ۴ ص ۴۰۵ .

(۸) غزلیات ص ۱۵۱ .

☆

جریر

ان العیون التی فی طرفها مرض قتلننا ثم لم یحیین قتلانا
یصرعن ذا اللب حتی لا صراع به و هن اضعف خلق الله اركاناً (۱)

چشمش بتیغ غمزۀ خونخوار خیره کش

شهری گرفت قوت بیمار بنگرید (۲)

☆

و فی کل شیء له آیه تدل علی انه واحد (۳)

برگ درختان سبز پیش خداوند هوش

هر ورقی دفترست معرفت کردگار (۴)

☆

ابو فراس الحمدانی

معللتی بالوصل والموت دونه اذا مت ظمّاً نا فلا نزل القطر (۵)

امروز باید ار کرمی میکند سحاب

فردا که تشنه مرده بود لای گوبخیز (۶)

(۱) شرح دیوان جریر ص ۵۹۵ .

(۲) غزلیات ص ۱۵۷ .

(۳) اساس الاقتباس ص ۱۴ .

(۴) غزلیات ص ۱۶۰ .

(۵) دیوان ابی فراس الحمدانی ج ۲ ص ۲۱۰ .

(۶) غزلیات ص ۱۷۱ .

☆

سرى السقطى

كيف اشكو الى طبيبي ما بى والذى بى أصابنى من طبيبي (۱)(۲)

درد من بر من از طبيب منست از که جویم دوا و درمانش (۳)

☆

وانى لفى طول كتم الهوى و ستریه عنك بفرط الجفا

كمن ينفخ البوق مستخفيا ويضرب بالطبل تحت الكما (۴)

دهل زیر گلیم از خلق پنهان شاید کرد و آتش زیر سرپوش (۵)

چند پنهان کنی آواز دهل زیر گلیم (۶)

☆

الصاحب بن عباد

رقّ الزجاج و راقّت الخمر و تشابهها فتشاكل الامـر

فكأنما خمر و لا قـدح و كأنما قدح و لا خمر (۷)

در آبگینه اش آبی که گر قیاس کنی

ندانی آب کدامست و آبگینه کدام (۸)

(۱) الروض الفائق ص ۸۹ .

(۲) المدهش ص ۳۴۱ :

كيف ارجو البرء من داء الهوى و طبيبي فى الهوى امرضى

(۳) غزليات ص ۱۸۰ .

(۴) الزهرة ص ۱۶۷ .

(۵) غزليات ص ۱۸۲ .

(۶) غزليات ص ۲۳۸ .

(۷) وفيات الاعيان ج ۱ ص ۲۰۸ .

(۸) غزليات ص ۱۹۶ .

عجباً للمحب كيف ينام كل نوم على المحب حرام (۱)

شب دراز نخفتم که دوستان گویند

بسرزنش عجباً للمحب كيف ينام (۲)

يا صاح متى يرجع نومي وقراري اني وعلى العاشق هذان حرامان (۳)

عمر بن ابی ربيعة

اذا جدت فامنح طرف عينيك غيرنا لكي يحسبوا ان الهوى حيث تنظر (۴)

دل پیش تو ودیده بجای دگرستم تا خصم نداند که ترا مینگرستم (۵)

والعز في غربة خير لذي ادب من المقام بدار الذل في الوطن (۶)

سعدیا حب وطن گرچه حدیثی است صحیح

تتوان مرد بسختی که من اینجا زادم (۷)

ألم تر ان الليل لما تراكمت دجاء بدا وجه الصباح ونوره (۸)

(۱) الرسالة القشيرية ص ۱۴۷ .

(۲) غزليات ص ۱۹۷ .

(۳) غزليات ص ۲۵۲ .

(۴) ديوان عمر بن ابی ربيعة ص ۴ .

(۵) غزليات ص ۲۰۲ .

(۶) روض الاخييار ص ۲۶۱ .

(۷) غزليات ص ۲۰۴ .

(۸) منهاج اليقين ص ۴۸۷ .

مکنید دردمندان گله از شب جدائی

که من این صبح روشن زشب سیاه دارم^(۱)

شبان تیره امیدم بصبح روی تو باشد

و قد تفتش عين الحياة في الظلمات^(۲)

✱

ابو دهبیل

عقم النساء فما يلدن شبيهه ان النساء بمثله عقم^(۳)

ای بحسن تو صنم چشم فلک نادیده

وی بمثل تو والد مادر ایام عقیم^(۴)

تو آن برادر صاحبدلی که مادر دهر

بسالها چو تو فرزند نیکبخت نژاد^(۵)

بنات دهر نژایند بهتر از تو بنین^(۶)

✱

ابو الغمر الاسناوی

ونون مسك الصدغ قد اعجمت بنقطة من عنبر الخال^(۷)

(۱) غزلیات ص ۲۱۵ .

(۲) غزلیات ص ۲۹۰ .

(۳) شرح المفضون به علی غیر امله ص ۱۳۸ .

(۴) غزلیات ص ۲۳۸ .

(۵) مواظ ص ۱۴ .

(۶) مواظ ص ۶۰ .

(۷) خريدة القصر ج ۲ ص ۱۵۹ .

خالست بر آن صفحه سیمین بناگوش

یا نقطه از غایه بر یاسمنست آن^(۱)

☆

اذا تم أمر بدا نقصه توقع زوالا اذا قيل تم^(۲)

زایل شود هر آنچه بکلی کمال یافت

عمرم زوال یافت کمالی نیافته^(۳)

☆

ابن خارجه

واذا الدر زان حسن وجوه كان للدر حسن وجهك زينا^(۴)(۵)

بزیور ها بیارایند وقتی خویرویانرا

تو سیمین تن چنان خوبی که زیورها بیارائی^(۶)

☆

العباس بن الاحنف

يا ذا الذي صدع الفؤاد بصدده انت البلاء طريفه و التالذ

القيت بين جفون عيني فرقة فالي متى انا ساهر ياراقد^(۷)

(۱) غزلیات ص ۲۴۶ .

(۲) روض الاغیاء ص ۲۸۵ .

(۳) غزلیات ص ۲۷۳ .

(۴) المعتاد من شعر بشار ص ۷۴ .

(۵) الحسين بن مطير الاسدي :

مختصرة الاوساط ذات عقودها

بأحسن ممازينتها عقودها .

(شرح ديوان الحماسة ج ۳ ص ۲۰۷)

(۶) غزلیات ص ۲۷۸ .

(۷) ديوان العباس بن الاحنف ص ۴۹ .

تو صاحب منصبی جانا ز مسکینان نیندیشی

تو خواب آلوده بر چشم بیداران نبخشائی^(۱)

☆

ابو نواس

دع عنك لومي فان اللوم اغراء وداوني بالتي كانت هي الداء^(۲)

چرا دردت نچیند جان سعدی که هم دردی و هم درمان دردی^(۳)

الغیاث از تو که هم دردی و هم درمانی

زینهار از تو که هم زهری و هم تریاکی^(۴)

گفتم این درد عشق پنهانرا بتو گویم که هم تو درمانی^(۵)

نه گزیر است مرا از تو نه امکان گزیر

چاره صبرست که هم دردی و هم درمانی^(۶)

باد رد توام خوشست ازیراک هم دردی و هم دوی دردی^(۷)

(۱) غزلیات ص ۲۷۸ .

(۲) دیوان ابی نواس ص ۶ .

(۳) غزلیات ص ۲۹۸ .

(۴) غزلیات ص ۳۲۹ .

(۵) غزلیات ص ۳۴۲ .

(۶) غزلیات ص ۳۴۵ .

(۷) غزلیات ص ۳۶۳ .

☆

کثیر

و ادیتنی حتی اذا ما فتنتنی بقول یحل العصم سهل الاباطح
تناء یت عنی حین لالی حیلۃ و خلقت ما غادرت بین الجوانح (۱)
زاول وفا نمودی چندانکه دل ربودی
چون مهر سخت کردم سست آمدی بیاری (۲)

☆

ابن الفارض

و بالحدق استغنیت عن قدحی و من شمائلها لا من شمولی نشوتی (۳)
قدح چون دور ما باشد بهشیاران مجلس ده
مرا بگذار تا حیران بماند چشم در ساقی (۴)

☆

قیس العامری

و انی لاستغشی و ما بی نعمة
لعل خیالا منك یلقى خیالیا (۵)(۶)(۷)

-
- (۱) شرح المختار من شعر بشار ص ۳۵ ، و شرح المضمون به علی غیر اهله ص ۲۵۰ .
(۲) غزلیات ص ۳۱۲ .
(۳) دیوان ابن الفارض ص ۲۳ ، و کتاب المشق / خ .
(۴) غزلیات ص ۳۲۷ .
(۵) دیوان قیس بن الملوخ ص ۶۵ ، و کشف المحجوب ص ۴۵۹ .
(۶) الزهرة ص ۲۶۰ : تناس و لیس بناعس لیتعمل بغیالها ، اذا فاته ما یؤمله من وصالها .
(۷) الحسین بن وهب :

ارقت و کیف لی بالنوم کیفا فالقی من حبیب النفس طیفا
(الزهرة ص ۲۶۰)

این تمنایم به بیداری میسر کی شود

کاشکی خوابم گرفتی تا بخوابت دیدمی^(۱)

بسیار سعدی از همه عالم بدوخت چشم

تا می نمایمش همه عالم خیال دوست^(۲)

✽

ابو نواس

تعجبین من سقمی صحتی هی العجب (۳)

گر کشته شوم عجب مدارید من خود ز حیات در شکستم^(۴)

✽

ابن بسام

لقد صبرت علی المکروه اسمعه من معشر فیک لولانت مانطقوا

و فیک داریت قومالا خلاق لهم لولاک ما کنت ادری انهم خلقوا (۵)

با دوست چنانکه اوست می باید داشت

خونابه درون پوست می باید داشت

دشمن که نمی توانمش دید بچشم

از بهر دل تو دوست میباید داشت^(۶)

(۱) غزلیات ص ۳۳۷ .

(۲) مواعظ ص ۱۱۸ .

(۳) دیوان ابی نواس ص ۲۲۷ .

(۴) غزلیات ص ۳۶۸ .

(۵) سرگذشت شیخ بزرگوار سعدی ص ۴۳ .

(۶) غزلیات ص ۳۸۲ .

الارجانی

لو كنت اجهل ما علمت لسرني جهلی کما قد ساء نی ما اعلم
 كالصعوير تع في الرياض وانما حبس الهزار لانه يترنم (۱)(۲)
 ای بلبل خوش سخن چه شیرین نفسی سرمست هوا و پای بند هوسی
 ترسم که بیاران عزیزت نرسی کز دست وزبان خویشتن در قفسی (۳)
 بلبل اندر قفس نمی ماند سالها جز بعلت هنرش
 زاغ ملعون از آن خسیس تراست که فرستند باز بر اثرش
 وز لطافت که هست در طاووس کودکان میکنند بال و پرش (۴)

ابو تمام

فان باشر الاصحار فالبيض والقنا قراه و احواض المنيا مناهله
 و ان یسن حیطانا علیه فانما اولئك عقالاته لامعاقله
 و الا فاعلمه بانك ساخط ودعه فان الخوف لاشك قاتله (۵)
 دیار دشمن وی را بمنجنیق چه حاجت

که رعب او متزلزل کند بروج حصین را (۶)

(۱) وفيات الاعيان ج ۱ ص ۱۳۶ .

(۲) ابن الوليد :

تطرق اهل الفضل دون الوری مصائب الدنيا و آفاتها

كالطير لا یسجن من بينها الا التي تطرب أصواتها

(شرح المضمون به علی غیر امله ص ۳۲۱-۲، و وفيات الاعيان ج ۱ ص ۱۳۷)

(۳) غزلیات ص ۳۹۸

(۴) مواعظ ص ۱۸۰ .

(۵) دیوان ابی تمام ص ۱۷۴ .

(۶) مواعظ ص ۶ .

اذا كنت تأتي المرء توجب حقه ويجهل منك الود فالهجر اوسع (۱)
چو طاعت آری و خدمت کنی و نشناسند
چرا خسیس کنی نفس خویش را مقدار (۲)

خلق الله للحروب رجالا و خلقنا لقصة و ثريد (۳)
مبارزان طریقت که نفس بشکستند
بزور بازوی تقوی و للحروب رجال (۴)

ابوالفتح البستی

اقبل على النفس واستكمل فضائلها فانت بالنفس لا بالجسم انسان (۵)
بچشم و گوش و دهان آدمی نباشد شخص
که هست صورت دیوار را همین تمثال (۶)
علم آدمیتست و جوانمردی و ادب
ور نی ددی بصورت انسان مصوری (۷)

(۱) الصداقة والمديق ص ۱۴۳ .

(۲) مواعظ ص ۲۸ .

(۳) روضه الاخبار ص ۱۷۲ .

(۴) مواعظ ص ۴۳ .

(۵) مجانی الادب ج ۴ ص ۹۵ ، و اعلام الناس ص ۲۳۴ .

(۶) مواعظ ص ۴۳ .

(۷) مواعظ ص ۷۶ .

اگر آدمی بچشمست ودهان وگوش و بینی

چه میان نقش دیوار و میان آدمیت^(۱)

تن آدمی شریفست بجان آدمیت

نه همین لباس زیباست نشان آدمیت^(۲)

☆

ولا ظالم الا سیلی بظالم^(۳)

و ما من ید الا ید الله فوقها

وان طال المدى یوما بأظلم^(۴)

و ما من ظالم الا ویلی

☆

ان لم تشدد ها علیك تهون

هون علیك فان كل شديدة

بالكره منك و بالرضا سیکون^(۵)

و تیقن ان الذی هو کائن

ازین کمند نشاید بشیر مردی رست^(۶)

رضا بحکم قضا گردهیم و گرندهیم

☆

سعيد بن المبارك بن علی بن الدهان البغدادی

أملی و تماطل

ایها الماطل دینی

قانع منك بیاطل^(۷)

علم القلب فانی

علی ما أنت ناسية العهود^(۸)

رضینا من وصالک بالوعود

(۱) مواعظ ص ۱۲۲ .

(۲) مواعظ ص ۱۲۲ .

(۳) الذخائر والاعلاق ص ۸۷ .

(۴) مواعظ ص ۴۵ .

(۵) روض الاخیار ص ۱۲۹ .

(۶) مواعظ ص ۸۴ .

(۷) انباء الرواء ج ۲ ص ۴۹ ، وولیات الاعیان ج ۲ ص ۱۲۶ .

(۸) مواعظ ص ۹۸ .

وقالوا افق من نومة اللهو والصبي فقد لاح صبح في دجاءك عجيب (۱)

لا لهو بعد اشتعال الشيب في راسي (۲)

هرون الرشيد

ملك الثلاث الآنسات عناني و حللن من قلبي بكل مكان
مالي تطاوعني البرية كلها و اطيعهن و هن في عصياني
ما ذاك الا ان سلطان الهوى وبه قوين اعز من سلطاني (۳) (۴)
لا تلمني في غلام أودع القلب السقاما فبداء الحب كم من سيد أضحى غلاما (۵)

ابن سكرة

جاء الشتاء و عندي من حوائجه سبع اذا القطر عن حاجاتنا حبسا
كن وكيس و كانون و كاس طالا بعد الكباب و ناعم وكسا (۶)
جاء الشتاء ببرد لا مرد له و لم يطق حجر القاسي يقاسيه
لا كاس عندي و لا كانون يدفئني كني ظلام و كيسى قل ما فيه (۷)

(۱) روض الاخيار ص ۲۷۱ .

(۲) مواعظ ص ۱۰۵ .

(۳) النبراسي ص ۳۷ ، و جذوة المقتبس ص ۲۱ .

(۴) السلطان اتسز خوارزمشاه :

در كوش فلك حلقه پيمان منست

بر ران جهان نشان فرمان منست

تحصيل رضا دوست ايمان منست

با اين همه سلطنت كه امروز مراست

(لباب الالباب ج ۱ ص ۳۸)

(۵) مواعظ ص ۱۰۸ .

(۶) مقامات الحريري ص ۲۵۷ ، و روض الاخيار ص ۲۰۱ ، و يادداشتهاي آقاي مجتبي

مينوي - دمية القصر ص ۱۵۱ .

(۷) مواعظ ص ۱۱۰ .

☆

لا يوجد الخير الا في معادنه والشرح حيث طلبت الشر موجود (۱)
لا يطلب الخير الا من معادنه (۲)

☆

ابوالعتاهية

اقلل زيارتك الصديق ق تكن كثوب تستجده
ان الصديق يغممه ان لا يزال يراك عنده (۳)
متى زرت الفتى غبا اجلتك فلا تكثر حبيبك لا يملكك (۴)

☆

ابوالفتح البستي

و خير من القول المقدم فاعترف نتيجه والنحل يكرم للشهد (۵)
بنیسی از مگس نحل بر نشاید گشت
از آنکه سابقه فضل انگین دارد (۶)

☆

وقالوا يعود الماء في انهر بعدما عفت عنه آثار و سدت مزارعه
فقلت الى ان يرجع الماء عائدا و تعشب شطاه تموت ضفادعه (۷)
تا تو با صید گرگ بردازی کوسفندان هلاکمی باشند (۸)

(۱) شرح المقامات الحريرية ج ۲ ص ۱۵۹ .

(۲) مواعظ ص ۱۱۱ .

(۳) دلائل الاعجاز ص ۳۸۱ ، والصدقة والصديق ص ۵۶ ، والطرائف واللطائف ص ۱۱۱ .

(۴) مواعظ ص ۱۴۹ .

(۵) بتيمة الدهر ج ۴ ص ۳۲۰ .

(۶) مواعظ ص ۱۶۳ .

(۷) شرح المضمون به على غير اهله ص ۵۳۵ .

(۸) مواعظ ص ۱۶۸ .

✱

تعلق بالسؤال لكل شيء كما يتعلق الرجل الغريق (۱)(۲)

چون غرقه بهرچه دید دست آویزد (۳)

✱

بشار بن برد

يسقط الطير حيت ينثر الحب و تفشي منازل الكرماء (۴)

مرغ جائی که علف بیند و چیند گردد

مرد صاحب نظر آنجا که وفا بیند و جود (۵)

مرغ جائی رود که چینه بود (۶)

(۱) المحاسن والاضداد ص ۹۲ .

(۲) فخرالدین کرکانی :

کجا غرقه بهر چیزی زنده دست (سخن و سخنوران ج ۲ ص ۶ بقية هاشم ۲ ص ۵)

(۳) مواعظ ص ۱۹۶ .

(۴) شرح المختار من شعر بشار ص ۹۳ .

(۵) مواعظ ص ۱۷۲ .

(۶) مواعظ ۲۱۷ .

مآخذ سعدى

من معانى المتنبي

ماخذ سعدی من معانی المثنوی

المثنوی

روح تردد فی مثل الخلال اذا أطارت الريح عنه الثوب لم يین (۱)

سعدی

ز جور زمان سرو قدش خلال (۲)

باد اگر بر من اوفتد ببرد که نماندست زیر جامه تنی (۳)

✽

المثنوی

کفی بجسمی نحو لا أننی رجل لولا مخاطبتی ایاک لم ترنی (۴)

سعدی

نه دهانست که در وهم سخندان آید مگر اندر سخن آئی و بداند که لبست (۵)

دهانش از چه نیننی مگر بوقت سخن چونیک درنگری چون دلم بتنگی نیست (۶)

گوئی بدن ضعیف سعدی نقشیت گرفته از میانت

گر واسطه سخن نبودی در وهم نیامدی دهانت (۷)

(۱) دیوان المثنوی ص ۱ .

(۲) بوستان ص ۲۲۹ .

(۳) غزلیات ص ۳۳۹ .

(۴) دیوان المثنوی ص ۲ .

(۵) غزلیات ص ۲۸ .

(۶) غزلیات ص ۷۰ .

(۷) غزلیات ص ۸۲ .

المتنبي

يا حادبي غيرها وأحسبني اوجد حيا قبيل افقدها
قفا قليلا بها علي فلا اقل من نظرة ازودها (۱)

سعدی

ایساربان آهسته رو کارام جانم می‌رود
آن دل که با خود داشتم با دلستانم می‌رود (۲)

المتنبي

ففي فؤاد الحب نار هوى أحر نار الجحيم ابردها (۳)

سعدی

آتشکدست باطن سعدی ز سوز عشق (۴)

المتنبي

يعطي فلا مطلقه يكدرها بها و لا منه ينكدها (۵)

سعدی

کرم کنند و نبینند بر کسی منت (۶)

(۱) دیوان المتنبی ص ۲ .

(۲) غزلیات ص ۱۴۳ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۲ .

(۴) غزلیات ص ۱۵۷ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۴ .

(۶) مواعظ ص ۱۳۰ .

المتنبي

فعد بها لاعدمتها ابدأ خير صلات الكريم اعودها (۱)

سعدی

بسمع خواجه رسيدست گوئی اين معنى

که گفت خير صلات الكريم اعودها (۲)

المتنبي

شمس النهار تقل ليلا مظلما (۳)

سعدی

خورشيد زير سايه زلف چو شام اوست (۴)

المتنبي

عمرک الله هل رایت بدورآ قبلها في براقع و عقود (۵)

سعدی

چون بر آمد ماه روى از مطلع پيراهنش

چشم بد را گفتم الحمد بدم پيرامنش (۶)

باور که کند که آدمی را خورشيد بر آيد از گريان (۷)

المتنبي

شيب رأسى و ذلتى و نحولى ودموعى على هواك شهودى (۸)

(۱) ديوان المتنبي ص ۶ .

(۲) مواظ ص ۱۵۳ .

(۳) ديوان المتنبي ص ۸ .

(۴) غزليات ص ۵۳ .

(۵) ديوان المتنبي ص ۱۳ .

(۶) غزليات ص ۱۷۷ .

(۷) غزليات ص ۲۴۷ .

(۸) ديوان المتنبي ص ۱۴ .

و

بادِ هواك صبرت اولم تصبرا وبكاك ان لم يجبر دمعك اوجرى
 كم غصبرك وابتسامك صاحباً لما رآه وفي الحشى ما لا يرى
 امر الفؤاد جفونه ولسانه فكتمنه وكفى بجسمك مخبراً (۱)

سعدی

دعوى عشاق را شرع نخواهد بیان گونه زردش دلیل ناله زارش گواست (۲)
 نالیدن دردناك سعدی بر دعوى دوستی بیانست (۳)
 بیا و گونه زردم بین و نقش بخوان که گر حدیث کنم قصه دراز آید (۴)
 بعض خلانی اتانی سائلا عن قصتی قلت لا تسأل صفار الوجه یغنی عن خبر (۵)
 گر بگویم که مرا حال پریشانی نیست رنگ رخسار خبر میدهد از سر ضمیر (۶)
 نخواستم که بگویم حدیث عشق وجه حاجت که آب دیده سرخم بگفت و چهره زردم (۷)
 کجا توانمت انکار دوستی کردن که آب دیده گواهی دهد باقرارم (۸)
 غم دل بکس نگویم که بگفت رنگ رویم
 تو بصورت من نگه کن که سراپرم بدانی (۹)

(۱) دیوان المتنبی ص ۵۳۷-۸ .

(۲) غزلیات ص ۲۶ .

(۳) غزلیات ص ۴۵ .

(۴) غزلیات ص ۱۵۳ .

(۵) غزلیات ص ۱۵۸ .

(۶) غزلیات ص ۱۶۷ .

(۷) غزلیات ص ۲۰۴ .

(۸) غزلیات ص ۲۱۳ .

(۹) غزلیات ص ۳۴۶ .

و لو انکرت ما بی لیس یخفی تغیر ظاهری ادنی شهودی^(۱)

☆

المتنبی

فاطلب العز فی لظى وذرا الذل و لو کان فی جنان الخلود^(۲)

سعدی

پای در زنجیر پیش دوستان به که بایکگان در بوستان^(۳)

با تو مرا سوختن اندر عذاب به که شدن با دگری در بهشت^(۴)

یارا بهشت صحبت یاران همدست دیدار یار ناهمتنا سبب جهنمست^(۵)

بیتو گر در جنتم ناخوش شراب سلسبیل

با تو گر در دوزخم خرم هوای زمهریر^(۶)

گر بیتو بود جنت بر کنگره ننشینم

ور با تو بود دوزخ در سلسله آویزم^(۷)

أجهلتم بان نار جحیم مع ذکر الحیب روض نعیم^(۸)

☆

المتنبی

أبدأ أقطع البلاد و نجمی فی نحوس و همتی فی سعود^(۹)

(۱) مواعظ ص ۹۹ .

(۲) دیوان المتنبی ص ۱۵ .

(۳) گلستان ص ۷۴- و یادداشت‌های آقای مهدی محقق خراسانی .

(۴) گلستان ص ۱۴۹ .

(۵) غزلیات ص ۴۳ .

(۶) غزلیات ص ۱۶۷ .

(۷) غزلیات ص ۲۲۰ .

(۸) مواعظ ص ۱۰۳ .

(۹) دیوان المتنبی ص ۱۵ .

سعدی

مگر کمینه آحاد بندگان سعـــــــــــــدی

که سعیش از همه بیش است و حظش از همه کم^(۱)

☆

المتنبي

خریده لور آنها الشمس ماطلعت ولو رآها قضيب البان لم يمس^(۲)

سعدی

گر بکنار آسمان چون تو بر آید اختری

روی بیوشد آفتاب از نظرش بمعجری^(۳)

☆

المتنبي

أين الاكاسرة الجبابرة الالى كنزوا الكنوز فما بقين و لا بقوا^(۴)

سعدی

بیا بگوی که پرویز از زمانه چه خورد برو پیرس که خسرو ازین میانه چه برد

گر او گرفت خزاین بدیگران بگذشت ورین گرفت ممالك بدیگران بسپرد^(۵)

نو شیروان کجا شد و دارا و یزدگرد گردان شاهنامه و خانان و قیصران^(۶)

(۱) مواعظ ص ۴۷ .

(۲) دیوان المتنبی ص ۱۵ .

(۳) غزلیات ص ۳۰۹ .

(۴) دیوان المتنبی ص ۲۱ .

(۵) مواعظ ص ۱۶۲ .

(۶) مواعظ ص ۱۸۵ .

المتنبي

ولو حملت صم الجبال الدى بنا غداة افترقنا اوشكت تنصدع (۱)

سعدی

دلی از سنگ بیاید بسر راه وداع تا تحمل کند آنروز که محمل برود (۲)
بگذار تا بگیریم چون ابر در بهاران کز سنگ گریه خیزد روز وداع باران (۳)

المتنبي

فدقت ماء حياء من مقبلها لوصاب تر بالا حيا سالف الامم (۴)

سعدی

گر آوازم دهی من خفته در گور بر آساید روان دردمندم (۵)
مرده از خاک لحد رقص کنان برخیزد گر تو بالای عظامش گذری وهی رمیم (۶)
کاش کان دلبر عیار که من کشته اویم بار دیگر بگذشتی که کند زنده ببویم (۷)
سعدی اگر کشته شود در فراق زنده شود چون بسرش بگذری (۸)

(۱) دیوان المتنبی ص ۲۳ .

(۲) غزلیات ص ۱۴۰ .

(۳) غزلیات ص ۲۵۰ .

(۴) دیوان المتنبی ص ۳۰ .

(۵) غزلیات ص ۲۰۶ .

(۶) غزلیات ص ۲۳۸ .

(۷) غزلیات ص ۲۴۳ .

(۸) غزلیات ص ۳۰۵ .

جان بدهند و در زمان زنده شوند عاشقان

- (۱) گر بکشی و بعد از آن بر سر کشته بگذری
 شاید که تو دیگر بزیارت فروی
 (۲) تا مرده نگویی که قیامت برخاست
 بر مرده صد ساله اگر برگردد
 (۳) در حال ز خاک تیره سر بردارد
 اکاد اذا تمشی لدی تبخترا
 (۴) أموت، وأحیا ان مررت علی قبری
 لعمرک ان خوطبت میتا تراضیا
 (۵) سیبعتنی حیاً حدیث مخاطبی

المتنبی

اعارنی سقم عینیه و حملنی من الهوی ثقل ما تحوی مآزره (۶)

سعدی

حال درویش چنانست که خال تو سیاه

- (۷) جسم دلریش چنانست که چشم تو سقیم

المتنبی

و کاتم الحب يوم البین منهتك و صاحب الدمع لا تخفی سرائره (۸)

(۱) غزلیات ص ۳۰۶ .

(۲) غزلیات ص ۳۸۰ .

(۳) غزلیات ص ۳۸۳ .

(۴) مواعظ ص ۹۹ .

(۵) مواعظ ص ۱۰۴ .

(۶) دیوان المتنبی ص ۳۶ .

(۷) غزلیات ص ۲۳۸ .

(۸) دیوان المتنبی ص ۳۶ .

سعدی

شکسته دل آمد بر خواجه باز عیان کرده اشکش بدیباچه راز^(۱)
 صبر هم سودی ندارد کاب چشم راز پنهان آشکارا میکند^(۲)
 ماجرای دل نمیگفتم بخلق آب چشمم ترجمانی میکند^(۳)

☆

المتنبی

من بعد ما کان لیلی لاصباح له کان اول يوم الحشر آخره^(۴)

سعدی

مست می بیدار گردد نیم شب مست ساقی روز محشر بامداد^(۵)
 شبهای بیتو ام شب گورست در خیال
 ور بیتو بامداد کنم روز محشرست^(۶)
 شب سودای سعدی را مگر فردا نمیباشد^(۷)

چگونه تلخ نباشد شب فراق کسی که بامداد قیامت درو توان پیوست^(۸)
 خوشتر از دوران عشق ایام نیست بامداد عاشقان را شام نیست^(۹)

(۱) بوستان ص ۸۱ .

(۲) غزلیات ص ۱۲۹ .

(۳) غزلیات ص ۱۳۱ .

(۴) دیوان المتنبی ص ۳۷ .

(۵) گلستان ص ۱۳۵ .

(۶) غزلیات ص ۳۶ .

(۷) غزلیات ص ۱۱۱ .

(۸) مواعظ ص ۸۳ .

(۹) مواعظ ص ۱۲۰ .

المتنبي

فمن شاء فليمنظر اليّ فممنظري نذير الي من ظن ان الهوى سهل
و ما هي الا لحظة بعد لحظة اذا نزلت في قلبه رحل العقل (۱)(۲)

سعدی

چو عشق آمد از عقل دیگر مگوی
که در دست چوگان اسیر ست گوی (۳)
ما عقل زور آورد چیر دست که سودای عشقش کند زیر دست (۴)
عقل با عشق بر نمی آید (۵)
عقل را با عشق خوبان طاقت سر پنجه نیست (۶)
لاجرم عقل منهزم شد و صبر که نبودند مرد میدان (۷)
عقل را گر هزار حجت هست عشق دعوی کند ببطالانش (۸)
عشق آمد و عقل همچو بادی رفت از بر من هزار فرسنگ (۹)

(۱) دیوان المتنبی ص ۳۹ .

(۲) شرح دیوان المتنبی ج ۳ ص ۱۸۱ : « العقل والهوى لا يجتمعان » .

(۳) بوستان ۱۱۰ .

(۴) بوستان ص ۱۱۰ .

(۵) غزلیات ص ۸۴ .

(۶) غزلیات ص ۸۷ .

(۷) غزلیات ص ۱۸۰ .

(۸) غزلیات ص ۱۸۰ .

(۹) غزلیات ص ۱۸۸ .

عقل بین کز بر سیلاب غم عشق گریخت
عالمی گشت و بگرداب خطر باز آمد (۱)(۲)

☆

المتنبی

وحلم الفتی فی غیر موضعه جهل (۳)

سعدی

هنگام درشتی ملاطفت مذمومست (۴)

نکوئی و رحمت بجای خودست ولی با بدان نیکمردی بدست (۵)

☆

المتنبی

الیوم عهدکم فاین الموعد هیئات لیس لیوم عهدکم غد (۶)

سعدی

بدار ای ساربان آخر زمانی که عهد وصل را آخر زمانست (۷)

(۱) مواظ ص ۱۹ .

(۲) و :

که در عشق صورت نبندد شکیب (بوستان ص ۱۰۳) .

تواند که کند عشق و شکیبائی را (غزلیات ص ۱۱) .

کانش دل چو شعله زد صبر درو محال شد (غزلیات ص ۱۱۳) .

کسی که روی تو دیدست حال من داند که هر که دل بشو پرداخت صبر نتواند

(غزلیات ص ۱۱۷) .

با غمزه خوبان که چو شمشیر کشیدست در صبر بدیدم که نه محکم سپری بود

(غزلیات ص ۱۴۰) .

(۳) دیوان المتنبی ص ۴۱ .

(۴) کلستان ص ۱۹۹ .

(۵) بوستان ص ۱۲۷ .

(۶) دیوان المتنبی ص ۴۲ .

(۷) غزلیات ص ۴۶ .

المتنبي

أبرحت يا مرض الجفون بمرض مرض الطيب له وعيد العود^(۱)

سعدی

که میداند دوی درد سعدی که رنجورند ازین علت طیبیان^(۲)

المتنبي

لو كان سكنای فيه منقصة لم يكن الدر ساكن الصدف^(۳)

سعدی

چشمه حیوان بتاریکی درست

لؤلؤ اندر بحر و گنج اندر خراب^(۴)

در چشمت از حقیر برد صورت فقیر

کوته نظر مباش که در سنگ گوهرست^(۵)

کاملانند در لباس حقیر همچو لؤلؤ که در صدف باشد^(۶)

(۱) دیوان المتنبی ص ۴۲ .

(۲) غزلیات ص ۲۴۹ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۴۶ .

(۴) مواعظ ص ۱۱۵ .

(۵) مواعظ ص ۱۵۶ .

(۶) مواعظ ص ۱۶۵ .

المتنبي

رأین التی للسحر فی لحظاتها سیوف ظباها من دمی أبدًا حمر (۱)(۲)(۳)

سعدی

بخون عزیزان فرو برده چنگ سر انگشته کرده عناب رنگ (۴)

بخون خلق فرو برده پنجه کاین حناست

ندانمش که بقتل که شاطری آموخت (۵)

سر انگشتان مخضوبش نبینی که دست صبر بر پیچید و بشکست (۶)

سر انگشتان صاحب دل فریبش نه در حنا که در خون قتیاست (۷)

(۱) دیوان المتنبی ص ۵۷ .

(۲) ظافر الحداد :

لئن انکرت مقتلها دمه فمنه علی وجنتیها سمه
و ها فی أنا ملها بعضه دعت خضاباً لکی توهمه

خدوا بدمی ذات الخضاب فانتی رأیت بینی فی أنا ملها دمی

(خريدة القصر ج ۲ ص ۱۴) .

(۳) ابوالمؤید البلخی :

انکشت را ز خون دل من زنده خضاب کفی کرو بلاه تن و جان هر کس است
عناب و سیم اگر نبودمان روا بود عناب بر سبکة سیمین او بسست

(لباب الالباب ج ۲ ص ۲۶) .

(۴) گلستان ص ۱۷۳ .

(۵) غزلیات ص ۱۸ .

(۶) غزلیات ص ۲۳ .

(۷) غزلیات ص ۴۲ .

ز من پرس که دردست او دلت چونست

(۱) ازو پرس که انگشتهاش در خونست

هر که سر پنجه مخضوب تو بیند گرید

(۲) گر برین دست کسی کشته شود نادر نیست

(۳) دست در خون عاشقان داری حاجت تیغ بر کشیدن نیست

هر که معلومش نمیگردد که زاهد را که کشت

(۴) گو سر انگشتان شاهد بین و رنگ ناخنش

خمار در سر و دستش بخون هشیاران

(۵) خضیب و نرگس مستش بجادوی مکحول

لبت بخون عزیزان که میخوری لعلست

(۶) تو خود بگوی که خون میخوری حلالست این

(۷) حناست آنکه ناخن دل بند رشته یا خون بیدلیست که در بند کشته

همچنانست ناخن رنگین گواهی میدهد

(۸) بر سر انگشتان که در خون عزیزان داشتی

(۱) غزلیات ص ۴۷ .

(۲) غزلیات ص ۶۳ .

(۳) غزلیات ص ۶۸ .

(۴) غزلیات ص ۱۷۷ .

(۵) غزلیات ص ۱۹۲ .

(۶) غزلیات ص ۲۶۴ .

(۷) غزلیات ص ۲۷۲ .

(۸) غزلیات ص ۲۹۴ .

دیگر نمیدانم طریق از دست رفتم چون غریق

آنک در دهانت چون عقیق از بسکه خونم میخوری^(۱)

وا سفرت البراقع عن حدود أقول تحمرت بدم الكبود^(۲)(۳)

☆

المتنبي

أما سورا أم قرن شمس هذا (۴)

سعدی

دو چشمم خیره ماند از روشنائی ندانم قرص خورشیدست یا رو^(۵)

☆

المتنبي

طار الوشاة على صفاء و دادهم وكذا الذباب على الطعام يطير^(۶)(۷)

سعدی

ناگزیرست مگس دکه حلوائی را^(۸)

انگینست که دروی مگسی افتادست^(۹)

(۱) غزلیات ص ۳۰۱ .

(۲) مواعظ ص ۹۹ .

(۳) و غزلیات ص ۴۲ :

نه سرمست آن بجادومی کجیلست

نه وسست این بدلبندی غضیبست

(۴) دیوان المتنبي ص ۶۳ .

(۵) غزلیات ص ۲۶۶ .

(۶) دیوان المتنبي ص ۶۷ .

(۷) شرح دیوان المتنبي ج ۲ ص ۱۶۳ :

ان الذباب على الماذی وقناع

وجل قدری فاستحلوا مساجلتی

(۸) غزلیات ص ۱۲ .

(۹) غزلیات ص ۳۳ .

هر کجا طعمه بود مگسی است (۱)

مگسانند دور شیرینی (۲)

☆

المتنبی

یزور الاعادی فی سماء عجاجة أسته فی جانبها الکواکب (۳)

سعدی

زمین آسمان شد ز گرد کبود چوانجم درو برق شمشیر و خود (۴)

☆

المتنبی

خف الله واستر ذا الجمال بیرقع فان لحت ذابت فی الخدور العواقق (۵)

سعدی

چنین جوان که توئی برقی فرو آویز و گرنه دل برود پیر پای برجا را (۶)

یا خلوتی بر آور یا برقی فرو هل

ورنه بشکل شیرین شور از جهان بر آری (۷)

☆

المتنبی

و أسمع من الفاظه اللغة التي یلذ بها سمعی ولو ضمنت شمی (۸)

(۱) مواعظ ص ۱۱۹ .

(۲) مواعظ ص ۲۰۷ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۶۷ .

(۴) بوستان ص ۱۵۶ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۷۰ .

(۶) غزلیات ص ۴ .

(۷) غزلیات ص ۳۱۱ .

(۸) دیوان المتنبی ص ۷۳ .

سعدی

که دشنام از لب لعلت بشیرین تر دعا ماند^(۱)

☆

المتنبي

متمی ما ازدودت من بعد التناهی فقد وقع انتقاصی فی ازدیاد (۲)

سعدی

منتهای کمال نقصانست گل بریزد بوقت سیرابی^(۳)

☆

المتنبي

فلا عزل و أنت بلا سلاح لحاظك ما تكون به منيعا (۴)

سعدی

مرا خود کشد تیر آن چشم مست چه حاجت که آری بشمشیر دست^(۵)

☆

المتنبي

من يستطيع لامر فائت طلبا (۶)(۷)

(۱) مواعظ ص ۲۱ .

(۲) دیوان المتنبی ص ۷۸ .

(۳) مواعظ ص ۷۰ .

(۴) دیوان المتنبی ص ۸۴ .

(۵) بوستان ص ۱۰۳ .

(۶) دیوان المتنبی ص ۹۱ .

(۷) و :

من المقول و ما ود الذي ذهبا
(دیوان المتنبی ص ۸۹)

عجنا فأذهب ما ابقى الفراق لنا

سعدی

چون رفت نیاید بکمند آن دم و ساعت^(۱)

زمان رفته نخواهد بگریه باز آمد^(۲)

✱

المتنبي

و لكن معدن الذهب الرغام (۳)

سعدی

زر از سنگ خارا برون آورند^(۴)

✱

المتنبي

أقامت في الرقاب له أباد هي الاطواق و الناس الحمام (۵)

سعدی

مرغ جانم را بمشکین سلسله طوق برگردن نهادی چون حمام^(۶)

✱

المتنبي

ضنى في الهوى كالم في الشهد كامنا
لذذت به جهلا وفي اللذة الحنف (۷)

(۱) غزلیات ص ۷۳ .

(۲) مواعظ ص ۶۸ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۹۲ .

(۴) بوستان ص ۹۴ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۹۴ .

(۶) غزلیات ص ۱۹۵ .

(۷) دیوان المتنبی ص ۹۷ .

سعدی

- بد اندیش را لفظ شیرین مبین که ممکن بود زهر در انگین^(۱)
 نه هر بیرون که پسندی درونش همچنان باشد
 بسا حلوائ صابونی که زهرش در میان باشد^(۲)

✱

المتنبي

كيف الرجاء من الخطوب تخلصا من بعد ان انشبن في مخالبا^(۳)

سعدی

- رمق مانده را که جان از بدن بر آمد چو سودانگین در دهن^(۴)
 تو پیش از عقوبت در عفو کوب که سودی ندارد فغان زیر چوب^(۵)
 چو پای از جاده بیرون شد چه نفع از رفتن راهم
 چو کار از دست بیرون شد چسود از دادن پندم^(۶)
 زخمی چنان نبود که مرهم توان نهاد
 داروی دل چه فایده دارد چو جان برفت^(۷)

(۱) بوستان ص ۶۶ .

(۲) مواظ ص ۲۱۷ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۱۰۰ .

(۴) بوستان ص ۲۱۴ .

(۵) بوستان ص ۲۳۶ .

(۶) غزلیات ص ۲۰۶ .

(۷) مواظ ص ۸۵ .

علاج واقعه پیش از وقوع باید کرد

(۱) دریغ سود ندارد چو رفت کار از دست

طیب و تجربت سودی ندارد چو خواهد رفت جان از جسم مردم (۲)

بالای قضای رفته فرمانی نیست چون درد آجل گرفت درمانی نیست (۳)

المتنبی

خذ من ثنای علیک ما أَسْطِيعه لا تلزم من فی الثناء الواجبا (۴)

سعدی

اینقدر دون قدر اوست و لیک حد امکان ما همین قدرست (۵)

سعدی آن نیست که در خورد تو گوید سخنی

آنچ در وسع خودم در دهن آمد گفتم (۶)

المتنبی

ولو لم یکن ما انهل فی الخد من دمی لما کان محمراً یسیل فأقسم (۷)

(۱) مواعظ ص ۱۵۴ .

(۲) مواعظ ص ۱۸۳ .

(۳) مواعظ ص ۱۹۵ .

(۴) دیوان المتنبی ص ۱۰۲ .

(۵) غزلیات ص ۳۸ .

(۶) غزلیات ص ۲۰۳ .

(۷) دیوان المتنبی ص ۱۰۴ .

سعدی

نوك مژگامم بسرخی بر بیاض روی زرد

قصه دل می نویسد حاجت گفتار نیست^(۱)

حدیث عشق چه حاجت که بر زبان آری

بآب دیده خونین نبشته صورت حال^(۲)

☆

المتنبي

ويد لها كرم الغمام لانه يسقى العماره و المكان البلقا (۲)

سعدی

چو ابر بر همه عالم برحمتی شامل^(۴)

کف عطای تو گر نیست ابر رحمت حق

چه نعمت است که بر بر و بحر می باری^(۵)

خطاب حاکم عادل مثال بارانست

چه در حدیقه سلطان چه بر کنیسه عام^(۶)

(۱) غزلیات ص ۶۴ .

(۲) غزلیات ص ۱۹۰ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۱۰۹ .

(۴) مواعظ ص ۴۰ .

(۵) مواعظ ص ۷۲ .

(۶) مواعظ ص ۱۸۲ .

المتنبي

أمن ازديارك في الدجى الرقباء اذحيث كنت من الظلام ضياء (١)

سعدی

شمع را باید ازین خانه برون بردن و کشتن

تا بهمسایه نگوید که تو در خانه مائی (٢)

المتنبي

فبأیما قدم سعت الى العلا ادم الهلال لخمصيك حذاء (٣)

سعدی

اگر آفتاب با او زند از کزاف لافی

مه نوجه زهره دارد که بود سم سمنش (٤)

المتنبي

طلبنا رضاه بترك الذى رضينا له فتركنا السجودا (٥)

(١) دیوان المتنبی ص ١١٤ .

(٢) غزلیات ص ٢٨٣ .

(٣) دیوان المتنبی ص ١١٩ .

(٤) غزلیات ص ١٧٥ .

(٥) دیوان المتنبی ص ١٢٣ .

سعدی

گر مراد خویش خواهی ترك وصل ما بگوی

ور مرا خواهی رها کن اختیار خویش را^(۱)

یار باید که هر چه یار کند بر مراد خود اختیار کند^(۲)

یار آن بود که صبر کند بر جفای یار

ترك رضای خویش کند در رضای یار^(۳)

ما قلم در سر کشیدیم اختیار خویش را

اختیار آنست که قسمت کند درویش را^(۴)

✽

المثنبی

فی سعة الخافقین مضطرب وفی بلاد من اختها بدل^(۵)

سعدی

بهیچ یار مده خاطر و بهیچ دیار که بر و بحر فراخست و آدمی بسیار^(۶)

تلتقی ارض بارض و بدیل عن بدیل^(۷)

(۱) غزلیات ص ۸ .

(۲) غزلیات ص ۱۲۷ .

(۳) غزلیات ص ۱۶۲ .

(۴) مواعظ ص ۱۱۴ .

(۵) دیوان المثنبی ص ۱۲۶ .

(۶) مواعظ ص ۲۸ .

(۷) مواعظ ص ۱۱۲ .

المتنبي

بقائی شاء، لیس هم ارتحالا و حسن الصبر زموالا الجبالا (۱)

سعدی

زانگه که برفتی از کنارم صبر از دل ریش گفت رفتم^(۲)

المتنبي

بدت قمرا و مالت خوط بان و فاحت عنبرا و رنت غزالا (۳)

سعدی

میلت بچه ماند بخرامیدن طاوس غمزت بنگه کردن آهوی رمیده^(۴)

المتنبي

أرج الطريق فمأمورت بموضع الا اقام به الشذا مستوطنا (۵)

سعدی

بر راه باد عود بر آتش نهاده اند

یاخود در آن زمین که توئی خالک عنبرست^(۶)

(۱) دیوان المتنبی ص ۱۲۸ .

(۲) غزلیات ص ۳۶۸ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۱۲۹ .

(۴) غزلیات ص ۲۷۴ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۱۴۰ .

(۶) غزلیات ص ۳۷ .

المتنبي

انى انا الذهب المعروف مخبره يزيد فى السبك المدينار ديناراً (۱)

سعدی

نقره فایق نکشت تا نگداخت (۲)

که زر همان بود ارچند بار بگدازی (۳)

سیاه سیم زر اندوده چون بیوته برند

خلاف آن بدر آید که خلق پندارند (۴)

المتنبي

من يهن يسهل الهوان عليه ما لجرح بميت ايلام (۵)

سعدی

از ملامت چه غم خورد سعدی مرده از نیشتر مترساش (۶)

المتنبي

افاضل الناس اغراض لذا الزم من يخلو من الهم اخلاهم من الفطن (۷)

(۱) دیوان المتنبی ص ۱۴۸ .

(۲) غزلیات ص ۱۷ .

(۳) غزلیات ص ۳۲۲ .

(۴) مواعظ ص ۱۲۴ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۱۴۹ .

(۶) غزلیات ص ۱۸۰ .

(۷) دیوان المتنبی ص ۱۵۵ .

سعدی

که هیچ کس نزند بر درخت بی بر سنگ^(۱)
ز چرخ عربده جو بس خدنگ تیر جفا
بجست و در دل مردان هوشیار آید^(۲)

☆

المتنبی

ولكن طرفا لاراك به اعمى^(۳)

سعدی

دیده را فایده آنست که دلبر بیند و ونیند چه بود فایده بینائی را^(۴)

☆

المتنبی

وما لجمع بين الماء والنار في يدى بأصعب من أن اجمع الجد والفهما^(۵)

سعدی

آنکه حظ آفریده و روزی داد یا فضیلت همی دهد یا بخت^(۶)

(۱) گلستان ص ۳۵ .

(۲) غزلیات ص ۱۵۲ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۱۶۱ .

(۴) غزلیات ص ۱۲ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۱۶۲ .

(۶) گلستان ص ۲۰۵ .

✱

المتنبي

وأنا الذي اجتلب المنية طرفه فمن المطالب والقتيل القاتل (۱)(۲)

سعدی

کس را چه گنه تو خویشان را بر تیغ زدی و زخم خوردی (۳)

✱

المتنبي

للهو آونة تمر كأنها قبل يزودها حبيب راحل (۴)

سعدی

بوسه دادن بروی دوست چسود هم درین لحظه کردندش بدرود (۵)

چنانکه دوست بدیدار دوست مستعجل (۶)

✱

المتنبي

ان النفیس نفیس حیثما كانا (۷)

(۱) دیوان المتنبی ص ۱۶۳ .

(۲) دیوان الشریف الرضی ص ۳۳۵ :

هذا الذي جرّت عليه يداكا

لا تشكون الى وجدأ بعدا

(۳) غزلیات ص ۳۶۳ .

(۴) دیوان المتنبی ص ۱۶۴ .

(۵) گلستان ص ۱۳۷ .

(۶) مواعظ ص ۴۰ .

(۷) دیوان المتنبی ص ۱۶۸ .

سعدی

جوهر اگر درخواب افتد همچنان نفیست^(۱)

☆

المتنبي

و هل نافع لولا الاكف القنا السمر (۲) (۳)

سعدی

بر مخنث سلاح جنگ چسود^(۴)

شمشیر قوی نیاید از بازوی سست یعنی ز دل شکسته تدبیر درست^(۵)

☆

المتنبي

و لیل وصلناه بیوم کأنما علی متنه من دجنه حلیل خضر^(۶)

سعدی

نشان عاشق آن باشد که شب با روز پیوند^(۷)

(۱) گلستان ص ۱۹۱ .

(۲) دیوان المتنبی ص ۱۷۶ .

(۳) و :

تلقى الحسام على جراءة حده مثل الجبان بكف كل جبان

(دیوان المتنبی ص ۴۱۶)

(۴) گلستان ص ۵۷ .

(۵) مواعظ ص ۱۹۵ .

(۶) دیوان المتنبی ص ۱۷۶ .

(۷) غزلیات ص ۳۲۷ .

المتنبي

و أستكبر الاخبار قبل لقائه فلما التقينا صغرا الخبر الخبر (۱)(۲)

می شنیدم که-ه جان جانانی چون بدیدم هزار چندان

صوت یوسف نا دیده صفت می کردیم

چون بدیدیم زبان سخن از کار برفت (۳)

می شنیدم بحسن چون قمری چون بدیدم از آن تو خوبتری (۴)

المتنبي

أسر بتجديد الهوى ذكر ما مضى و ان كان لا يبقى له الحجر الصلد (۵)

سعدی

گر برسد ناله سعدی بکوه کوه بنالد بزبان صدا (۶)

اگر این داغ جگر سوز که بر جان منست

بر دل که... وه نهی سنگ باواز آید (۷)

(۱) دیوان المتنبی ص ۱۷۷ .

(۲) و ابن هانی الاودی الاندلسی:

كانت مسألة الركبان تغبرنا

ثم التقينا فلا والله ما سمعت

عن جعفر بن فلاح أطيّب الخبر

اذني بأحسن مما قد رأيت بصري

(تبيين المعاني ص ۳۶۴)

(۳) غزليات ص ۷۴ .

(۴) غزليات ص ۴۱۵ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۱۹۱ .

(۶) غزليات ص ۲ .

(۷) غزليات ص ۱۵۳ .

☆

المتنبي

و فی عنق الحسناء يستحسن العقد (۱)

سعدی

تو هر چه بپوشی بتو زیبا گردد / کر خام بود اطللس و دیبا گردد (۲)

☆

المتنبي

فمالي و للدنيا طلابي نجومها / و مسعاى فيها فى شقوق الارقم (۳)

سعدی

گوهر قیمتی از کام نهنگان آرند (۴)

کام در کام نهنگست بیاید طلید (۵)

☆

المتنبي

فان نهاري ليلة مدلهمة / على مقلة من فقد كم في غياهب (۶)

(۱) دیوان المتنبی ص ۱۹۴ .

(۲) غزلیات ص ۳۸۲ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۱۹۶ .

(۴) غزلیات ص ۱۴۲ .

(۵) غزلیات ص ۱۴۶ .

(۶) دیوان المتنبی ص ۲۰۹ .

سعدی

یا سائلی عن یوم جدّ رحیلهم ما کان الا لیلة دیجورا^(۱)
ان لیل الوصال صبح مضیء و نهار الفراق لیل بهیم^(۲)

☆

المتنّبی

و اذا كانت النفوس كبارا تعبت فی مرادها الاجسام^(۳)

سعدی

جان شیرین که رنج کش باشد تن مسکین چگونه خوش باشد^(۴)

☆

المتنّبی

الام طماعیة العاذل و لا رأی فی الحبّ للعاقل^(۵)

دوستان عیب مگیرید و ملامت مکنید

کاین حدیثیست که از وی نتوان باز آمد^(۶)

میل از این جانب اختیاری نیست کهربا را بگو که من کاهم^(۷)

(۱) مواعظ ص ۱۰۱ .

(۲) مواعظ ص ۱۰۳ .

(۳) دیوان المتنّبی ص ۲۴۹ .

(۴) مواعظ ص ۲۰۶ .

(۵) دیوان المتنّبی ص ۲۵۸ .

(۶) غزلیات ص ۱۱۵ .

(۷) غزلیات ص ۲۳۷ .

☆

المتنبي

کل مایمنح الشریف شریف (۱)

سعدی

کز دست نیکوان همه چیزی نکو بود (۲)

☆

المتنبي

بنتم عن العین القریحة فیکم و سکنتم ظن الفؤاد الواله (۳)

سعدی

ای هونس روزگار سعدی رفتی و نرفتی از ضمیرم (۴)

بچشمانت که گر چه دوری از چشم

دل از یاد تو یکدم نیست خالی (۵)

دیگران چون بروند از نظر از دل بروند

تو چنان در دل من رفته که جان در بدنی (۶)

تو آن نه که چو غایب شوی ز دل بروی

تفاوتی نکند قرب دل ببعدهم کان (۷)

(۱) دیوان المتنبی ص ۲۷۳ .

(۲) غزلیات ص ۱۳۸ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۲۷۴ .

(۴) غزلیات ص ۲۱۸ .

(۵) غزلیات ص ۳۳۲ .

(۶) غزلیات ص ۳۴۰ .

(۷) مواعظ ص ۵۳ .

هر چند که غایبی فراموش نه^(۱)

☆

المتنبی

و أعياء الموت كل طيب (۲)

سعدی

که در طب ندیدند داروی موت^(۳)

لیکن سموم قهر أجل را علاج نیست^(۴)

☆

المتنبی

مالی أکتم حبا قدبری جسدی (۵)

سعدی

سعدی نهفته چند بماند حدیث عشق

این ریش اندرون بکند هم سرایتی^(۶)

☆

المتنبی

یا اعدل الناس الا فی معاملتی فیک الخصام وانت الخصم والحکم (۷)

(۱) مواعظ ص ۲۰۱ .

(۲) دیوان المتنبی ص ۳۱۵ .

(۳) بوستان ص ۴۸ .

(۴) مواعظ ص ۸۵ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۳۲۲ .

(۶) غزلیات ص ۲۹۶ .

(۷) دیوان المتنبی ص ۳۲۳ .

سعدی

پیش کـه بر آورم ز دستت فریاد

(۱) هم پیش تو از دست تو گر خواهم داد

زین امیران ملاححت که تو بینی بر کس

(۲) بشکایت نتوان رفت که خصم و حکمند

هر چه کنی تو بر حق حاکم و دست مطلق

(۳) پیش که داوری برند از تو که خصم و داوری

هم بدر تو آمدم از تو که خصم و حاکمی

(۴) چاره پای بستگان نیست بجز فروتنی

✱

المتنبي

و الهجر اُقتل لی ممن أراقبه انا الغریق فما خوفي من الیل (۵)

سعدی

(۶) که غرقه ندارد ز باران خبر

(۷) غرقه در نیل چه اندیشه کند باران را

(۱) گلستان ص ۳۹ .

(۲) غزلیات ص ۱۳۱ .

(۳) غزلیات ص ۳۰۶ .

(۴) غزلیات ص ۳۴۰ .

(۵) دیوان المتنبي ص ۳۲۸ .

(۶) بوستان ص ۱۱۶ .

(۷) غزلیات ص ۱۰ .

و آنکه در بحر قلزمست غریق چه تفاوت کند ز بارانش ^(۱)
 چو سیل از سرگذشت آنرا چه میترسانی از باران ^(۲)
 نترسم دیگر از باران که افتادم بدریائی ^(۳) ^(۴)

المتنبی

و لكن كل شيء فيه طيب لديك من الدقيق الى الجليل ^(۵)
 سعدی

ندانم از سر و پایت کدام خوبترست
 چه جای فرق که زیبا ز فرق تا قدمی ^(۶)

المتنبی

وما كنت ممن يدخل العشق قلبه ولكن من يبصر جفونك يعشق ^(۷)

(۱) غزلیات ص ۱۸۰ .

(۲) غزلیات ص ۲۵۰ .

(۳) غزلیات ص ۲۸۴ .

(۴) و :

بلاى عشق عظیمست لا ابالى را چو دل بمرک نهاد از بلا چه غم دارد

(غزلیات ص ۹۱)

(۵) دیوان المتنبی ص ۳۳۳ .

(۶) غزلیات ص ۳۳۴ .

(۷) دیوان المتنبی ص ۳۳۵ .

سعدی

عشقبازی نه طریق حکما بود ولی

چشم بیمار تو دل میبرد از دست حکیم^{(۱)(۲)}

ما اخترت صبابتی و لکن عین نظرت و ما أطاق^(۳)

☆

المتنبی

ولم ارکالا لحاظ يوم رحيلهم بعث بكل القتل من کل مشفق^(۴)

سعدی

یا قاتلتی بسيف لحظ والله قتلتنی بهاتيك^(۵)

☆

المتنبی

و ما ينصر الفضل المبين على العدى

اذا لم يكن فضل السعيد الموفق^(۶)

سعدی

اگر بهر سر هویت صد خرد باشد خرد بکار نیاید چو بخت بد باشد^(۷)

(۱) غزلیات ص ۲۳۸ .

(۲) و :

من آن قیاس نکردم که زور بلاوی عشق هنان عقل ز دست حکیم بر باید
(غزلیات ص ۱۴۸)

(۳) غزلیات ص ۳۶۹ .

(۴) دیوان المتنبی ص ۳۳۶ .

(۵) غزلیات ص ۳۶۱ .

(۶) دیوان المتنبی ص ۳۳۹ .

(۷) گلستان ص ۱۰۴ .

- ازین بوالعجبتر حدیثی شنو که بی بخت کوشش نیرزد دو جو^(۱)
 برنج بردن بیهوده گنج نتوان برد که بخت راست فضیلت نه زور بازورا^(۲)
 چندانکه جهد بود دویدیم در طلب کوشش چه سود چون نکند بخت یاوری^(۳)
 نه هر که دعوی زور آوری کند باها بسر برد که سعادت پهلوانی نیست^(۴)
 سعادت بی که نباشد طمع مکن سعدی که چون نکاشته باشنده مشکست درود^(۵)

☆

المتنبي

رضاك رضى الذى اوثر و سرك سري فما اظهر^(۶)

سعدی

نه اختیار منست این معاملت لیکن

رضای دوست مقدم بر اختیار منست^(۷)

پیام ما که رساند بخدمتش که رضا

رضای تست گرم خسته داری از خشنود^(۸)

از دست دوست هر چه ستانی شکر بود

سعدی رضای خودم طلب چون رضای اوست^(۹)

(۱) بوستان ص ۱۵۶ .

(۲) غزلیات ص ۱۱ .

(۳) غزلیات ص ۳۰۷ .

(۴) مواعظ ص ۱۳ .

(۵) مواعظ ص ۱۲۶ .

(۶) دیوان المتنبی ص ۳۴۴ .

(۷) غزلیات ص ۴۷ .

(۸) غزلیات ص ۱۳۶ .

(۹) مواعظ ص ۱۱۷ .

المتنبي

ليالى بعد الظاعنين شكول طوال و ليل العاشقين طويل (۱)

سعدی

هر آنشب در فراق روی لیلی که بر مجنون رود لیلی طویلیست (۲)

شب فراق تو هر شب که هست یلدائیت (۳)

هر شبی روزی و هر روز زوالی دارد

شب وصل من و معشوق مرا آخر نیست (۴)

شب عاشقان بیدل چه شبی دراز باشد

تو بیا کز اول شب در صبح باز باشد (۵)

تو هست خواب نوشین تا بامداد و بر من

شبها رود که گوئی هرگز سحر نباشد (۶)

و غریب العقائض مراسلات یطلن کلیلة الدنف الوحید (۷)

(۱) دیوان المتنبی ص ۳۴۷ .

(۲) غزلیات ص ۴۲ .

(۳) غزلیات ص ۶۲ .

(۴) غزلیات ص ۶۳ .

(۵) غزلیات ص ۱۰۳ .

(۶) غزلیات ص ۱۰۶ .

(۷) مواعظ ص ۹۹ .

✱

المتنبی

و وضع الندی فی موضع السیف بالعلی

مضر کوضع السیف فی موضع الندی (۱)

سعدی

نکوئی با بدان کردن چنانست که بد کردن بجای نیکمردان^(۲)

✱

المتنبی

وان انت اكرمت اللثیم تمردا (۳)

سعدی

خیث را چو تعهد کنی و بنوازی بدولت تو گنه می کند بانبازی^(۴)

بگفتا نیک مردی کن نه چندان که گردد خیره گرگ تیز دندان^(۵)

چو با سفله گوئی بلطف و خوشی فزون گرددش کبر و گردنکشی^(۶)

دشمن بملاطفت دوست نگردد بلکه طمع زیادت کند^(۷)

کسی با بدان نیکوئی چون کند بدان را تحمل بد افزون کند^(۸)

(۱) دیوان المتنبی ص ۳۶۱ .

(۲) گلستان ص ۲۰ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۳۶۱ .

(۴) گلستان ص ۱۷۹ و ۱۹۰ .

(۵) گلستان ص ۱۸۳ .

(۶) گلستان ص ۱۹۳ ، و بوستان ص ۶۱ .

(۷) گلستان ص ۱۹۹ .

(۸) بوستان ص ۹۸ .

سفله را قوت مده چندانکه مستولی شود

گر گرا چندانکه دندان تیز تر خونریز تر^(۱)

☆

المتنبي

وقيدت نفسي في ذراك محبة ومن جعل الاحسان قيداً تقيداً (۲)

سعدی

تا کی آخر جفا بری سعدی چکنم پای بند احسانم^(۳)

☆

المتنبي

وفي الماضي لمن بقي اعتبار (۴) (۵)

سعدی

نيك بختان بحكايت و أمثال پیشینیان پند گیرند^(۶)

رعى الله انسانا تيقظ بعدهم لان مصاب الزيد من جرة العمر و^(۷)

مگر کز خوی نیکان پند گیرند وز انجام بدان عبرت پذیرند^(۸)

(۱) مواعظ ص ۲۱۸ .

(۲) دیوان المتنبي ص ۳۶۲ .

(۳) غزایات ص ۲۲۹ .

(۴) دیوان المتنبي ص ۳۹۵ .

(۵) مائة كلمة ص ۱۵ « السعيد من وعظ بغيره » .

(۶) گلستان ص ۲۰۲ .

(۷) مواعظ ص ۹۴ .

(۸) مواعظ ص ۲۱۰ .

المتنبی

أبدا تسترد ما تهب الدن يا فياليت جودها كان بخلا (۱)

سعدی

خلاف عهد زمان بی خلاف معلومست

که هیچ نوع نبخشد که باز نریاید (۲)

المتنبی

و هي معشوقة علي الغدر لا تحفظ عهداً ولا تتمم وصلاً (۳)

سعدی

نه لایق بود عیش با دلبری که هر بامدادش بود شوهری (۴)

دل اندر دلارام دنیا میند که ننشست با کس که دل بر نکند (۵)

دنیا ز نیست عشوه ده و دلستان ولیک

با کس بسر همی نبرد عهد شوهری (۶)

المتنبی

لولا العقول لكان ادنى ضيغم ادنى الى شرف من الانسان (۷)

(۱) دیوان المتنبی ص ۴۰۰ .

(۲) مواعظ ص ۱۷۴ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۴۰۰ .

(۴) بوستان ص ۴۹ .

(۵) بوستان ص ۲۳۱ .

(۶) مواعظ ص ۷۴ .

(۷) دیوان المتنبی ص ۴۱۲ .

سعدی

- جماعتی که ندانند حظ روحانی تفاوتی که میان دواب و انسانست^(۱)
 آدمی را عقل باید در بدن ورنه جان در کالبد دارد حمار^(۲)
 تا جان معرفت نکند زنده شخص را
 نزدیک عارفان حیوانی محقری^(۳)
 آدمی سان و نیکم محضر باش تا ترا بر دواب فضل نهند
 تو بعقل از دواب ممتازی ورنه ایشان بقوت از تو بهمند^(۴)

✽

المتنبي

قواصد کافور توارك غيره ومن قصد البحر استقل السواقيا^(۵)

سعدی

- باك مدار سعديا گر بفدا رود سری
 هر که بمعظمی رسد ترك دهد محقری^(۶)

✽

المتنبي

فلا مجد في الدنيا لمن قل ماله ولا مال في الدنيا لمن قل مجده^{(۷)(۸)}

(۱) غزلیات ص ۴۷ .

(۲) مواعظ ص ۳۳ .

(۳) مواعظ ص ۷۵ .

(۴) مواعظ ص ۱۷۰ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۴۴۰ .

(۶) غزلیات ص ۳۰۹ .

(۷) دیوان المتنبی ص ۴۵۱ .

(۸) ابن المقفع : « لا قوام للرجال الا بالمال » - رسائل البلقاء ص ۱۷۱ .

سعدی

که بی سیم مردم نیززند هیچ^(۱)

صاحب هنر که مال ندارد تغابنست^(۲)

☆

المتنبي

إذا ساء فعل المرء ساءت ظنونه و صدق ما يعتاده من توهم^(۳)

سعدی

در مرد چو بد نگه کنی زن بینی حق باطل و نیکخواه دشمن بینی

نقش خود تست هرچه در من بینی با شمع در آکه خانه روشن بینی^(۴)

☆

المتنبي

رضيت بما ترضى به لى محبة وقدت اليك النفس قودا لمسلم^(۵)

سعدی

بگفتا مپرس از من این ماجرا پسندیدم آنچ او پسندد مرا^(۶)

☆

المتنبي

أغالب فيك الشوق والشوق أغلب

واعجب من ذا الهجر والوصل أعجب^(۷)

(۱) بوستان ص ۷۴ .

(۲) مواعظ ص ۱۵۷ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۴۵۶ .

(۴) مواعظ ص ۲۰۲ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۴۶۰ .

(۶) بوستان ص ۱۱۱ .

(۷) دیوان المتنبی ص ۴۶۴ .

سعدی

شوق را بر صبر قوّت غالبست عقل را با عشق دعوی باطلست^(۱)
گر نشد اشتیاق او غالب صبر و عقل من

این بچه زیر دست گشت آن بچه پایمال شد^(۲)

✽

المتنبی

و لا یردّ عليك الفاتّة الحزن (۳)

سعدی

نیاید بلا حول کس باز پس^(۴)

✽

المتنبی

غیر أنّ الفتی یلاقى المنايا کالجات ولا یلاقى الهوانا (۵)(۶)(۷)

سعدی

مردن بعلّت به از زندگی بمذلت^(۸)

(۱) غزلیات ص ۴۱ .

(۲) غزلیات ص ۱۱۲ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۴۶۸ .

(۴) بوستان ص ۱۷۹ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۴۷۰ .

(۶) و :

ان المنيّة عند الذل قنديل

(دیوان المتنبی ص ۴۸۷)

(۷) اوس بن حارثة : « المنيّة ولا الدبّة » - مجمع الامثال ص ۶۴۸ .

(۸) گلستان ص ۹۳ .

که مردن به از زندگانی ببنگ (۱)

مرگ خوشتر که زندگانی تلخ (۲)

☆

المتنبي

ولكنك الدنيا الي حبيبة فماعنك لي الا اليك ذهاب (۳)

سعدی

- کوته نکنم ز دامن دست و ر خود بزنی بتیغ تیزم
بعد از تو ملاذ و ملجائی نیست هم در تو گریزم ار گریزم (۴)
از تو بکه نالم که دگر داور نیست و ز دست تو هیچ دست بالاتر نیست (۵)
کجا روم که نمیباشدم گزیر از دوست (۶)
سعدی ز دست دوست شکایت کجا بری
هم صبر بر حیب که صبر از حیب نیست (۷)
پیش دگری نمیتوان رفت از تو بتو آمدم بزهار (۸)
ما را ز درد عشق تو با کس حدیث نیست
هم پیش یار گفته شود ماجرای یار (۹)

(۱) بوستان ص ۱۹۴ .

(۲) مواظ ص ۲۰۹ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۴۸۲ .

(۴) گلستان ص ۱۲۳ .

(۵) گلستان ص ۲۰۳ .

(۶) غزلیات ص ۵۴ .

(۷) غزلیات ص ۶۳ .

(۸) غزلیات ص ۱۶۱ .

(۹) غزلیات ص ۱۶۲ .

- از جور تو هم در تو گیرم وز دست تو هم بر تو نالم^(۱)
 بازم حفاظ دامن همت گرفت و گفت
 از دوست جز بدوست مبر سعدیا پناه^(۲)
 درمانده ام که از تو شکایت کجا برم
 هم با تو گر ز دست تو دارم شکایتی^(۳)
 ما را شکایتی ز تو گر هست هم بتست
 کز تو بدیگری نتوان برد داوری^(۴)
 گفتم بروم صبر کنم یک چندی هم صبر بر او که صبر از و نتوان کرد^(۵)
 منهم الیهم شکوتی و توجعی ما أنصفون و لم أجد مستنصفا^(۶)
 گله از دوست ستمکار بسطان گویند
 چون ستمکار تو باشی گله پیش که بریم^(۷)

المتنبی

هذی الامم ولا هذی الاغارید (۸)

أصخرة أنا مالی لا تغیرنی

- (۱) غزلیات ص ۲۲۴ .
 (۲) غزلیات ص ۲۷۰ .
 (۳) غزلیات ص ۲۹۵ .
 (۴) غزلیات ص ۳۰۷ .
 (۵) غزلیات ص ۳۸۳ .
 (۶) مواعظ ص ۱۰۵ .
 (۷) مواعظ ص ۱۸۴ .
 (۸) دیوان المتنبی ص ۴۸۶ .

افسوس بر آن دل که سماعش نربود

سنگست و حدیث عشق با سنگ چسود^(۱)

✱

المتنبی

کفاتک و دخول الکاف منقصة کالشمس قلت وما للشمس أمثال^(۲)

سعدی

تشبیه روی تو کنم من بآفتاب کاین مدح آفتاب نه تعظیم شأن تست^(۳)

✱

المتنبی

ذرینی أنل ما لا ینال من العلا فصعب العلافی الصعب والسهل فی السهل

تریدین ثقیان المعالی وخیصة ولا بد دون الشهد من ابر النحل^(۴)

سعدی

هر آینه تا رنج نبری گنج نبرداری^(۵)

نه بینی باندك مایه رنجی که بردم چه تحصیل راحت کردم ، وبنیشی که خوردم

چه مایه غسل آوردم^(۶)

برند از برای دلی بارها خوردند از برای گلی خارها^(۷)

(۱) مواعظ ص ۱۹۸ .

(۲) دیوان المتنبی ص ۵۰۳ .

(۳) غزلیات ص ۳۲ .

(۴) دیوان المتنبی ص ۵۲۰ .

(۵) کلستان ص ۱۱۲ .

(۶) کلستان ص ۱۱۲ .

(۷) بوستان ۹۳ .

- بعشق روی نکو دل کسی دهد سعدی
- (۱) که احتمال کند خوی زشت نیکو را
- گر در طلبت رنجی ما را برسد شاید
- (۲) چون عشق حرم باشد سهلست بیابانها
- ای خضر حلالست نکنم چشمه حیوان
- (۳) دانی که سکندر بچه محنت طلبیدست
- سعدی اگر طالبی راه رو و رنج بر کعبه دیدارد دست صبر بیابان اوست (۴)(۵)
- احتمال نیش کردن واجبست از بهر نوش (۶)
- تا رنج تحمل نکنی گنج نبینی (۷)
- سعدی چو مرادت انگینست واجب بود احتمال زنبور (۸)
- گر از شمشیر برگردی نه عالی همتی سعدی
- (۹) تو کز نیشی یازردی نخواهی انگین رفتن

(۱) غزلیات ص ۱۱ .

(۲) غزلیات ص ۱۴ .

(۳) غزلیات ص ۳۵ .

(۴) غزلیات ص ۵۴ .

(۵) و :
وصال کعبه میسر نمیشود سعدی مگر که راه بیابان برخطر گیرند

(غزلیات ص ۱۲۴)

که تحمل کنه نشیب و فراز

(غزلیات ص ۱۶۸)

آرزومند کعبه را شرطست

(۶) غزلیات ص ۶۵ .

(۷) غزلیات ص ۱۰۸ .

(۸) غزلیات ص ۱۶۴ .

(۹) غزلیات ص ۲۵۵ .

- هوای دل نتوان پخت بی تعنت خلق درخت گل نتوان چید بی تحمل خار^(۱)
 گنج خواهی در طلب رنجی ببر خرمنی می بایدت تخمی بکار^(۲)
 تا نپاشی تخم طاعت دخل عیش بر نگیری ، رنج بین و گنج یاب^(۳)
 سر تشنیع نداری طلب یار مکن مگست نیش زندچون طلب نوش کنی^(۴)

المتنبی

تبل خدی کلهما ابتسمت من مطر برق-ه ثنایا ها (۵)
 سعدی

تو که چون برق بخندی چه غمت دارد از آنک

من چنان زار بگیریم که — ه بیاران ماند^(۶)

المتنبی

أسامیآ لم تزده معرفة و انما لذة ذکرناها

لو كفر العالمون نعمته لما عدت نفسه سجاياها

(۱) مواعظ ص ۳۰ .

(۲) مواعظ ص ۳۴ .

(۳) مواعظ ص ۱۱۵ .

(۴) مواعظ ص ۱۴۸ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۵۵۳ .

(۶) غزلیات ص ۱۱۸ .

کالشمس لا تبتغی بما صنعت منفعة عندهم و لاجاها (۱)

سعدی

وصف ترا گر کنند ور نکنند اهل فضل

حاجت مشاطه نیست روی دلارام را (۲)

سخن بذکر تو آراستن مراد آنست

که پیش اهل هنر منصبی بود ما را

و گر نه منقبت آفتاب معلومست

چه حاجتست بمشاطه روی زیبا را (۳)

☆

المتنبي

ابوکم آدم سنّ المعاصی و علمکم مفارقة الجنان (۴)

سعدی

حدیث عشق اگر گوئی گناهست گناه اول زحوا بود و آدم (۵)

☆

المتنبي

و كنت الشمس تبهر كل عين (۶)

(۱) دیوان المتنبی ص ۵۵۶ .

(۲) کلستان ص ۱۰ .

(۳) مواعظ ص ۱۵۲ .

(۴) دیوان المتنبی ص ۵۵۸ .

(۵) غزلیات ص ۱۹۳ .

(۶) دیوان المتنبی ص ۵۶۰ .

سعدی

تو بآفتاب مانی ز کمال حسن طلعت که نظر نمیتواند که ببیندت کماهی^(۱)
بآفتاب نماند مگر بیک معنی که در تأمل او خیره میشود ابصار^(۲)

☆

المثنوی

يموت راعي الضأن في جهله موة جـ الينوس في طبه (۳)

سعدی

چو آهنگ رفتن کند جان پاك چه بر تخت مردن چه بر روی خاك^(۴)
چو خیل اجل بر سر هر دو تاخت نمیشاید از یکدگر شان شناخت^(۵)
نه دانا بسعی از اجل جان ببرد نه نادان بناساز خوردن بمرد^(۶)
اگر پادشاهست و گر پینه دوز چو خفتند گردد شب هر دو روز
چو سیلاب خواب آمد و مرد برد چه بر تخت سلطان چه بر دشت کرد^(۷)
چو با قضای اجل بر نمی توان آمد تفاوتی نکند گریزی و دانائی^(۸)

(۱) غزلیات ص ۳۵۷ .

(۲) مواعظ ص ۳۱ .

(۳) دیوان المثنوی ص ۵۷۴ .

(۴) گلستان ص ۱۴ .

(۵) بوستان ص ۴۲ .

(۶) بوستان ص ۱۵۷ .

(۷) بوستان ص ۱۷۳ .

(۸) مواعظ ص ۶۷ .

☆

المتنبي

فلواني استطعت خفضت طرفي فإم أبصر به حتى أراكا (١)

سعدى

غيرت سلطان جمالت چو باز چشم من از هر که جهان دوخته (٢)

☆

المتنبي

الغاس ما لم يروك اشباه والدهر لفظ وأنت معناه (٣)

سعدى

تو روح پاکی و ابنای روزگار اجسام (٤)

همه اسمند و تو جسمی همه جسمند و تو جانی (٥)

☆

المتنبي

و اذا استطال الشیء قام بنفسه وصفات نور الشمس تذهب باطلا (٦)(٧)

(١) دیوان المتنبي ص ٥٨٤ .

(٢) غزلیات ص ٢٧٢ .

(٣) دیوان المتنبي ص ٦٢٢ .

(٤) غزلیات ص ١٩٧ .

(٥) غزلیات ص ٣٤٧ .

(٦) سرخ المیون ج ١ ص ٣٢ .

(٧) المیدانی :

أضحى كمثل الشمس فى فلك العلا والشمس تستغنى عن التعريف

(انباء الرواة ج ٢ ص ٥٢)

سعدی

آثارم از آفتاب مشهورترست^(۱)

مشك آنست که بیوید نه آنکه عطار بگوید^(۲)

اگر هست مرد از هنر بهره ور هنر خود بگوید نه صاحب هنر^(۳)

اگر مشك خالص نداری مگوی ورت هست خودفاش گرد بیوی^(۴)

هنر بیار و زبان آوری مکن سعدی

چه حاجتست بگوید شکر که شیرینم^(۵)

مرا ازین چه که چون آفتاب مشهوری^(۶)

هلال اگر بنماید کسی بدیع نباشد

چه حاجتست که بنمایم آفتاب مین را^(۷)

هنر نمودن اگر نیز هست لایق نیست

که خود عیر بگوید چه حاجت عطار^(۸)

داند که بوی خوش نتوان داشتن نهان^(۹)

(۱) گلستان ص ۴ .

(۲) گلستان ص ۱۹۲ .

(۳) بوستان ص ۱۸۱ .

(۴) بوستان ص ۱۸۱ .

(۵) غزلیات ص ۲۳۴ .

(۶) غزلیات ص ۳۲۰ .

(۷) مواعظ ص ۶ .

(۸) مواعظ ص ۳۲ .

(۹) مواعظ ص ۵۱ .

المتنبي

و ما أحد يخلد في البرايا بل الدنيا تؤول الى زوال (۱)

سعدی

جهان ای پسر ملک جاوید نیست ز دنیا وفا داری امید نیست (۲)

که اعتماد بقا را نشاید این بنیاد (۳)

ما هذه الدنيا بدار مخلد (۴)

تو مسافری و دنیا سر آب کاروانی

نه معولست پشتهی که برین پناه داری (۵)

(۱) شرح دیوان المتنبی ج ۳ ص ۱۳ .

(۲) بوستان ص ۴۷ .

(۳) مواعظ ص ۸۶ .

(۴) مواعظ ص ۱۱۰ .

(۵) مواعظ ص ۱۴۴ .

تعليقات

تعليقات

ص ٢ س ٣ ، اشتهر ابو الطيب بلقب المتنبي بعد سنة ٣٢٥ هـ^(١)

ص ٥ ، ترجمة سعدى التى ذكرها ابن الفوطى ، فى تلخيص مجمع الاقبا -
باب الميم والصاد - (ص ٥٥١ - ٢ / ع ١١٥٦) والتى أتحنفى بها الأستاذ الدكتور
مصطفى جواد ؛ نقلاً من نسخته تفضلاً منه : « مصلح الدين ، ابو محمد ، عبدالله بن
مشرف بن مصلح بن مشرف ؛ المعروف بالسعدى ؛ الشيرازى ، الشاعر العارف ، يعرف
بالسعدى (كذا مكرراً) نسبة الى ابيك سعد بن ابي بكر . و كان من الصوفية
العارفين ؛ رزقه الله القول الحسن البديع المعانى ، فى الالفاظ الفصيحة باللغة الدرية .
كتبت اليه سنة ستين (وستمائة) التمس شيئاً من اشعاره ، التى قالها بالعربية ؛
فكتب الى هذه الايات :^(٢)

متى جمع شملى بالحبيب المغاضب وكيف خلاص القلب من يد (سالب)

(١) ارشاد الاربيب ج ٥ ص ٢٣٩ > ترجمة الناشء . ،

(٢) مواعظ ص ١٠٧ .

الام رجائي فيه و البعد (مانعي) وكيف اصطباري عنه والشوق (جاذبي)
علمت بان الصبر اكرم (خلة) ضرائب»

ص ٦ س ٤ ، اتصل سعدى بابن الجوزي في المدرسة المستنصرية^(١) .

ص ٧ ح ١ ، كتب الى الاستاذ الدكتور مصطفى جواد ، في ٢٣ / ٣ / ١٩٥٣ :
« اما التاريخ الذي وضعنا عليه اسم الحوادث الجامعة ، فأخر تحقيقنا لأمره أنه ليس
بالحوادث الجامعة ، و لا هو لابن الفوطي ، بل لمؤرخ غير معروف بالذات » .

و قال في نسبة شرح ديوان المتنبي الى العكبري : « عفيف الدين علي بن عدلان
الموصلى - شارح ديوان المتنبي ؛ الشرح المعروف عند المعاصرين لنا بشرح ابي البقاء
العكبري غلطاً منهم »^(٢) .

ص ١٢ س ٦ ، استفتت تاريخ وفاة ابي حيان التوحيدى من حواشى شد الازار^(٣) .
ص ١٢ س ١٧ ، ولد ابن الساربان بشيراز ، سنة ٣٤٧ هـ .^(٤) و ورد المتنبي شيراز ،
في جمادى الاولى سنة ٣٥٤ هـ^(٥) . فيكون مقدار عمر ابن الساربان - يومئذ - نحواً
من سبع سنوات (٢) .

(١) كما أخبرنى الاستاذ بديع الزمان فروزانفر .

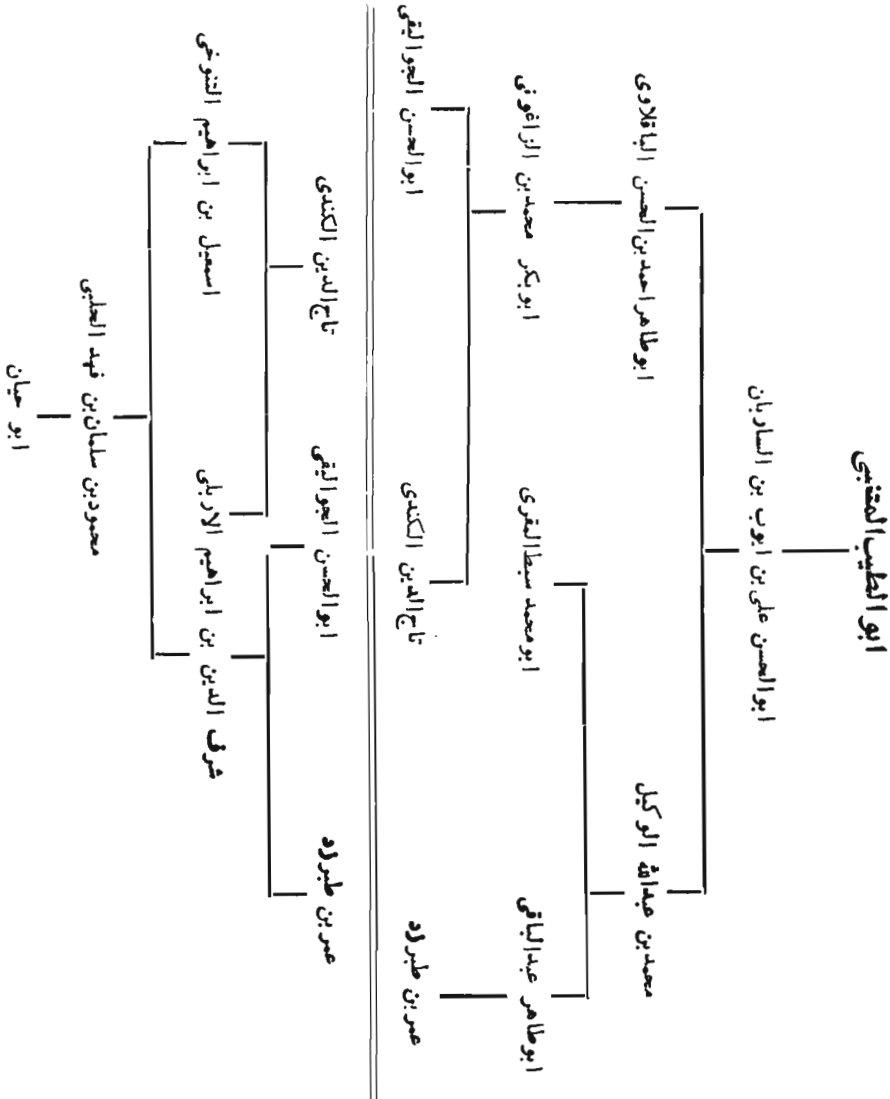
(٢) مجلة المجمع العلمى العربى مج ٢٨ ج ٤ ص ٦٥٨ .

(٣) شد الازار ص ٤٨١ - ٢ .

(٤) الباب ج ١ ص ٥٢١ ، ووفيات الاعيان ج ٣ ص ٢١٩ « ترجمة عضد الدولة » .

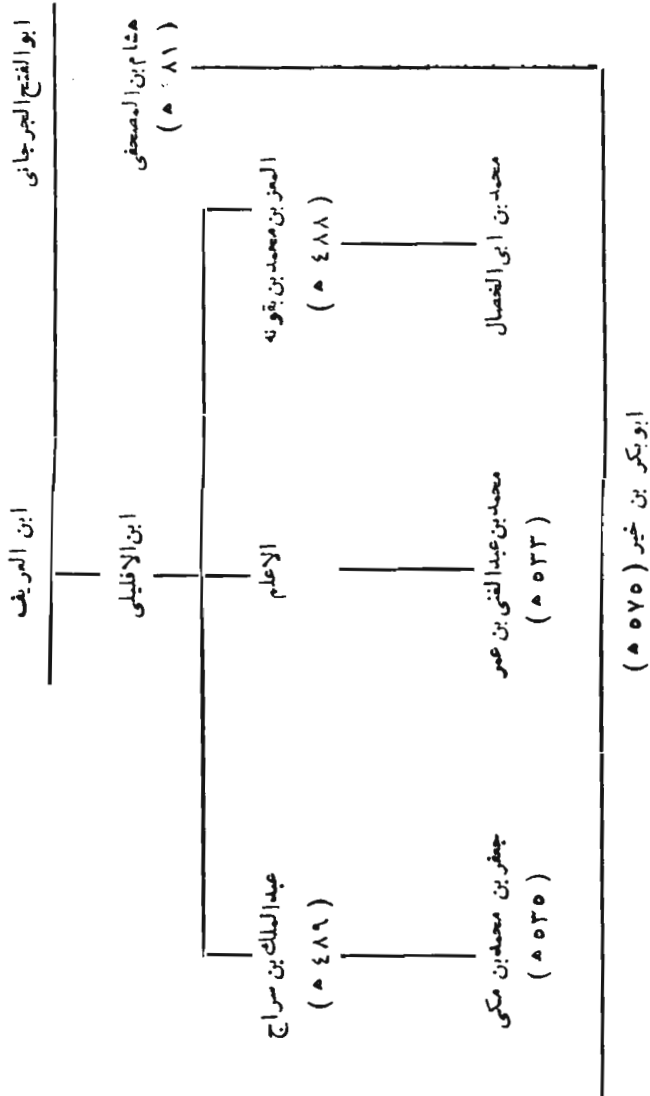
(٥) وفيات الاعيان ج ٣ ص ٢١٨ .

ص ١٣ س ١، سندرواية ديوان المتنبي - في المشرق - الذي ينتهي الى ابن الساربان^(١)

(١) مقدمة ديوان أبي الطيب المتنبي «طبعة عبد الوهاب عزام» ص / ح

ص ١٣ س ٤ ، سند رواية ديوان المتنبي - في المغرب - الذي ينتهي الى ابي الفتح الجرجاني^(١) .

(١) ديوان المتنبي في العالم العربي و عند المستشرقين ص ٥١ .

ص ١٤ س ٥ ، زد عليه : كتاب شرح اشعار ابي الطيب ، تأليف ابي القاسم عبد الواحد بن محمد بن علي بن زكريّا - من اهل اصبهان ^(١) .

ص ١٤ س ٥ ، زد عليه : وجاء في تلخيص مجمع الاقبا - كتاب اللام والميم : « و اخباره و اشعاره - يعنى المتنبي - قد ذكرها افاضل العلماء ، والادباء . و سارت مسير الشمس في الشرق والغرب ، و سنفوا في شعره اكثر من مائة مصنف » ^(٢) .

ص ١٧ س ١ ، و ص ٥٢ س ١٥ ، كان اساتذة النظامية (والمستنصرية كذلك) قد جرت عادتهم ان يدرّسوا تصانيفهم ، و تأليف سلفهم من شيوخهم - القداماء ^(٣) . و قد شرح ديوان المتنبي جماعة من افاضل مدرسي النظامية ؛ كابن الانباري ^(٤) . اعنى ، ان هذا الديوان كان من الكتب الدراسية أيضاً ، وربما أنشدوا فيها شعره ^(٥) . و كان العلماء والادباء يعنون بحفظه ، و مطالعته ، و روايته ؛ معتزّين به ، معجبين بمعانيه ^(٦) .

ص ١٨ ح ٢ ، قال البيهقي : « [شعر المتنبي] ما دامت اللغة العربية - لا تخلق على الأيام ديباجته . و هو جديد في كل زمان » ^(٧) .

(١) كما كتب الى الاستاذ الدكتور مصطفى جواد - نقلا من الوافي بالوفيات .

(٢) تلخيص مجمع الاداب ص ٥٧ .

(٣) كما اخبرني الاستاذ الدكتور مصطفى جواد . و تراجع - أيضاً - الانصاف ص ١ ، و الحوادث الجامعة ص ٢١٦ .

(٤) نزهة الالباء ص ٣٧٤ .

(٥) المعلم الجديد مج ١٠ ج ١ ص ١٢ مقالة الاستاذ الدكتور مصطفى جواد .

(٦) ديوان المتنبي في العالم العربي و عند المستشرقين ص ٢٤ .

(٧) تاريخ بيهقي ص ٣٨٥ .

ص ٢٦ س ٧ ، استفدت تاريخ وفاة الانورى ، من الصديق الاستاذ مجتبى مینوی^(١) .

ص ٢٨ س ١١ ، استفدت تاريخ وفاة الفاريابى من الاستاذ بديع الزمان فروزانفر .

ص ٢٨ ح ٤ ، فى نسبة جميع ما فى الديوان - المعروف بديوان الحكيم ظهير الدين الفاريابى - إليه شك . فطبعة طهران من الديوان حافلة بكلام غيره ؛ خصوصاً شعر الشمس الطبسى^(٢) .

ص ٣٣ س ١٢ ، استفدت تاريخ وفاة الهجویری ، من تعليقات^(٣) المرجو له الغفران ، محمد بن عبد الوهاب القزوينی ؛ المؤرخ الأديب الايرانی المشهور .
ص ٣٤ ح ٨ ، تاريخ تأليف كتاب (سند باد نامه) تقريبی ، استفدته من الصديق الاستاذ مجتبى مینوی .

ص ٤٤ س ١٠ ، قال ابن جبير - سنة ٥٨٠ هـ : « والمدارس بها نحو الثلاثين .
وهى كلها بالشرقية ، و ما منها مدرسة الا وهى يقصر القصر البديع عنها ؛ و اعظمها
واشهرها النظامية »^(٤) .

(١) مجلة دانشکده ادبيات مج ٢ ج ٤ ص ٢٦ .

(٢) يادداشتهاى آقاى مجتبى مینوی ، و تراجع مقاله فى مجلة دانشکده ادبيات مج ٢ ج ٤ .

ص ٣١ .

(٣) شدالازار / حاشية ٦ ص ٢٠٣ . وكذا ، اخبرنى الاستاذ بديع الزمان فروزانفر .

(٤) رحلة ابن جبير ص ٢٢٩ .

ص ۶۳ س ۶ ، تراجع تطور الثقافة الاسلامية ، و أثر الفارسية في العربية ؛ في
كتب الأدب واللغة والتاريخ ^(۱) .

ص ۱۱۴ س ۶ :

که در دین همچو گل تر دامن بود	پیمبر گفت بس مفسد زنی بود
بدید آمد میان راه چاهی	مگر میرفت در صحرا براهی
زبان از تشنگی بیرون فتاده	سگی را دید آنجا ایستاده
ز موزه دلو و از چادر رسن کرد	بشفقت ترک کار خویشتن کرد
گرامی کرد در هر دو سرایش	کشید آبی بسگ داد و خدایش
بهشت عدن کرده جایگاهش	شب معراج دیدم همچو ماهش
جزا بوزش ز حق چندین نوابی	زنی مفسد سگی را داد آبی
نوابش بر تباذ هر دو عالم ^(۲)	اگر يك دل كني آسوده يكدم

(۱) کتکتاب قصة الادب في العالم ج ۱ ص ۳۸۱ - ۶ ، و ص ۴۱۷ - ۲۴ ، و ضعی الاسلام
ج ۱ ص ۱۷۱ - ۲۳۹ ، و الوسيط ، و علم اللغة ص ۲۳۷ - ۸ ، و فقه اللغة ص ۲۴۰ ، و ۲۳۸ ،
و مؤرخ العراق ابن الفوطی ج ۱ ص ۳۷ - ۹ ، و کتاب فرهنگ ایران و تأثیر آن در تمدن
اسلام و عرب .

(۲) یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی - الهی نامه عطار .

مراجع

ترجمة المتنبي و سعدى

مراجع ترجمة المتنبي

الابانة .

ابوالطيب المتنبي .

ابوالعلاء المعري ص ٧٢ و ٧٤ .

ادب مصر الاسلامية ص ٢٥٤ - ٦١ .

ادباء العرب في العصر العباسية ص ٢٥١ - ٩٥ .

الادب العربي في مصر ص ٢٦٣ و ٢٧٢ - ٨٣ .

ادب اللغة العربية ج ٢ ص ١٧٤ - ٨٩ .

ادبيات اللغة العربية ج ١ ص ٧٧ و ٢٤٥ - ٦٠ .

اصول التاريخ والادب ج ٧ ص ١١٧ - ٢٠ .

الاعلام ج ١ ص ٧٥ - ٦ .

اعلام الكلام ص ١٥ و ٢٥ و ٤٣ - ٥ .

ايمان الشيعة مج ٩ ج ٨ ص ٦١ - ٢٧٨ .

الاهمال السائرة من شعر المتنبي ص ١٤ - ٤٤ .

- امثال المتنبي .
امثال المتنبي وحياته ص ٥ - ٩٥ .
امراء الشعر العربي ص ٨٢ - ٣٢٠ .
الانساب ورقة ٥٠٦ ب .
انوارالربيع .
انيس المسافر ج ١ ص ١٧٩ - ٨٠ .
الانيس المفيد ص ١٣٤ - ٤٦ .
اوج التحرى ص ٩ - ١٠ و ٢٩ - ٣٠ .
البداية والنهاية ج ١١ ص ٢٥٦ - ٩ .
بروكلمن ج ١ ص ٨٦ - ٩٠ .
بلاغة ارسطو بين العرب واليونان ص ٣٢١ - ٥١ .
تاريخ آداب العرب ج ٢ ص ١٩٠ - ١ .
تاريخ آداب اللغة العربية - جرجى زيدان ج ٢ ص ٢٤٥ - ٩ .
تاريخ آداب اللغة العربية - محمد بك دياب ج ١ ص ١٥٤ .
تاريخ آداب اللغة العربية فى العصر العباسى ص ٢٧٥ - ٨٨ .
تاريخ الادب العربى - الزيات ص ٢٤١ - ٦ .
تاريخ الادب العربى - الفاخورى ص ٥٩٩ - ٦٤٩ .
تاريخ الادب العربى - نديم عدى ص ١٤١ - ٩١ .
تاريخ الاسلام السياسى والثقافى والاجتماعى ج ٣ ص ٥٤٦ - ٨ .
تاريخ بغداد ج ٤ ص ١٠٢ - ٥ .
تاريخ الخلفاء ص ٤٠٥ .

- تاريخ طبرستان ج ١ ص ١٣٨ .
تاريخ العرب العام ص ٤٦٨ .
تاريخ الكوفة ص ٤٥٤ - ٦ .
تاريخ كزیده ج ١ ص ٨١٣ .
تمة المنتهى ص ٤٤١ و ٥٤٧ .
التذكرة التيمورية ص ٣٥٦ .
تذكرة الشعراء ص ٢٤ .
تذكرة النوادر ص ١٢٢ .
تكملة بروكلمن ج ١ ص ١٣٨ - ٤٢ .
تلخيص مجمع الاداب ص ٥٦ - ٧ .
تهذيب الاسماء واللغات ق ١ ج ٢ ص ٢٨٥ .
التوجيه ص ٣٣ - ٤ .
جدد وقدماء ص ١٧٥ - ٨ .
جواهر الادب ج ٢ ص ٢١٨ - ٢٠ .
حديقة الافراح ص ٩٨ - ١٠٤ .
حسن المحاضرة ج ٢ ص ٢٤٠ - ١ .
حصاد الهشيم ج ١ ص ١٩٩ - ٢٤٤ .
خزانة الادب ج ٢ ص ٣٠٢ - ١٧ .
دائرة المعارف الاسلامية ج ١ ص ٣٦٣ - ٧١ .
دائرة معارف القرن الرابع عشر ج ٩ ص ٧٨١ - ٨٠٠ .
دول الاسلام ج ١ ص ١٧٢ .

- ديوان ابي الطيب المتنبي - عبدالوهاب عزام .
ديوان ابي الطيب المتنبي - شرح ابي البقاء العكبري ج ٤ ص ٣٨٦ - ٩٠ .
ديوان المتنبي في العالم العربي و عند المستشرقين .
الرائد ص ٣٢ - ٤ .
الرسالة الحاتمية .
رسالة في المناظرة .
الروائع ج ١١ و ١٢ .
روضات الجنات ج ١ ص ٦١ - ٤ .
روضة المحبين ص ١٠٨ - ٩ و ٢٩٨ و ٥٠٦ .
روضة المناظر ج ١١ ص ٢٠٦ - ٧ .
الرؤوس ص ١٦٤ - ٢٧٦ .
ريحانة الادب ج ٣ ص ٤٤٠ - ٢ .
زهر الآداب ج ٣ ص ١٩ و ١٢٤ و ١٤٧ .
وج ٤ ص ٩ و ١٤٦ و ١٤٧ .
زيادات ديوان شعر المتنبي .
سرح العيون ج ١ ص ٢٧ - ٣٥ .
شذرات الذهب ج ٣ ص ١٣ - ٥ .
الشذرات السنية ص ١٨٣ - ٦ .
شرح ديوان المتنبي - البرقوقى ج ١ (الصفحة أ - ض ح)
الصبح المنبى .
ضبط الاعلام ص ١٤٠ .

- ظهر الاسلام ج ١ ص ١٤٨ - ٥١ .
العربية ص ١٦٨ - ١٨٠ .
العرف الطيب ص ٢-٣ و ٦٥٢-٧٠٣ .
العمدة ج ١ ص ٣١ و ٨٢ .
الفن و مذاهبه فى الشعر العربى ص ٢٠٢ - ٤٢ .
فهرست كتابخانه اهدائى ج ٢ ص ٧٠٧ - ١٢ .
الفهرست ص ٢٤٠ .
فى الادب العباسى ص ٣٣٢ - ٩٢ .
فى الادب المصرى الاسلامى ص ٢٤٢ - ٧ .
فيض الخاطر ج ٤ ص ٧٣ - ١٠٠ .
قاموس الاعلام ج ٦ ص ٤١٥١ .
قصة الادب فى العالم ج ١ ص ٣٩٥ - ٧ .
الكامل ج ٨ ص ٢٠٣ .
الكشف عن مساوىء شعر المتنبي .
الكنى واللقاب ج ٣ ص ١١٤ - ٨ .
اللباب ج ٣ ص ٩٥ - ٦ .
لسان الميزان ج ١ ص ٤١٣ - ٦ .
لغات تاريخية وجغرافية ج ٦ ص ١٨١ - ٢ .
المتنبي .
المتنبي و شوقى .

- مجالس المؤمنين ص ٤٧٢ - ٤ .
مجانى الادب ج ٦ ص ٣١٢ .
المعجل ص ١٣٧ - ٨ .
مجموعة من النظم والنثر ص ٣٣ - ٧ .
المختار من ديوان المتنبي (الطرائف الادبية) ص ١٩٥ - ٢٣١ .
مختارات البارودى ج ١ ص ٣٥ - ٤٣ .
وج ٢ ص ١ - ٧٥ .
وج ٣ ص ٣٢٩ - ٣٨ .
وج ٤ ص ١٠٤ - ١١٠ و ٣٥٢ - ٨ و ٤٣٧ - ٤٠ و ٤٧٤ .
مختارات المنفلوطى ص ١٦ .
المختصر فى اخبار البشر ج ٢ ص ١١١ .
المثل السائر ج ١ ص ٣٢٩ .
وج ٢ ص ٣٢٩ و ٣٦٢ و ٣٦٨ - ٧٠ و ٣٩٦ - ٨ .
المدخل ص ١٤٥ - ٥٠ .
مرآة الجنان ج ٢ ص ٣٥١ - ٧ .
مصادر الدراسة الادبية ج ١ ص ١٧٠ - ٩ .
مطالعات فى الكتب والحياة ص ١١٨ - ٧٩ .
مع المتنبي .
معادن الجواهر ج ١ ص ٤٣١ - ٣٢ ج ٣ ص ٤٨ - ٩٠ .
معاهد التنصص ج ١ ص ٢٧ - ٣٣ .

- المفصل ج ٢ ص ٥٣ - ٧٦ .
مقامات النجاة مج ١ مقام ٢٢ .
من اسرار اللغة ص ٢٥٨ - ٦١ .
المنتخب - مصر ص ٦٠ - ١ .
موسكا ص ٨١ - ٢ .
المنتخب من ادب العرب ج ١ ص ١٥٩ - ١٦ .
وج ٢ ص ٣٤٣ - ٥٦ .
المنتظم ج ٧ ص ٢٤ - ٣٠ .
المنجد ص ٥٣ - ٤ .
منتقيات ص ٣١٩ - ٧٧ .
النجوم الزاهرة ج ٣ ص ٣٤٠ - ٣٤٣ و ٢ .
وج ٤ ص ٥ و ٧ - ٩ و ٢٣ .
نزهة الالباب ص ٣٦٦ - ٧٤ و ٤٤٤ - ٦ .
نهاية الارب ج ٣ ص ١٠٤ - ٧ .
النوادر ص ١٠٥ - ٦ .
هدية الاحباب ص ٢٤٩ .
الوافى بالوفيات مج ٥ ورقة ١٧٣ ب - ٧٩ أ .
وحى الرسالة ج ١ ص ٢٦٧ - ٧٢ .
وحى القلم ج ٣ ص ٤٣٠ - ٤٣ .
الوساطة .

الوسيط ص ٢٧٢ - ٦ .

الوشى المرقوم ص ٩ .

الوصف في شعر العراق (فهرست الاعلام ص ٤٩١) .

وفيات الاعيان ج ١ ص ١٠٢-١٠٧ و ٤٠٦-٧ (ترجمة ابن الفرات)

يتيمة الدهر ج ١ ص ١١٠ - ٢٢٤ .

مراجع ترجمه سعدی

آتشکده ص ۲۶۹ - ۸۶ .

آثار عجم ص ۴۶۶ - ۹ .

آرامگاه شیخ .

از سعدی تا جامی (فهرست اعلام ص ۶۱۱) .

امثال قرآن (فهرست اعلام ص ۳۴۱) .

بهارستان ص ۱۱۷ .

بهترین اشعار ص ۱۸۳ - ۲۰۹

پارسی نغز (فهرست اعلام ، صفحه / یه) .

تاریخ ادبیات ایران ص ۲۶۳ - ۷۹ .

تاریخ ادبیات فارسی .

تاریخ الادب — ایران ص ۶۶۷ - ۸۶ .

تاریخ الادب فی الفارسی ص ۱۳۶ - ۴۳ .

تاریخ ایران ص ۴۷۰ - ۳

- تاریخ العراق بين احتلالين ج ۱ ص ۳۷۰ - ۱ .
- تاریخ گزیده ج ۱ ص ۸۲۰ .
- و(فهرست اعلام ج ۲ ص ۷۳)
- تاریخ مفصل ایران ج ۱ ص ۵۳۹ - ۴۴ .
- تاریخ نامه هراة (فهرست اسماء الرجال ؛ ص ۷۹۸) .
- تحفة النظار ج ۲ ص ۸۷-۸ .
- تذكرة الشعراء ص ۲۰۲-۱۰ .
- تذکره حسینی ص ۱۴۲ - ۵ .
- تعلیم و تربیت در نظر سعدی .
- تلخیص مجمع الآداب ص ۵۵۱-۲ .
- حديقة الافراح ص ۱۷۰-۱ .
- الحوادث الجامعة ص ۴۸۹
- حیات سعدی .
- خزانه عامره ص ۲۴۸ - ۵۳ .
- خزينة الاصفیاء ج ۲ ص ۳۸ - ۴۰ .
- دانشمندان آذربایجان ص ۳۹۶ - ۹^(۱) .
- راهنمای دانشوران ج ۱ ص ۴۸۳ - ۴ .
- رساله در تحقیق احوال و زندگانی مولانا (چاپ دوم) ص ۱۲۸ - ۳۴ .
- روضات الجنات ص ۷۳۹ .

- رياض العارفين ص ۸۸ - ۹۵ .
و(چاپ دوم) ص ۱۴۳-۵۶
رياض العلماء ، ورقة ۱۳۸ أ
ريحانة الادب ج ۲ ص ۱۹۸ - ۲۰۱ .
زندگانی سعدی.
سبك شناسی ج ۳ ص ۱۱۲ - ۵۷ .
سخن سعدی .
سرگذشت شیخ بزرگوار سعدی .
سعدی چه میگوید .
سعدی شیرازی.
سعدی نامه .
سفرنامه مادام دیولا فوا ص ۴۲۳-۵ .
سلافة العصر ص ۴۹۱-۲ .
سیر فرهنگ ص ۴۴۱-۵۱ .
الشبك و القزلباش ص ۱۹ .
شداالازار ص ۴۶۱-۳ .
شرح حال شیخ سعدی شیراز .
شعر العجم ج ۲ ص ۱۹-۷۶ .
شمع انجمن ص ۱۹۱-۳ .
شناسائی سعدی .

- طرائق الحقائق ج ٢ ص ١٣٩ .
وج ٣ ص ٢٢٨-٩ .
فارسنامه ناصرى ج ٢ ص ١٥٨ .
فرايد الادب ج ٥ ص ٦٦-٩ .
فهرست كتابخانه اهدائى ج ٢ ص ١٠-١٤١ و ٣-١٩٢ و ٤-١٩٢ .
قاموس الاعلام ج ٤ ص ٢٥٧٢-٣ .
قصة الادب فى العالم ج ١ ص ٤٩٩-٥٠١ .
كشف الظنون ج ١ ص ٢٤٤-٥ .
وج ٢ ص ١٥٠٤-٥ .
الكشكول ص ٣٦٨ .
كلييات سعدى .
الكنى والالقباب ج ٢ ص ٢٨٢ .
كشايش آرامگاه سعدى .
كلچين جهانبنانى (فهرست اعلام ص ٥٩٧) .
كلزار ادب (فهرست اعلام ص ٤٥٦) .
لغات تاريخية و جغرافية ج ٤ ص ٤ .
ليلى والمجنون فى الاديان العربى والفارسى ص ٩٦-١٠٠ .
مجالس المؤمنين ص ٣٠٢-٣ .
مجالس النفائس ص ٣٣٧-٨ .
مجله ارمغان مج ١٦ / ٣ ص ١٦٩-١٧٥ .
مجله ينما مج ٥ / ٣ ص ٩٧-١٠٤ .

- مجمع الفصحاح ج ۱ ص ۲۷۴-۸۵ .
- محاضرات عن الشعر الفارسی ص ۴۳-۵ .
- مختصری در تاریخ تحول نظم و نثر ص ۵۳-۵ و ۶۵ .
- المخطوطات العربية فی دور الکتب الامیر کیه ص ۹ و ۱۰ و ۳۶
- مدرسه نظامیه بغداد ص ۱۰ .
- مرآة الخیال ص ۴۴-۵ .
- مزدیسنا ص ۴۸۶-۹۲ ، (فهرست اعلام ص ۵۹۲)
- مقدمه آقای قریب (گلستان) .
- منتخبات ادبیات فارسی (چاپ دوم) ص ۲۲۱-۶ .
- میخانه (فهرست اعلام ص ۵۹۸) .
- نفحات الانس ص ۶۹۹-۷۰۰ .
- هدیه الاحباب ص ۱۶۸-۹ .
- هزار مزار ص ۱۵۷-۸ .
- هفت اقلیم ص ۲۳۲-۴۱ .
- یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی .
1. Browne., vol. II, pp 525-39.
 2. Saba., pp. 64, 112, 113, 121, 129-31. (index 264.)
 3. Talas., p. 68.

فهرس المراجع

فهرس المراجع

- آتشكده - لطفعلی بیك آذر بمبئی ۱۲۷۷
- آثار البلاد وأخبار العباد - زكريا بن محمد بن محمود القزوينی غوتنجن ۱۸۴۸
- آثار عجم - محمد نصير ميرزا آقاي فرصت حسینی شیرازی بمبئی ۱۳۵۳
- آرامگاه شيخ اجلّ استاد سخن سعدی شیرازی - انجمن تهران ۱۳۳۰ش آثار ملی
- الابانة عن سرقات المتنبي لفظا و معنى - ابو سعيد محمد بن احمد العبيدى
- ابوحيان التوحيدى - عبدالرزاق محيى الدين مصر ۱۹۴۹
- ابوالطيب المتنبي - حياته و خلقه و شعره و اسلوبه - محمد كمال حلمى بك مصر ۱۳۳۹
- ابوالعلاء المعرّى - احمد تيمور پاشا مصر ۱۳۵۹
- الاتحافات السنية فى الاحاديث القدسية - الشيخ محمد المدينى حيدرآباد الدكن ۱۳۲۳
- الاننى عشرية فى المواعظ العددية - ابن قاسم الحسينى العالمى طهران
- احاديث مثنوى - بديع الزمان فروزانفر طهران ۱۳۳۴ش
- الاحاطة فى اخبار غرناطة - لسان الدين بن الخطيب مصر ۱۳۱۹
- احياء علوم الدين - الغزالى مصر ۱۳۰۶

فهرس المراجع

- ٣٠٥ -

١٣٤٥	دمشق	اخبار الحمقى والمغفلين - ابن الجوزى
١٣٠٩	مصر	اخبار الخلفاء - ابن الساعى
١٣٢٦	مصر	اخبار العلماء باخبار الحكماء - القفطى
١٢٩٩	القسطنطينية	ادب الدنيا والدين - الماوردى
	مخطوط	الادب العراقى فى العصر المغولى - الدكتور مصطفى جواد
		ادب مصر الاسلامية - محمد كامل حسين .
١٣١٢ش	طهران	الادب الوجيز للولد الصغير - خواجه نصيرالدين طوسى
١٩٤٧	بيروت	ادباء العرب فى العصور العباسية - بطرس البستاني
		الادب العربى فى مصر من الفتح الاسلامى الى الفاطميين -
١٣٧٠	مصر	عبدالرزاق حميدة
١٣٢٦	مصر	ادب اللغة العربية - محمد حسن نائل المرصى
١٩٠٩	مصر	ادبيات اللغة العربية - محمد عاطف بك
١٣١٦ش	طهران	ادبيات معاصر - رشيد ياسمى
٣١-١٩٢٣	مصر	ارشاد الارب الى معرفة الاديب - ياقوت الرومى
		از سعدى تا جامى / ادوارد برون انگليسى - ترجمة
١٣٢٧ش	تهران	على اصغر حكمت
١٣٢٦	مصر	اساس الاقتباس - اختيار الدين الحسينى
٦-١٩٣٤	مصر	الاسلام والحضارة العربية - محمد كرد على
١٣٤١	مصر	الاسلام والنصرانية مع العلم والمدنية - الشيخ محمد عبده
١٣٥٨	مصر	الاصابة فى تمييز الصحابة - ابن حجر العسقلانى
٩-١٩٣٥	مخطوط	اصول التاريخ والادب - الدكتور مصطفى جواد

١٣٠٩	بيروت	اطباق الذهب - شفروه
١٣٤٥	مصر	الاعلام - خير الدين الزركلى
١٣٠٥	مصر	الاعلام بأعلام بيت الله الحرام - النهر والى / هامش خلاصة الكلام
١٣٤٤	مصر	اعلام الكلام - محمد بن شرف القيروانى
١٣٠٧	مصر	اعلام الناس بما وقع للبرامكة مع بنى العباس - دياب الاتليدى
١٣٥٦	الشام	ايعان الشيعة - السيد محسن الامين العاملى
١٣٥٣	مصر	الاغانى - ابو الفرج الاصبهانى
١٢٨٧	مصر	الف باء - ابو الحجاج البلوى
١٣٢٥	مصر	الأمالى - الشريف المرتضى
١٣٠٠	ايران	الأمالى - الصدوق
		الامثال السائرة من شعر ابي الطيب المتنبى - صاحب بن عباد
١٩٥٤	مارس	مجلة ثقافة الهند
١٣٣٣	تهران	امثال قرآن - على اصغر حكمت
		امثال المتنبى وحياته بين الألم والأمل وقطع مختارة من
١٣٥١	مصر	شعر المتنبى - احمد سعيد البغدادى
١٣١٠	طهران	امثال و حكم - على اكبر دهخدا
١٩٣٢	بيروت	امراء الشعر العربى فى العصر العباسى - انيس المقدسى
٧١-١٣٦٩	مصر	انباء الرواة على انباء النحاة - القفطى
١٩١٢	ليدن	الانساب - السمعانى
		الانصاف فى مسائل الخلاف - كمال الدين عبدالرحمن
١٩١٣	ليدن	ابن الانبارى

۱۳۰۴	طهران	انوار الريع فى انواع البديع - السيد على خان المدنى
۱۸۸۶	بيروت	الانوار الزاهية فى ديوان ابى العتاهية
		انيس المسافر و جليس خاطر - الشيخ يوسف بن احمد بن
۱۲۹۱	بمبئى	ابراهيم الدرأى البحرانى
۱۲۹۶	مصر	الأنيس المفيد للطالب المستفيد / دى ساسى - محمد قاسم
۱۹۴۴	دمشق	اوج التحرى عن حيشة ابى العلاء المعرى - يوسف البديعى
۱۳۱۵	طهران	بحار الانوار - محمد باقر المجلسى
		بدائع الازمان فى وقايع كرمان - افضل الدين ابوحامد
۱۳۲۶ش	طهران	احمد بن حامد كرمانى
۵۸-۱۳۴۸	مصر	البداية والنهاية فى التاريخ - ابن كثير
۴-۱۹۴۳	ليدن	بروكلمن
۱۸۸۴	مجرىط	بغية الملتبس فى تاريخ رجال اهل الاندلس - الضبى
۱۳۲۶	مصر	بغية الوعاة فى طبقات اللغويين والنحاة - الجلال السيوطى
۱۳۷۱	مصر	بلاغة ارسطو بين العرب واليونان - الدكتور ابراهيم سلامة
۱۳۱۱ش	طهران	بهارستان - مولانا جامى
۱۳۱۳ش	طهران	بهترین اشعار - ح . پژمان
۱۳۱۲	مصر	البيان والتبيين - الجاحظ
۱۳۷۳	الموصل	بيت الحكمة - سعيد الديوه جى
۱۳۳۰ش	طهران	پارسی نغز - على اصغر حكمت
		پانزده گفتار درباره چند تن از رجال ادب اروپا از او میروس
۱۳۳۳ش	طهران	تا برنارد شا - مجتبى مینوى

		تاج العروس من جواهر القاموس - السيد محمد مرتضى
۱۳۰۷	مصر	الزیدی
۱۳۵۹	مصر	تاریخ آداب العرب - مصطفى صادق الرافعی
۱۹۳۰	مصر	تاریخ آداب اللغة العربية - جرجی زیدان
۱۳۱۸	مصر	تاریخ آداب اللغة العربية - محمد بك دياب
		تاریخ آداب اللغة العربية في العصر العباسی - الشيخ احمد
۱۳۳۰	مصر	الاسكندری
۱۳۴۹	مصر	تاریخ الادب العربي - احمد حسن الزيات
۱۹۵۱	حریصا	تاریخ الادب العربي - حنا الفاخوری
	حماة	تاریخ الادب العربي - نديم عدی
		تاریخ الادب في ايران من الفردوسی الى السعدی / براون -
۱۳۷۳	مصر	ترجمة الدكتور ابراهيم امين الشواربی
		تاریخ الادب الفارسی / الدكتور رضا زاده شفق - ترجمة
۱۳۶۶	مصر	محمد موسى هندای
۱۳۲۱ش	طهران	تاریخ ادبیات ایران - دکتر رضا زاده شفق
۱۳۳۲ش	طهران	تاریخ ادبیات در ایران - دکتر ذبیح الله صفا
		تاریخ ادبیات فارسی - میرزا محمد حسینخان فروغی ملقب
۱۳۳۵	ایران	بذکاء الملک
		تاریخ الاسلام السیاسی والديني والثقافي والاجتماعی -
۱۹۴۶	مصر	الدكتور حسن ابراهيم حسن
۱۳۱۷ش	طهران	تاریخ ایران - عبدالله رازی همدانی

١٣٤٩	مصر	تاريخ بغداد - الخطيب البغدادي
١٣١٧ش	طهران	تاريخ بيهق - ابن فندق
١٣٢٤ش	طهران	تاريخ بيهقي - خواجه ابو الفضل محمد بن حسين بيهقي
١٩٥٤	بيروت	تاريخ التربية الاسلامية - الدكتور احمد شلبي
١٩٢١-٢	مصر	تاريخ التمدن الاسلامي - جرجي زيدان
١٩١٢	ليدن	تاريخ جهانگشاي - عطا ملك الجويني
١٣٧١	مصر	تاريخ الخلفاء - الجلال السيوطي
١٣١٨	مصر	تاريخ دولة آل سلجوق / العماد الاصفهاني - اختيار البنداري
١٨٧٦	پاريس	تاريخ الدولة الاتابكية ملوك الموصل - ابن الاثير
		تاريخ طبرستان - بهاء الدين محمد بن حسن بن
١٣٢٠ش	تهران	اسفنديار كاتب
١٣٥٣	بغداد	تاريخ العراق بين احتلالين - عباس العزاوي
١٩٥٠	بيروت	تاريخ العرب - الدكتور فيليب حتى
١٣٦٧	مصر	تاريخ العرب العام / ل. أ. سيدو - ترجمة عادل زعيتر
١٨٩٠	مجريط	تاريخ علماء الاندلس - ابن الفرضي
١٣٥٦	النجف	تاريخ الكوفة - السيد حسين البراقبي
١٣٢٨	ليدن	تاريخ گزيده - حمد الله مستوفي قزويني
١٣٧٣	دمشق	تاريخ مدينة دمشق - ابن عساكر
١٣٤٦	بغداد	تاريخ مساجد بغداد و آثارها - السيد محمود شكرى الالوسي
١٣٦٢	كلكته	تاريخ نامه هراة - سيف بن محمد بن يعقوب الهروي
١٣٦٥	طهران	التيان في تفسير القرآن - الشيخ الطوسي

- تبيين المعاني في شرح ديوان ابن هاني - الدكتور
 ١٣٥٢ مصر زاهد على
- تتمة صوان الحكمة - ظهير الدين ابوالحسن على بن
 ١٣٥١ لاهور ابي القاسم زيد البيهقي
- تتمة المنتهى في وقايع ايام الخلفاء - حاج شيخ عباس قمي
 ١٣٢٥ طهران طهران
- تتمة اليتيمة - الثعالبي
 ١٣٥٣ طهران
- تجزية الامصار وتزجية الاعصار - وصاف الحضرة
 ١٢٦٩ بمبئي
- تحفة النظر في غرائب الامصار وعجائب الاسفار - ابن بطوطه
 ١٨٧٧-٩٣ باريس
- التذكرة التيمورية - احمد تيمور باشا
 ١٩٥٣ مصر
- تذكرة حسيني - مير حسين دوست سنهالي
 ١٢٩٢ لكهنو
- تذكرة الحفاظ - الذهبي
 ١٣٣٤ حيدرآباد الدكن
- تذكرة الشعراء - امير دولتشاه السمرقندي
 ١٣١٨ ليدن
- تذكرة منتهيان - مجد العلي / مجله ارمنان (مجله ١٦/٣١٧-٩)
 ١٣٤٣ مصر
- تذكرة الموضوعات - محمد طاهر بن علي الهندي الفتني
 ١٣٣٤ طهران
- تذكرة النوادر من المخطوطات العربية - السيد هاشم الندوي
 ١٣٥٠ حيدرآباد الدكن
- ترجمة تاريخ يميني - ابو الشرف ناصح بن ظفر بن سعد المنشي
 ١٢٧٢ طهران
- الجر فادقاني
 ١٣٦٩ كمبردج
- التشبيهات - ابن ابي عون
 التعرف لمذهب اهل التصوف - ابوبكر محمد بن اسحق
- البخاري الكلاباذي
 ١٣٥٢ مصر

- تعليم و تربيت در نظر سعدى - محمد جناب زاده تهران ١٣١٧ش
- تكملة بروكلمن ليدن ١٩٣٧-٤٢
- التكملة لكتاب الصلة - ابن الابار مجريط ١٨٨٦
- تلخيص مجمع الآداب فى معجم الالقاب (كتاب اللام والميم) -
- ابن الفوطى لاهور ١٩٤٠
- تلخيص مجمع الآداب المرتب على معجم الاسماء فى معجم الالقاب
- (ج ٤) - ابن الفوطى . نسخة الدكتور مصطفى جواد ١٩٤٣
- تاريخ مفصل ايران از استيلاى مغول تا اعلان مشروطيت -
- عباس اقبال طهران ١٣١٢ش
- تمهيدات - عين القضاة همدانى شيراز ١٣٤٢
- تهذيب الاسماء والمغات - النووى مصر
- التوجيه فى الادب العربى مصر ١٣٥٧
- التوسل الى الترسى - بهاء الدين محمد بن مؤيد البغدادى طهران ١٣١٥ش
- نمار الاوراق - ابن حجة الحموى / هامش المستطرف مصر ١٣١٥
- نمار القلوب فى المضاف والمنسوب - الثعالبى مصر ١٣٢٦
- جامع البيان فى تفسير القرآن - الطبرى مصر ١٣٢١
- الجامع الصغير فى احاديث البشير النذير - الجلال السيوطى مصر ١٣٥٨
- الجامع المختصر فى عنوان التواريخ و عيون السير (ج ٩) -
- ابن الساعى بغداد ١٩٣٤

١٩٥٤	بيروت	جدد وقدماء - مارون عبود
١٣٧٢	مصر	جذوة المقتبس في ذكر ولاية الاندلس - الحميدى
١٣٥٣	مصر	جمع الجواهر في الملح والنوادر - الحصرى
		جنگ / كتابخانه مدرسه عالي سبهاالار (خطى / ع ١٨٦)
		جوهرة الكلام فى مدح السادة الاعلام - محمود بن
١٣٢٩	بغداد	وهيب القراغولى البغدادى
١٣٢٧	لندن	چهار مقاله - عروضى سمرقندى
١٣٥٦	مصر	جواهر الادب - السيد احمد الهاشمى
١٣٠٨ ش	طهران	حدايق السحر فى دقائق الشعر - وطواط
١٣٠٢	مصر	حديقة الافراح لازاحة الاتراح - الشروانى
		حديقة البلاغة - ابو الطيب ابن من الله القروى /
١٣٧٣	مصر	نوادير المخطوطات ٣
		حديقة الحقيقة و شريعة الطريقة - مجدود بن آدم
١٨٥٩	بمبئى	السنائى الغزنوى
	خطى / خ	حديقة الحقيقة / كتابخانه آقاى مجتبى مينوى
١٣٢٧		حسن المعاضرة فى اخبار مصر والقاهرة - الجلال السيوطى مصر
١٩٣٢	مصر	حصاد الهشيم - المازنى
١٩٥٢	مصر	الحكمة الخالدة، جاويدان خرد - مسكويه
١٢٧٦	مصر	حلبة الكميت - النواجى
٧-١٣٥١	مصر	حلية الاولياء و طبقات الاصفياء - ابو نعيم الاصبهانى
١٩٥١	مصر	حلية الفرسان وشعار الشجعان - ابن هذيل الاندلسى

- الحماسة - ابن الشجرى
 حيدرآباد الدكن ١٣٤٥
- الحماسة - البحتري
 بيروت ١٩١٠
- الحوادث الجامعة - ابن الفوطى (٢)
 بغداد ١٣٥١
- حياة الحيوان الكبرى - الدهيرى
 مصر ١٢١١
- حيات سعدى - الطاف حسين حالى / ترجمه
 سيد نصر الله سرور
- طهران ١٣١٦
- الحيوان - الجاحظ
 مصر ١٣٢٣
- خريدة القصر و جريدة العصر - العماد الاصفهاني
 مصر ١٣٧٠
- خزانه الادب - عبدالقادر البغدادي
 مصر ١٣٤٨
- خزانه عامره - آزاد حسيني واسطى بلگرامى
 كانبور ١٨٧١
- خزائن الكتب القديمة فى العراق - كور كيس عواد
 بغداد ١٩٤٨
- خزينة الاصفياء - مولوى غلام سرور
 كانبور ١٩١٤
- خلاصة تاريخ العراق - الاب الكرملى
 البصرة ١٣٣٧
- خلاصة الذهب المسبوك مختصر من سير الملوك -
 عبدالرحمن سنبط قنينو الاربلى
- بيروت ١٨٨٥
- خلاصة الكلام فى بيان امراء البلد المحرام -
 احمد زينى دحلان
- مكة ١٣١١
- دائرة المعارف الاسلامية - ترجمة محمد ثابت الفندى
 مصر ١٩٣٣
- دائرة معارف القرن الرابع عشر - محمد فريد وجدى
 مصر ١٣٥٧
- دانشمندان آذربايجان - محمدعلى تربيت
 تهران ١٣١٤ش
- درة الاخبار و لمعة الانوار - ناصر الدين منشى يزدي
 طهران ١٣١٨ش

۱۳۳۱	مصر	دلائل الاعجاز - عبد القاهر الجرجاني
۱۳۴۸	حلب	دمية القصر - الباخرزى
۱۳۳۷	حیدرآباد الدکن	دول الاسلام - الذهبى
۱۳۵۱	مصر	ديوان ابن زيدون - كامل كيلانى و عبد الرحمن خليفه
۱۳۵۲	مصر	ديوان ابن الفارض
۱۳۰۰	قسطنطينية	ديوان ابن الوردى
۱۳۶۱	مصر	ديوان ابى تمام
۱۳۶۳	مصر	ديوان ابى الطيب المتنبى - عبد الوهاب عزام
		ديوان ابى الطيب المتنبى بشرح ابى البقاء العكبرى (۴) /
۱۳۵۵	مصر	التيان
۱۹۴۴	بيروت	ديوان ابى فراس الحمدانى - سامى الدهان
۱۳۶۹	دمشق	
۱۳۱۳	طهران	ديوان ابوالقاسم حسن بن احمد عنصرى
۱۹۵۳	مصر	ديوان ابى نواس
		ديوان اديب صابر ترمذى - خطى / كتابخانه آقاى محمد امين
(ع ۲۲۵)	خنجى	
۱۳۲۰	تهران	ديوان استاد جمال الدين محمد بن عبدالرزاق اصفهاني
۱۳۱۸ش	طهران	ديوان امير معزى
۱۹۱۱	بيروت	ديوان البحترى - رشيد عطيه
۱۲۹۳	مصر	ديوان حاتم الطامى
۱۳۲۴ش	طهران	ديوان حكيم ظهير الدين فارياى

ديوان حكيم قطران تبريزي	تبريز	١٣٣٣ش
ديوان السيد الرضى الموسوى	الهند	١٣٠٦
ديوان العباس بن الاحنف	قسطنطينية	١٢٩٨
ديوان عبدالله بن المعتز	دمشق	١٣٧١
ديوان العرجى - خطى / المتحف العراقى	(ع ٥٢٥)	
ديوان على بن ابى طالب عليه السلام (٢٤)	مصر	١٣١٢
ديوان عمر بن ابى ربيعة المعزومى	مصر	١٣١١
ديوان الفرزدق	مصر	١٢٩٣
ديوان قيس بن الملوّح - ابوبكر الوالى	بمبئى	١٣١٩
ديوان كشاجم	بيروت	١٣١٣
ديوان المتنبى فى العالم العربى و عند المستشرقين / بلاشير -		
ترجمة احمد احمد بدوى	مصر	١٩٥٢
ديوان مسعود سعد سلمان	تهران	١٣١٨
ديوان منوچهرى دامغانى	طهران	١٣٢٦ش
ديوان النابغة الذبياني	مصر	١٢٩٣
ديوان حكيم ناصر خسرو علوى	تهران	١٣١٤
ديوان الوزير بهاء الدين زهير	لندن	١٢٩٢
الذخائر والاعلاق فى آداب النفوس و مكارم الاخلاق -		
سلام بن عبدالله بن سلام الباهلى الاشيللى	مصر	١٢٩٨
الذخيرة فى محاسن اهل الجزيرة - ابن بسام الشترينى		
ق ١ مج ١	مصر	١٣٥٨

- ١٣٦٤ مصر ق ٤ ج ١
- ١٣٥٥ الذريعة الى تصانيف الشيعة - الشيخ آغا بزرك الطهرانى ج ١ النجف
ميج / ز - غ خطى
- ١٣٥٥ ذكرى ابي الطيب بعد الف عام - عبدالوهاب عزام بغداد
- ١٩٢١ راحة الصدور و آية السرور - محمد بن على بن سليمان الراوندى ليدن
- ١٣٢٨ ش راهنماى دانشوران - سيد على اكبر برقى قمى قم
- ١٩٣٧ الرائد فى الادب العربى والمحفوظات مصر
- ١٩٠٧ رحلة ابن جبير ليدن
- ١٣١٩ الرحمة فى الطب والحكمة - الجلال السيوطى مصر
- الرسالة الحاتمية فيما وافق المتنبي فى شعره كلام ارسطو
- ١٩٣١ فى الحكمة - الحاتمى بيروت
- رساله در تحقيق احوال و زندگانی مولانا جلال الدين محمد
- ١٣٣٣ ش مشهور بمولوى - بديع الزمان فروزانفر / چاپ دوم تهران
- رسالة فى المناظرة بين ابي على محمد بن الحسين الحاتمى
- ١٣٢٧ و ابي الطيب المتنبي بغداد
- ١٩٥٠ رسالة الغفران - المعرى مصر
- ١٣٤٦ الرسالة القشيرية - ابوالقاسم عبد الكريم بن هوازن القشيرى مصر
- ١٢٩٧ رسائل ابي بكر الخوارزمى قسطنطينية
- ١٣٦٥ رسائل البلغاء - محمد كرد على مصر
- ١٩٣٧ الروائع - فؤاد افرام البستانى (ج ١١ و ١٢) بيروت

- روض الاخيار المنتخب من ربيع الابرار - الشيخ محمد بن قاسم بن يعقوب مصر ١٢٨٠
- الروض الفائق في المواعظ والرقائق - الشيخ الحريفيش مصر ١٣١٥
- روضات الجنات في احوال العلماء والسادات - محمد باقر الخوانساري طهران ١٣٠٦
- روضة العقول - محمد بن غازي الملطيوي باريس ١٩٣٨
- روضة المحيين و نزهة المشتاقين - ابن قيم الجوزية مصر ١٣٤٩
- روضة المناظر في اخبار الاوائل والاواخر - ابن الشحنة / هاشم كامل ابن الاثير مصر ١٣٠٣
- الروضتين في اخبار الدولتين - عبدالرحمن المقدسي الشافعي مصر ١٢٨٧
- الرؤوس - ماررن عبود بيروت ١٩٤٦
- رياض الصالحين من كلام سيد المرسلين - محيي الدين النووي مصر ١٣٤٤
- رياض العارفين - رضا قلبي هدايت } طهران ١٣٠٥
و } ١٣١٦ ش
- رياض العلماء و حياض الفضلاء - ميرزا عبدالله افندي / خطي (كتابخانه ملي ملك / ع ٣٦٥٤)
- ريحانة الادب في تراجم المعروفين بالكنية او اللقب - محمد علي تبريزي مدرس تهران ١٣٦٨-٩
- زندگاني سعدى - بديع پاكين طهران ١٣١٦ ش
- زهر الآداب و ثمر الالباب - الحصري القيرواني مصر ١٩٢٥
- الزهرة - ابوبكر محمد بن ابي سليمان داود الاصفهاني بيروت ١٣٥١
- زيادات ديوان شعر المتنبي - عبدالعزيز الميمنى الراجكوتي مصر ١٣٤٥

سبك شناسى - محمد تقى بهار ملك الشعرا	تهران	۱۳۲۶ش
سخن و سخنوران - بديع الزمان بشرويه خراسانى / ج ۲	طهران	۱۳۱۸ش
سخن سعدى - قاسم تويسر كاني	تهران	۱۳۱۸ش
شرح العيون شرح رسالة ابن زيدون - ابن نباتة المصرى /		
هامش الغيث المسجّم	مصر	۱۳۰۵
سرگذشت شيخ بزرگوار سعدى - شيخ جابرى	اصفهان	۱۳۱۶ش
سعدى چه ميگويد - احسان معتقد	تهران	۱۳۲۶ش
سعدى الشيرازى - شاعر الانسانية ، عصره . حياته . ديوانه		
(البوستان) محمد موسى هنداوى	مصر	۱۹۵۱
سعدى نامه (شماره ۱۲ و ۱۱ هفتمين سال مجلة تعليم و تربيت)	طهران	۱۳۱۶ش
سفرنامه مادام ديولافوا - ترجمه و نگارش فره وش	تهران	۱۳۳۲ش
سفينة فرخ - محمود فرخ	مشهد	۱۳۳۰ش
سفينة البحار ومدينة الحكم والآثار - الحاج شيخ عباس القمى	النجف	۱۳۵۵
سلافة العصر فى محاسن الشعراء بكل مصر - السيد على خان	مصر	۱۳۳۴
سمط العلى للحضرة العليا - ناصر الدين منشى كرماني	طهران	۱۳۲۸ش
سندباد نامه - محمد بن على بن محمد الظهيرى السمرقندى	استانبول	۱۹۴۸
سومر - مديرية الآثار القديمة العامة /	بغداد	
سير فرهنگ در ايران و مغرب زمين - دكتر عيسى صديق	تهران	۱۳۳۲ش
سيرة عمر بن الخطاب - الشيخ على الطنطاوى و ناجى الطنطاوى	دمشق	
الشبك والقزلباش - المحامى عباس العزاوى	خطى	

- شد الازار فى حط الاوزار عن زوار المزار - معين الدين
- ۱۳۲۸ش طهران ابوالقاسم جنيد شيرازى
- ۱۳۵۰ مصر شذرات الذهب فى اخبار من ذهب - ابن العماد الحنبلى
- الشذرات السنیه فى تاريخ ادب اللغة العربیة - محمد على بك
- ۱۳۳۲ مصر المنياوى
- ۱۹۱۲ لکهنو شرح تعرف - المستملی البخارى
- ۱۳۳۷ شیراز شرح حال شيخ سعدى شیراز - ترجمه محمد رضاى نايب
- ۱۳۵۳ مصر شرح ديوان جرير - محمد اسمعيل عبدالله الصاوى
- ۱۳۵۸ مصر شرح ديوان الحماسة - الخطيب التبريزى
- ۱۳۵۸ مصر شرح ديوان امرى القيس - حسن السندوبى
- ۱۳۵۷ مصر شرح ديوان المتنبى - عبد الرحمن البرقوقى
- ۱۳۴۳ مصر شرح القصائد العشر - ابوزكريا يحيى بن على التبريزى
- ۱۳۵۳ مصر شرح المختار من شعر بشار / صنعة الخالدين - التجيبى
- شرح المضمون به على غير اهله - عز الدين الزنجانى /
- ۱۹۱۵ مصر عبيدالله بن عبد الكافى بن عبد المجيد العبيدى
- ۱۳۰۶ مصر شرح المقامات الحريرية - الشريشى
- ۱۹۴۷ مصر شروح سقط الزند - ابو العلاء المعرى (السفر الثانى ق ۳)
- شعر العجم / شبلى نعمانى - ترجمه سيد محمد تقى فخر داعى
- ۱۳۲۷ش تهران (ج ۲)
- ۱۲۹۳ بهوپال شمع انجمن - سيد محمد صديق حسن خان بهادر
- ۱۳۱۷ش شیراز شناسائى سعدى - م . ر . هزار شیرازى

- ١٣٤٠ مصر صبح الاعشى - القلقشندى (ج ١)
- ١٣٥٠ الشام الصبح المنبى عن حيشة المتنبي - الشيخ يوسف البديعى
- ١٣٤٥ مصر صحيح البخارى
- ١٢٩٢ مصر صحيح الترمذى
- ١٣٠١ القسطنطينية الصداقة والصديق - ابوحيان التوحيدى
- ١٣٢٩ بمبئى صفوة الصفا - توكلى بن اسمعيل بن حاجى الاردبيلى ابن بزاز
- ٣-١٨٨٢ مجريط و ادبائهم - ابن بشكوال
- مصر صيدالغاطر - ابن الجوزى
- ١٣٦٦ مصر ضبط الاعلام - احمد تيمور باشا
- ١٣٦٥ مصر ضحى الاسلام - احمد امين (ج ١)
- ١٣٥٦ بغداد طبقات الشافعية - ابوبكر بن هداية الله الحسيبى المصنف
- ١٣٢٤ مصر طبقات الشافعية الكبرى - السبكى
- ١٣٧٢ مصر طبقات الصوفية - ابو عبدالرحمن السلمى
- ١٩٤٩ كويته طبقات ناصرى - منهاج السراج
- مصر الطبقات الكبرى - الشعرانى
- الطراز المتضمن لاسرار اللغة و علوم حقائق الاعجاز -
- ١٣٣٢ مصر يحيى بن حمزة العلوى اليمنى
- الطرائف واللطائف فى المحاسن والاخذاد - ابونصر احمد بن
- ١٢٨٣ بغداد عبد الرزاق المقدسى
- ١٣١٩ طهران طرائق الحقائق - معصوم على نعمة اللهى الشيرازى

- طريقة ترجمه - مجدالعلی
 طهران ١٣١٤ش
- ظهر الاسلام - احمد امين
 مصر ١٣٦٤
- عتبة الكتبة - مؤيد الدولة منتجب الدين بديع اتابك الجوينی
 تهران ١٣٢٩ش
- عدة الداعی و نجاح الساعی - ابن فهد
 تبريز ١٢٧٤
- العراضة فی الحكاية السليجوقية - محمد بن محمد بن محمد بن
 عبدالله بن النظام الحسيني اليزدي
 ليدن ١٩٠٩
- العرائس (قصص الانبياء) - الثعلبي
 مصر ١٢٨٦
- العربية (دراسات في اللغة واللهجات والاساليب) - يوهان فك /
 ترجمة دكتور عبدالحليم النجار
 مصر ١٣٧٠
- العرف الطيب في شرح ديوان ابي الطيب - الشيخ
 ناصيف اليازجي
 بيروت ١٣٠٥
- عشائر العراق الكردية - عباس العزاوي
 بغداد ١٣٦٦
- كتاب العشق - شيخ جابري
 خطي
- عقد العلي للموقف الاعلى - افضل الدين ابو حامد احمد بن
 حامد كرماني
 تهران ١٣١١ش
- علم اللغة - الدكتور علي عبد الواحد وافي
 مصر ١٣٦٩
- العمدة - ابن رشيق القيرواني
 مصر ١٣٥٣
- عمدة الطالب في انساب آل ابي طالب - ابن عتبة الداودي
 النجف ١٣٥٨
- عمران بغداد - السيد محمد صادق الحسيني
 بغداد ١٣٤٨
- عوارف المعارف - السهروردي (هامش احياء علوم الدين)
 مصر ١٣٠٦

عين الادب والسياسة وزين الحسب والرياسة - ابو الحسن		
۱۳۰۲	مصر	على بن هذيل
۹-۱۳۴۳	مصر	عيون الاخبار - ابن قتيبة الدينوري
۱۳۴۹	صيدا	غرر الحكم و درر الكلم - الآمدى
۱۳۰۵	مصر	الغيث المسجى فى شرح لامية العجم - الصفدى
۱۹۱۵	ليدن	الفاخر - ابوطالب المفضل بن سلمة بن عاصم الكوفى
۱۳۱۳	طهران	فارسنامه ناصرى - حاجى ميرزا حسن شيرازى فسامى
۱۳۲۳	بيروت	فتح الرحمن لطالب آيات القرآن - علمى زاده فيض الله
۱۲۸۶	مصر	الفتح الوهيبى على تاريخ ابى نصر العتبى - احمد المنينى
۱۸۵۸	غريفيرولد	الفخرى فى الآداب السلطانية والدول الاسلامية - ابن الطقطقى
۱۳۱۷ ش	تهران	فرائد الادب - عبد العظيم قريب (ج ۵ ، ۶) فرهنگ ايرانى وتأثير آن در تمدن اسلام و عرب - محمد محمدى
۱۳۶۹	مصر	فقه اللغة - الدكتور على عبدالواحد وافى
۱۳۶۴	مصر	الفن و مذاهبه فى الشعر العربى - شوقى ضيف
۱۳۴۸	مصر	الفهرست - ابن النديم
فهرست كتابخانه اهدائى آقاى سيد محمد مشكوة -		
۱۳۳۲ ش	تهران	ع . منزوى ج ۲
فهرست مارواه عن شيوخه من الدواوين المصنفة فى ضروب العلم		
۱۸۹۴	سرقسطه	وانواع المعارف ابوبكر محمد بن خير الاموى الاشبلى
۱۹۵۱	مصر	فوات الوفيات - ابن الشاكر الكتبى

١٩٤٩	بغداد	فى الادب العباسى - محمد مهدي البصير
١٩٣٩	مصر	فى الادب المصرى الاسلامى - محمد كامل حسين
١٩٤٣	مصر	فيض الخاطر - احمد امين
١٦-١٣٠٦	استانبول	قاموس الاعلام - ش . سامى
		القرآن الكريم
١٩٤٣	مصر	قصة الادب فى العالم - احمد امين و زكى نجيب محمود
١٣٦٧	مصر	قصص العرب (ج ٣)
١٣٢٠	مصر	قلائد العقيان - الفتح بن خاقان
١٣٦٨	بغداد	الكاكية فى التاريخ - عباس العزاوى
١٣٥٥	مصر	الكامل - المبرد
١٢٩٠	مصر	الكامل فى التاريخ - ابن الاثير
٢	مصر	كتاب الصنائع (ط ٢ - محمد على صبيح)
١٣٣٠	طهران	كتاب فيه ما فيه - مولوى
١٣٦٥	مصر	الكشاف - الزمخشري
		الكشاف عن مخطوطات خزائن كتب الاوقاف - محمد
١٣٧٢	بغداد	اسعد طلس
٢-١٣٦٠	تركية	كشف الظنون عن اسامى الكتب والفنون - حاجى خليفة
١٣٤٩	مصر	الكشف عن مساوى شعر المتنبي - الصاحب بن عباد
١٣٤٤	لننكراد	كشف المحجوب - هجویری
		كشف المعانى والبيان عن رسائل بديع الزمان -
١٨٩٠	بيروت	ابراهيم الاحدب الطرابلسى

١٢٩٨	طهران	كشف اليقين في فضائل امير المؤمنين - العلامة الحلي
١٢٨٨	مصر	الكشكول - البهاء العاملي
		كفاية الطالب اللبيب في خصائص الحبيب (الخصائص الكبرى) -
		الجلال السيوطي حيدرآباد الدكن ١٣٢٠
١٣٢٠ش	طهران	كليات سعدى - محمد علي فروغى
١٢٩٧	لكهنو	كليات نظم انورى
١٣٦٨	طهران	كليه و دمنه - نصر الله بن محمد بن عبد الحميد منشى كرماني
١٣٥٨	صيدا	الكنى والالقباب - الشيخ عباس القمي
١٣١٧	طهران	كرشاسب نامه - اسدى طوسى
١٣٣٢ش	طهران	كشايش آرامگاه سعدى - انجمن آثار ملي
١٣١٦ش	طهران	كلچين جهانباني - سرهنك محمد حسين جهانباني
١٣١٩ش	تهران	گلزار ادب - حسين مكى
١٣٥٤	مصر	لباب الآداب - اسامة بن منقذ
١٣٢٤	ليدن	لباب الالباب - محمد عوفى
١٣٦٩	مصر	اللباب فى تهذيب الانساب - ابن الاثير
١٣٢٩	حيدرآباد	لسان الميزان - ابن حجر العسقلاني
١٣٠٠	استانبول	لغات تاريخيه وجغرافيه - احمد رفعت
		اللؤلؤ المرصوع فيما قيل لا اصل له او باصله موضوع -
١٣٠٥	مصر	القلاوچي الحسنى المشيشى
		ليلي والمجنون فى الاديان العربى والفارسى - الدكتور
١٩٥٤	مصر	محمد غنيمى هلال

- مأخذ قصص و تمثيلات مثنوى - بديع الزمان فروزانفر تهران ١٣٣٣ش
مائة كلمة من كلام امير المؤمنين على بن ابي طالب عليه السلام -
١٣٤١ صيدا الجاحظ
١٣٦٧ بغداد مباحث عراقية - يعقوب سر كيس ق ١
١٣٢٥ مصر مبادئ اللغة - الخطيب الاسكافي
١٣٤٩ دمشق المتنبي، مالى الدنيا و شاغل الناس - شفيق جبرى
١٣٧٠ مصر المتنبي و شوقى - عباس حسن
١٣٥٨ مصر المثل السائر فى ادب الكاتب والشاعر - ضياء الدين ابن الاثير
١٣٥٥ اسلامبول مجالس سبعة مولانا
١٢٩٩ طهران مجالس المؤمنين - نور الله المرعى الشومشترى
١٣٢٣ تهران مجالس النفائس - مير نظام الدين عيشير نوائى
بيروت مجاني الادب فى حدائق العرب - الاب لويس شيخو اليسوعى
حيدرآباد الدكن ١٣٦٢ المجتنى - ابن دريد
طهران مجلة ارمغان
طهران مجلة دانشكده ادبيات
بغداد مجلة عالم الغد
صيدا مجلة العرفان
دمشق مجلة المجمع العلمى العربى
مصر مجلة المقتطف
طهران مجلة يغما
١٩٢٩ مصر المجلد فى تاريخ الادب العربى

- مجمع الامثال - الميداني طهران ١٢٩٠
- مجمع الفصحاء - رضا قليخان هدايت طهران ١٢٩٥
- مجموعة فخر السابقاني (خطى ٧١٢ - ٣ هـ) - كتابخانه
مجتبى مينوى نقلاً من نسخة اكسفورد
- مجموعة من النظم والنثر للحفظ والتسميع مصر ١٩٢٥
- المحاسن والاضداد - الجاحظ مصر ١٣٥٠
- المحاسن والمساوى - البيهقي Ceiessen ١٩٠٢
- المحاسن والمساوى - البيهقي مصر ١٣٢٥
- محاضرات الادباء و محاورات الشعراء - الراغب الاصبهاني مصر ١٣٢٦
- محاضرات تاريخ الامم الاسلامية - محمد الخضرى مصر ١٣٣٩
- محاضرات عن الشعر الفارسى والحضارة الاسلامية فى ايران -
الدكتور على اكبر فياض مصر ١٩٥٠
- محاضرة الابرار و مسامرة الاخيار - محيى الدين بن العربى مصر ١٣٠٥
- المختار من ديوان المتنبى - عبد القاهر الجرجاني
(الطرائف الادبية ص ١٩٥ - ٢٣١) مصر ١٩٣٧
- مختارات البارودى - محمود سامى باشا البارودى مصر ١٣٢٧ - ٩
- مختارات المنفلوطى - مصطفى لطفى المنفلوطى مصر ١٣٥٦
- المختصر فى اخبار البشر - ابوالفدا قسطنطينية ١٢٨٦
- مختصر تاريخ بغداد - على ظريف الاعظمى بغداد ١٣٤٤
- مختصر تاريخ الحملة - الشيخ يوسف الكركوش الحلبي صيدا ١٣٥٣

- المختصر المحتاج اليه من تاريخ الحافظ ابن الديثي -
 ۱۳۷۱ بغداد انتقاء الذهبي / الدكتور مصطفى جواد
 مختصري در تاريخ تحول نظم و نثر پارسی در ادوار مختلف
 ۱۳۳۱ش تهران ادبی - دکتر ذبیح الله صفا
 المخطوطات العربية في دور الكتب الاميركية -
 ۱۹۵۱ بغداد کورکيس عواد
 المدخل في تاريخ الادب العربي - محمد بهجت الاثری
 ۱۳۵۴ بغداد المدرسة المستنصرية - ناجی معروف
 ۱۳۱۳ش طهران مدرسه نظامیه بغداد - سعيد نفیسی
 ۱۳۴۸ بغداد المدهش - ابن الجوزی
 مذكرات ناجی علی محفوظ
 ۱۳۳۸ حیدرآباد مرآة الجنان و عبرة اليقظان - اليافعی
 ۱۳۲۴ بمبئی مرآة الخيال - امیر شیر علی خان لودی
 ۱۳۷۰ حیدرآباد مرآة الزمان في تاريخ الاعيان - سبط ابن الجوزی مج ۸
 ۱۸۵۹ لیڈن مرصد الاطلاع علی اسماء الامكنة والبقاع - ابن عبد الحق
 ۱۳۱۱ش طهران مرزبان نامه - مرزبان بن رستم بن شروین
 ۱۳۵۲ طهران مرصاد العباد من المبدأ الى المعاد - نجم الدين رازی
 ۱۳۲۶ش تهران مزديسنا و تأثير آن در ادبيات پارسی - دکتر محمد معین
 ط ۲ مصر المزهر في علوم اللغة و انواعها - الجلال السيوطی
 ۱۳۱۵ مصر المستطرف من كل فن مستظرف - الابشيهی

- مصادر الدراسة الادبية وفقاً لمناهج التعليم الرسمية -
- ١٩٥٠ صيدا يوسف اسعد داعز
- المضاف الى بدايع الازمان في وقايع كرمان - حميد الدين
- ١٣٣١ش طهران احمد بن حامد كرمانى
- ١٣٤٣ مصر مطالعات فى الكتب والحياة - عباس محمود العقاد
- ١٩٣٦ مصر مع المتنبى - طه حسين
- معادن الجواهر و نزهة الخواطر فى علوم الاوائل والازاخر -
- ١٣٥١-٢ دمشق السيد محسن الأمين الحسينى العالمى
- معاهد التنصيص على شواهد التلخيص - الشيخ عبد الرحيم
- ١٣٦٧ مصر العباسى
- ١٣٦٨ مصر المعجب فى تلخيص اخبار المغرب - عبد الواحد المراكشى
- ١٩٢٤ ليبزيك معجم البلدان - ياقوت الحموى
- المعجم فى معاني اشعار العجم - شمس الدين محمد بن
- ١٣١٤ش طهران قيس الرازى
- ١٣٤٦ مصر معجم المطبوعات العربية والمعرية - يوسف اليان سر كيس
- بغداد المعلم الجديد - وزارة المعارف العراقية
- ١٣٦٧ مصر معيد النعم ومييد النقم - السبكى
- ١٩٥٣ مصر المغرب فى حلى المغرب - اكمله / ابن سعيد الاندلسى ج ١
- ١٨٩٨ ليند ج ٤
- ١٣٥٢ مصر المفصل فى تاريخ الادب العربى
- ١٣٣٨ مصر مقامات الحريرى

- مقامات حمیدی
مقامات النجاة - السيد نعمة الله الجزائري (خطی) ۱۲۲۸ هـ /
کتابخانه آقاي حکمت آل آقا (تهران)
مقدمه آقاي ميرزا عبد العظيم خان کرکاني (قريب)
- ۱۳۱۰ش طهران بضمیمه گلستان
۱۳۶۷ لاهور مکاتبات رشیدی - خواجه رشید الدین فضل الله
مکاتیب فارسی غزالی بنام فضائل الانام من رسائل حجة الاسلام -
- ۱۳۳۳ش طهران امام غزالی
۱۳۵۶ اسلامبول مکتوبات مولانا جلال الدین
۱۹۵۱ مصر من اسرار اللغة - دکتور ابراهيم انيس
۱۹۱۳ مصر المنتخب فی تاریخ آداب العرب - م. عطایا الدمشقی
۱۹۰۳ موسکا المنتخب من ادب العرب
۲-۱۳۵۰ مصر منتخب المختار - التقي الفاسي المکی
۱۳۵۷ بغداد منتخبات ادبیات فارسی - بدیع الزمان خراسانی ج ۲
۱۳۱۴ش طهران المنتظم فی تاریخ الملوك والامم - ابو الفرج ابن الجوزی
حیدرآباد ۱۳۵۷-۸
۱۳۵۶ مصر المنجد فی الادب العربی وتاریخه والمحفوظات
۱۹۴۸ بیروت منتقیات ادباء العرب فی العصر العباسیة - بطرس البستاني
۱۳۲۸ استامبول منهاج الیقین فی شرح ادب الدنيا والدين - خان زاده
مواسم الادب و آثار العجم والعرب - جعفر بن محمد البیتي
۱۳۲۶ مصر باعلوی السقافی المدنی الشافعی

- موجز تاريخ الحضارة العربية - ناجي معروف والدكتور
 ١٣٦٧ بغداد عبد العزيز الدوري
- مؤرخ العراق ابن الفوطى - الشيخ محمد رضا الشيبى
 (نسخة منقحة)
 خطى
- ١٣٧٠ بغداد مؤرخ العراق ابن الفوطى - الشيخ محمد رضا الشيبى ج ١
- ١٩٢٦ لاهور ميخانه - ملا عبدالنبي فخر الزمانى قزوینى
- ١٣٥٦ بغداد النبراس فى تاريخ خلفاء بنى العباس - ابن دحية
- النجوم الزاهرة فى ملوك مصر والقاهرة - ابن تغرى بردى
 ج ٣ - ٦
 ٥-١٣٥١ مصر
- ١٢٩٤ مصر نزهة الالباء فى طبقات الادباء - الكمال الانبارى
- نزهة ذوى الكيس وتحفة الادباء فى قصائد امرى القيس
 اشعر الشعراء
 ١٨٣٦ باريس
- ١٣٣١ لندن نزهة القلوب - حمد الله مستوفى قزوینى
- ١٣٠٨ طهران نقشة المصدور - زیدرى
- ٩-١٣٦٧ مصر نفح الطيب من غصن الاندلس الرطيب - المقرئ التلمسانى
- نفحات الانس من حضرات القدس - عبد الرحمن بن احمد
 الجامى
 ١٨٥٨ كلكته
- ١٣٢٩ مصر نکت الهميان من نکت العيان - الصفدى
- ١٣١١ مصر النهاية فى غريب الحديث والأثر - ابن الأثير
- ١٣٤٢ مصر نهاية الارب فى فنون الأدب - النويرى

مصر	نهج البلاغة (ط / الاستقامة)
مصر ١٣٥٣	النوادر - القليوبي
	هدية الاحباب في ذكر المعروفين بالكنى والالقب
طهران ١٣٢٩ش	والانساب - الشيخ عباس القمي
شيراز ١٣٢٠	هزار مزار - جنيد شيرازي / ترجمه عيسى بن جنيد
كلكته ١٩٣٩	هفت اقليم - امين احمد رازي ج ١ ق ٣
استانبول ١٩٣١	الوافي بالوفيات - الصفدي ج ١
استانبول ١٩٤٩	ج ٢
الشام ١٩٥٣	ج ٣
طهران / ع ٣٥٨٨	ج ٥ / خطي كتابخانه ملكي ملك طهران / ع ٣٥٨٨
طهران / ع ٣٥٨٤	خطي كتابخانه ملكي ملك طهران / ع ٣٥٨٤
مصر ١٣٥٨	وحى الرسالة - احمد حسن الزيات
مصر ١٣٦٧	وحى القلم - مصطفى صادق الرافعي
صيدا ١٣٣١	الوساطة بين المتنبي وخصومه - علي بن عبدالعزيز الجرجاني
	الوسيط في الادب العربي وتاريخه - الشيخ احمد الاسكندري
مصر ١٩٥٠	والشيخ مصطفى عناني بك
بيروت ١٢٩٨	الوشى المرقوم في حل المنظوم - ضياء الدين ابن الاثير
	الوصف في شعر العراق في القرنين الثالث والرابع الهجريين -
بغداد ١٩٤٨	جميل سعيد
مصر ١٣٦٧	وفيات الاعيان و انباء ابناء الزمان - ابن خلكان

- ویس ورامین - فخرالدین گرکانی
یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی
۱۳۶۶ مصر
۱۳۰۰ لاهور
۱۳۰۲ استامبول
یتیمه الدهر فی محاسن اهل العصر - الثعالبی
الیمینی - العتبی
ینایع المودة - القندوزی

1 . Browne, Edward G . . ,

A literary History of Persia .

Cambridge 1951 .

2 . Daudpota, Umar Muhammad . ,

The influence of Arabic poetry on the development of
Persian poetry .

Bombay 1934 .

3 . Saba, Mohsen . ,

Bibliographie Francaise de l' Iran .

Tehran 1951 .

4 . Talas , Asad . ,

La Madrasa Nizamiyya et son histoire .

Paris 1939 .

أُلِّفَ هذا الكتاب بالفارسية ، في طهران ، سنة ١٣٧٤ هـ .
ونقلت مباحثه إلى العربية - في مكتب المطبعة - إبان طبع
الأصل الفارسي ، في صيف سنة ١٣٧٧ (١٩٥٧) . ولا بد
- وهنا - من التناء على أخي الشقيق ، الأستاذ ناجي على
محفوظ ، الذي ساعدني و شجّعني في أنشاء تأليفه ، ثم
عاونني على طبعه .

الفاظ وصوابه

ص	س	الفاظ	صوابه	ص	س	الفاظ	صوابه
ب	٢	١٩٥٧	١٩٥٨	١١٤	٧	فأخذ	فأخذ
٧	٥	٤	١	١٢٠	١٩	شيء	شيء
٧	٦	٥	٢	١٢١	٢١	والرياسة	والسياسة
١١	٩	المتنى	المتنبى	١٤٠	٦	هذا النوع	هذا النوع
١٥	٢٢	في الخمر	(في الخمر	١٦٤	١١	اعلمنى	اعلمنى
١٩	٢	الفضلاء ^(١)	الفضلاء ^(١)	١٧٦	٢٣	الادب	الارب
١٩	٩	الدقيقى	للدقيقى	١٩٢	٢٠	جلوة	جلوة
٢٤	٨	الليت	الليث	٢٢١	١٦	النبراسى	النبراس
٣١	١٤	بقن	بقين	٢٢٧	٩	الحب	المحب
٣٦	٢١	تمثل	تمثل	٢٣٧	٣	الطيب	الطيب
٥٣	٤	انملك	الملك	٢٤١	٥	جانبيها	جانبيها
٥٣	١٦	« در شرح حال » ترجمة	« در شرح حال » ترجمة	٢٤٩	٣	الجبالا	الجبالا
٦٤	٤	هذا لباب	هذا الباب	٢٨٢	٤	والتي	التي
٩٢	٢	تعملون	تعملون	٢٨٦	٢٠	الاستاد	الاستاذ
٩٩	١٤	مواعظ	مواعظ	٢٩٣	١	مراجع	مراجع
١٠٦	٥	مالا ينفد	مال لا ينفد	٣٢٨	٣	داعز	داغر
١٠٦	١٥	المرصرع	المرصوع	٣٣٦	٧	١٩٥٧	١٩٥٨
١٠٧	١٣	مدارة	مدارة	الجلد	٧	١٩٥٧	١٩٥٨
١٠٨	٢	يريد	يريد				

A STUDY IN COMPARATIVE LITERATURE

MUTANABBI and SA'DI

THE INFLUENCE OF ARABIC CULTURE
ON SA'DI, THE PERSIAN POET

BY

Dr. HUSAIN ALI MAHFUZ

TEHRAN 1957

A STUDY IN COMPARATIVE LITERATURE

MUTANABBI and SA'DI

THE INFLUENCE OF ARABIC CULTURE

ON SA'DI, THE PERSIAN POET

BY

Dr. HUSAIN ALI MAHFUZ

1957